

Vilniaus universiteto
Komunikacijos fakulteto
Informacijos ir komunikacijos katedra

Karolina Semionovaitė
Komunikacijos mokslų magistro studijų programos studentė

FAKTIŠKUMO PROBLEMA ŽINIASKLAIDOJE

Magistro darbas

Vadovas doc. dr. Renata Matkevičienė

Vilnius, 2010

Pildo bakalauro / magistro baigiamojo darbo autorius

Karolina Semionovaitė

(bakalauro / magistro baigiamojo darbo autoriaus vardas, pavardė)

Faktiškumo problema žiniasklaidoje

(bakalauro / magistro baigiamojo darbo pavadinimas lietuvių kalba)

The Problem of Factualness in the Media

(bakalauro / magistro baigiamojo darbo pavadinimas anglų kalba)

Patvirtinu, kad bakalauro / magistro baigiamasis darbas parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių, visas baigiamasis bakalauro / magistro darbas ar jo dalis nebuvo panaudoti kitose aukštosiose mokyklose.

(bakalauro / magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)

Sutinku, kad bakalauro / magistro baigiamasis darbas būtų naudojamas neatlygintinai 5 metus Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto studijų procese.

(bakalauro / magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)

Pildo bakalauro / magistro baigiamojo darbo vadovas

Bakalauro / magistro baigiamąjį darbą ginti _____

(irašyti – leidžiu arba
neleidžiu)

Pildo instituto / katedros, kuriojančios studijų programą, reikalų tvarkytoja

Bakalauro / magistro baigiamasis darbas įregistruotas

(instituto / katedros, kuriojančios studijų programą, pavadinimas)

(data)

(instituto / katedros reikalų tvarkytojos parašas)

Pildo instituto / katedros, kuriojančios studijų programą, vadovas

Recenzentu skiriu _____

(recenzento vardas, pavardė)

(data)

(instituto / katedros vadovo parašas)

Pildo recenzentas

Darbą recenzuoti gavau. _____

(data)

(recenzento parašas)

Karolina Semionovaitė

Faktiškumo problema žiniasklaidoje : magistro darbas / Karolina Semionovaitė; mokslinis vadovas Renata Metkevičienė ; Vilniaus universitetas. Komunikacijos fakultetas. Informacijos ir komunikacijos katedra. – Vilnius, 2010. – 72 lap. [2] : lent. – Mašinr. – Santr. angl. – Bibliograf.: lap. 67 – 70 (43 pavad.)

UKD 316 : 070 + 323

Reikšminiai žodžiai: žiniasklaida, faktiškumas, politinė komunikacija, naujienų pranešimas, masinio informavimo priemonės, žiniasklaidos turinio analizė.

Darbe nagrinėjama žiniasklaidos faktiškumo problema. Keliamas klausimas, ar žiniasklaidos turiniui patys jo rengėjai vis dar kelia faktiškumo reikalavimą. Darbe siekiama patikrinti iškeltą hipotezę, kad šiandien faktiškumas nėra prioritetas dalykas net tokio pobūdžio žiniasklaidos turinyje, kuriame liečiamos rimtos – politinės – temos. Darbo tikslas – įvertinti, ar politinio pobūdžio žiniasklaidos turinys atitinka faktiškumo kriterijų, žymintį realaus objekto ir jo projekcijos žiniasklaidoje santykį. Darbo uždaviniai: nustatyti pagrindinius žiniasklaidos darbo principus, įvykių atrankos kriterijus bei naujienų pranešimo konstravimo ypatumus; išsiaiškinti, ar faktiškumo siekis gali būti laikomas žiniasklaidos prioritetu konstruojant naujienų pranešimus; apžvelgti politinio pobūdžio temų nušvietimo žiniasklaidoje tendencijas ir jų implikacijas pranešimų faktiškumui; įvertinti, ar politinio pobūdžio pranešimuose projektuojamas įvykio atspindys atitinka realią situaciją.

Išanalizavus mokslinę literatūrą prieita prie išvados, kad žiniasklaidos turinyje faktiškumas nebėra prioritetas dalykas. Dėl ryškios naujienų pranešimo žurnalo transformacijos faktiškumą galima vertinti veikiau kaip siekinį, nei kaip pilnai realizuojamą turinio konstravimo principą. Tokia tendencija stebima ir politinio pobūdžio žiniasklaidos tyrinyje. Atliktas tyrimas, kurio metu analizuotas sveikatos ministro A. Čapluko atsistatydinimo atspindėjimas žiniasklaidoje, parodė, kad įvykio projekcijos skirtingose žiniasklaidos priemonėse skyrėsi tarpusavyje. Be to, išryškėjo nemažas atotrūkis tarp įvykio atspindžio, projektuojamo naujienų pranešimuose, ir realios situacijos. Analizuojant ir apibendrinant tyrimo rezultatus prieita prie išvados, kad žiniasklaidos kuriama tikrovės projekcija nebegali būti laikoma veidrodiniu jos atspindžiu, ji panašėja į šaržuotą paveikslą, kuriame išryškinamos įdomiausios, pikantiškiausios vaizduojamo objekto detalės, pats objektas deformuojamas, kinta jo proporcijos, charakteristikos.

Magistro darbas gali būti naudingas ryšių su žiniasklaida praktikams, politinės komunikacijos specialistams ir žiniasklaidos tyrėjams.

Turinys

IVADAS.....	2
1. ŽINIASKLAIDOS DARBO SPECIFIKA.....	5
1.1. Naujienų atrankos principai.....	5
1.2. Pranešimo konstravimas: žiniasklaidos ir šaltinio sąveika.....	9
1.3. Naujienų pranešimo struktūra.....	12
2. FAKTIŠKUMO PROBLEMA ŽINIASKLAIDOJE.....	15
2.1. Faktiškumas kaip pranešimo kokybės indikatorius.....	15
2.2. Faktiškumą ribojantys veiksniai.....	18
2.3. Faktiškumo reikšmė žiniasklaidos efektų kontekste.....	19
3. FAKTIŠKUMAS POLITINIO POBŪDŽIO ŽINIASKLAIDOS TURINYJE.....	23
3.1. Žiniasklaidos ir politinių veikėjų sąveika komunikacinėje plotmėje.....	23
3.2. Politinių temų nušvietimo specifika ir jos implikacijos pranešimų faktiškumui.....	26
3.2.1. Politinių temų atspindėjimo žiniasklaidoje ypatumai.....	26
3.2.2. Faktiškumo problema politinio pobūdžio žiniasklaidos turinyje.....	29
4. ALGIO ČAPLIKO ATSISTATYDINIMO ATSPINDĖJIMAS LIETUVOS ŽINIASKLAIDOJE.....	32
4.1. Tyrimo metodologija.....	32
4.2. Korupcijos skandalas Sveikatos apsaugos ministerijoje.....	35
4.2.1. Trumpa įvykių chronologija.....	35
4.2.2. Situacijos analizė.....	37
4.3. Sveikatos apsaugos ministerijos komunikaciniai manevrai	42
4.3.1. Komunikacijos specifika.....	42
4.3.2. Oficiali SAM pozicija A. Čapliko atsistatydinimo klausimu.....	45
4.4. A. Čapliko atsistatydinimo atspindėjimas žiniasklaidoje.....	47
4.4.1. Naujienų portalas Delfi.lt.....	47
4.4.2. Naujienų portalas Balsas.lt.....	49
4.4.3. Naujienų portalas Alfa.lt.....	51
4.4.4. Dienraštis „Lietuvos rytas“.....	52
4.4.5. Dienraštis „Vakaro žinios“.....	54
4.4.6. Dienraštis „Kauno diena“.....	55
4.4.7. A. Čapliko atsistatydinimo projekcija žiniasklaidos priemonėse.....	56
4.4.8. Tyrimo rezultatų apibendrinimas.....	62
IŠVADOS.....	64
Bibliografinių nuorodų sąrašas.....	67
<i>I priedas. Analizuotų publikacijų sąrašas.....</i>	<i>71</i>

Ivadas

Pastaruoju metu komunikacijos analitikai vis dažniau prabyla apie pakitusią žiniasklaidos veikimo specifiką. Šis pokytis bendrąja prasme pasireiškia žiniasklaidos ir visos masinio informavimo rinkos orientacija į vadinamas „lengvasias naujienas“ (*angl. soft news*). Vyksta savotiška naujienų pranešimo kaip žanrinio kūrinio transformacija iš rimto ir patikimo informacijos šaltinio į pramoginio pobūdžio produkciją, kurios pagrindinis tikslas yra ne auditorijos informavimas, bet jos dėmesio patraukimas ir maksimalus išlaikymas. Nuolat besiplečianti masinio informavimo rinka sąlygoja didelę žiniasklaidos priemonių tarpusavio konkurenciją ir poreikį teikti auditorijai patrauklų produktą. Šiam produktui, kaip pastebi analitikai, yra keliami vis menkesni faktiškumo reikalavimai. Tokiu būdu realią įvykio reikšmę išstumia istorijos siužetinė linija, emocinis paveikumas, sąlytis su subjektyvia pranešimo gavėjo patirtimi. Pastebima, kad tokia tendencija pamažu pereina ir į tas sritis, kuriose iki šiol dominavo rimtos naujienos ir kur faktiškumas, atrodytų yra norma. Tai temos, liečiančios svarbius visuomenei ir valstybei procesus, struktūrinius ir reglamentinio pobūdžio pokyčius, reikšmingus vidaus politikos procesus. Tinkamas tokių temų nušvietimas svarbus ne tik tam, kad būtų užtikrintas pakankamas visuomenės informuotumo lygis. Politinio pobūdžio žiniasklaidos turinys be kita ko konstruoja specifinę politikos kaip veiklos srities reprezentaciją, su visais jai priskirtais tipiniais veikimo modeliais, charakteringomis veikėjų savybėmis ir vertinimo kriterijais. Kartu jis sąlygoja ir pasitikėjimo lygį – ir ne tik konkrečiais politiniais veikėjais, bet ir esama valdžia, politikais apskritai, o kai kuriais atvejais ir visa politinė sistema.

Temos aktualumas. Faktiškumo problema žiniasklaidoje, o ypač politinio pobūdžio pranešimuose, Lietuvoje menkai tyrinėta, išsamių tyrimų šia tema nėra atlikta. Pažymėtina, kad komunikacijos tyrėjų dėmesio užribyje ši problema palikta išties nepelnytai, deramai neįvertinant realaus jos aktualumo. Siekiant išvengti nepagrįsto visuomenės politinio cinizmo, apatijos valstybiniam reikalams ir pasitikėjimo krizės, svarbi ne tik realių politinių sprendimų kokybė, bet ir žiniasklaidos teikiama informacija. Šiandien žiniasklaidos turinio faktiškumo tema yra išties aktuali turint omenyje smunkantį pasitikėjimą valdžia, politika, o kartu ir pačiom masinio informavimo priemonėm. Žurnalistų etikos inspektoriaus 2009 m. veiklos ataskaitoje pažymima, kad visuomenės informavimo srityje aktualiausi ir labiausiai problemiški išlieka klausimai, susiję su žiniasklaidos skaidrumu ir objektyvumu. Čia primenama, kad “reikalaujama skaidrumo iš valdžios, verslo ir visų kitų, žiniasklaida šiuos reikalavimus turi taikyti ir pati sau” (ŽEI, 2009). Todėl žiniasklaidos turinio

kokybės ir žurnalistų darbo specifikos klausimai išlieka itin aktualūs tiek kalbant apie visuomenės informavimo kokybę, tiek ir praktiškai įgyvendinant ryšių su žiniasklaida veiklą.

Šiame darbe nagrinėjama žiniasklaidos faktiškumo problema. Keliamas klausimas, ar žiniasklaidos turiniui patys jo rengėjai vis dar kelia faktiškumo reikalavimą. Su šiuo klausimu taip pat susijusi abejonė, ar žiniasklaidos pateikiamą vaizdą galima traktuoti kaip veidrodinį tikrovės atspindį – ar įvykių projekcijos žiniasklaidoje nėra deformuotos ir todėl pateikia tikrovės neatitinkantį pasaulio vaizdą. Darbe siekiama patikrinti iškeltą **hipotezę**, kad šiandien faktiškumas nėra prioritetas dalykas net tokio pobūdžio žiniasklaidos turinyje, kuriame liečiamos rimtos – politinės – temos. Kitaip tariant, net tuo atveju, kai pranešime kalbama reikšmingomis, su valstybės gyvenimu susijusiomis temomis, auditorija negali būti garantuota, kad žiniasklaidos projektuojamas įvykio atvaizdas atitiks realią situaciją. Šios hipotezės kontekste suformuluotas ir **tyrimo objektas** – faktiškumas politinio pobūdžio žiniasklaidos turinyje.

Darbo tikslas – įvertinti, ar politinio pobūdžio žiniasklaidos turinys atitinka faktiškumo kriterijų, žymintį realaus objekto ir jo projekcijos žiniasklaidoje santykį.

Darbo uždaviniai:

- Nustatyti pagrindinius žiniasklaidos darbo principus, įvykių atrankos kriterijus bei naujienų pranešimo konstravimo ypatumus;
- Išsiaiškinti, ar faktiškumo siekis gali būti laikomas žiniasklaidos prioritetu konstruojant naujienų pranešimus, ir įvardinti faktiškumą ribojančius veiksnius;
- Apžvelgti politinio pobūdžio temų nušvietimo žiniasklaidoje tendencijas ir jų implikacijas pranešimų faktiškumui;
- Įvertinti, ar politinio pobūdžio pranešimuose projektuojamas įvykio atspindys atitinka realią situaciją.

Darbo struktūra ir naudoti metodai. Darbe naudoti teoriniai ir empiriniai tyrimo metodai. Teorinėje darbo dalyje apžvelgiama su darbe analizuojama problema susijusi literatūra – prisatomi, lyginami ir apibendrinami T. Van Dijk'o, D. McQuail'o, B. McNairo ir kitų komunikacijos analitikų bei tyrėjų požiūriai, kai kurių tyrimų išvalgos. Lietuvos kontekstas paliečiamas aptariant L. Bielinio, Ž. Pečiulio, G. Aleknonio ir kt. darbus. *Pirmajame darbo skyriuje* analizuojamos žiniasklaidos darbo ypatybės. Čia plėtojama įvykių atrankos tema, analizuojama pranešimo konstravimo specifika. Taip pat aptariama naujienų pranešimo žanro transformacija, nagrinėjamos žiniasklaidos ir šaltinio sąveikos galimybės. *Antrajame skyriuje* analizuojama faktiškumo žiniasklaidos turinyje problema. Čia pateikiama faktiškumo apibrėžtis, analizuojami jį ribojantys veiksniai, nagrinėjama pranešimo

faktiškumo reikšmė žiniasklaidos efektų kontekste. *Trečiasis skyrius* skirtas faktiškumo problemai politinio pobūdžio žiniasklaidos turinyje. Aptariamos politinių temų nušvietimo žiniasklaidoje ypatybės, analizuojamas žiniasklaidos vaidmuo ir elgsena politines komunikacijos kontekste, jos sąveika su politiniais subjektais; nagrinėjama politinio pobūdžio pranešimų specifika ir faktiškumo problema. Tyrimo dalyje (*ketvirtame skyriuje*) pasitelkiant kokybinės turinio analizės metodą tiriamos Sveikatos apsaugos ministro A. Čapliko atsistatydinimo projekcijos žiniasklaidoje (dienraščiuose “Lietuvos rytas”, “Kauno diena”, “Vakaro žinios”, naujienų portaluose Delfi.lt, Balsas.lt, Alfa.lt). Ministro atsistatydinimo atspindžiai pateikiami kaip išgrynintos situacinės schemos, apimančios veiksmų seką, priežastinius ryšius, situacijos veikėjų tarpusavio sąveiką ir komunikacines pozicijas. Vėliau šios įvykio projekcijos lyginamos su realia tuometine situacija, kurios atkūrimui buvo naudojamas netiesioginio stebėjimo metodas (tirti oficialūs situacijos veikėjų pasisakymai, pranešimai spaudai, naujienų agentūros pranešimai). Išvados apie analizuoto žiniasklaidos turinio faktiškumo lygį pateikiamos remiantis išgrynintų įvykio projekcijų tarpusavio skirtumais ir palyginimu su realia situacija.

Tyrimo rezultatai, o kartu ir šiame darbe pateikiamos įžvalgos ir prielaidos nepretenduoja į apibendrintus teiginius apie tyrimo metu stebėtų žiniasklaidos priemonių veiklos skaidrumą ir kompleksinį turinio faktiškumą. Juo labiau jie neleidžiai daryti bendresnių išvadų apie visą Lietuvos žiniasklaidos sektorių. Tačiau jie gali būti panaudoti kaip žvalgybinis tyrimas ar atskaitos taškas tolimesnei analitinei studijai, padėsiančiai ištirti naujienų pranešimų faktiškumo lygį ir tuo pačiu nustatyti žiniasklaidos turinio kaip informacinio produkto kokybę.

1. Žiniasklaidos darbo specifika

1.1. Naujienų atrankos principai

Žiniasklaida pateikia koncentruotą vaizdą to, kas vyksta mus supančiame pasaulyje. Paraleliai vykstančių procesų bei reiškinių gausa ir smarkiai išsiplėtęs įvykių stebėjimo laukas sukuria būtinybę vykdyti įvykių, kurie bus pateikti kaip svarbiausios naujienos, atranką. Žiniasklaida negali aprėpti visų tuo metu vykstančių procesų, todėl tam tikro laikotarpio įvykius tenka prioretizuoti – naujienomis tampa tik reikšmingiausi ir aktualiausi įvykiai. Bent jau taip skelbiasi pati žiniasklaida. Tą auditorijai ji duoda suprasti nuolat, net per tokius atrodytų nereikšmingus elementus kaip rubrikos („Lietuvos naujienos“, „Pasaulio naujienos“, „Aktualijos“), informacinių laidų pavadinimai (pvz. „Savaitės įvykių top 5“). Žiniasklaida deklaruoja savanoriškai prisiimanti rūšiavimo funkciją, o auditorijos dėmesiui pateikia jau atrinktus, suklasifikuotus ir tvarkingai į lentynas sudėliotus įvykius. Tokiu būdu žiniasklaidos turinys tampa greitam naudojimui pritaikytu produktu. Tačiau čia kyla išklauskimas, kokiais principais vykdomas pats įvykių filtravimas ir kokie yra reikšmingumo vertinimo kriterijai. Kokiu pagrindu vienas įvykis tampa naujiena, o kitas taip ir nepatenka į masinės komunikacijos apyvartą, ištirpsta informacijos srautuose.

Visų pirma čia reikėtų pakalbėti apie pragmatinius šio klausimo aspektus – aplinką, kurioje dirba žiniasklaida ir šios aplinkos diktuojamas tam tikras veiklos taisyklės. Derėtų atkreipti dėmesį, kad žurnalistai nuolat dirba ypatingos skubos sąlygomis. Žurnalistas visada skuba. Jeigu pranešimas nebus paleistas į apyvartą pakankamai operatyviai, jis gali prarasti naujumo elementą, tapti pasenusia naujiena. O tokios pasenusios naujienos nedaro garbės jokiai žiniasklaidos priemonei. Per maksimaliai trumpą laiką tenka apdoroti didžiulius informacijos srautus, todėl darbo operatyvumas tampa labai svarbiu faktoriumi (Pečiulis, p. 94). Vadinasi, viena reikšmingiausių įvykių atrankos aplinkybių, susijusių su žiniasklaidos darbo specifika, yra nuolatinė skuba.

Informacijos rinka taip pat diktuoja savas taisyklės. Žiniasklaidos priemonė auditorijai siūlo informacinį produktą, tačiau reikia turėti omenyje, kad analogišką produktą siūlo ir kiti rinkos dalyviai. Žiniasklaidos priemonės yra priverstos nuolat konkuruoti dėl auditorijos, todėl pasitelkiami marketinginiai principai – produktas turi atliepti vartotojo poreikius ir lūkesčius. Tik tuo atveju jis bus paklausus ir galės konkuruoti su kitais panašiais produktais. Tokiame kontekste pranešimo konstravimas iš esmės tampa marketingo pagrindais vykdomu procesu, kur produkto kūrimas vyksta siekiant atliepti vartotojo lūkesčius, o produkto konkurencinis pranašumas yra tiesiogiai proporcingas vertei, kurią jis suteikia vartotojui. Vertę čia reikėtų suprasti ne kaip tiesioginę naudą, o veikiau kaip vartotojo psichologinę satisfakciją, susidomėjimą, kurį sukėlė konkreti publikacija ir emocinį poveikį (McQuail, 1995, p. 189). Pranešimas turi ne tik patraukti dėmesį, kažkuo

„užkabinti“, bet ir paveikti emocijas, bent kurį laiką likti gavėjo atmintyje. Jis turi būti vertingas kaip naujiena – leisti vartotojui jaustis sužinojus kažką svarbaus, reikšmingo, o kartu subjektyviai prasmingo. Iš sociopsichologinės perspektyvos atsakyti į klausimą, kokia naujiena yra vertinga, pakankamai keblu. Kas gi apskritai yra naujiena? Ją galima įvardinti per momentinį pokytį aplinkoje, naują tašką įvykių sekoje. Mikrolygmenyje naujienos atsiranda kiekvieną akimirką. Laiko tėkmėje kiekvienas įvykis, sekantis po prieš tai buvusio, yra naujiena tikraja šio žodžio prasme. Tačiau naujienos kaip reikšmingo įvykio specifika yra ta, kad laiko aspektas čia iš esmės lieka antrame plane. Pirmoje vietoje atsiduria subjektyvaus reikšmingumo aspektas (Church, p. 192). Subjektyviai reikšmingas įvykis, nutikęs prieš 10 valandų yra didesnė naujiena, nei prieš 10 minučių nutikęs nereikšmingas atsitikimas. Įvykio reikšmingumą išmatuoti yra lengviau tuo atveju, kai jis yra artimas, subjektyviai prasmingas, t.y. siejasi su asmenine patirtimi. Tuo tarpu naujienų pranešimas iš esmės yra ataskaita apie įvykį, nutikusį per daug toli nuo skaitytojo, kad šis galėtų dalyvauti jame tiesiogiai. Tikimybė, kad naujiena sudomins auditoriją, priklauso nuo to, kiek ši istorija pasirodys artima ir įdomi skaitytojui. Pavyzdžiui, pranešimas apie prezidento rinkimus Mozambike, ko gero, netaptų naujiena Lietuvoje, o jeigu netyčia ir patektų į masinės komunikacijos apyvartą, veikiausiai nebūtų itin skaitoma publikacija. Tai, kas yra tolima, sunkiai tampa naujiena visų pirma dėl to, kad auditorija (ar bent jau didžioji jos dalis) tokio pranešimo nelaiko subjektyviai prasmingu, neužčiuopia sąsajos su asmenine patirtimi. Žmonės yra linkę geriau prisiminti ir įsisąmoninti informaciją, kuri patvirtina jų jau turimas žinias apie objektą, asmeninius įsitikinimus ir įprastus scenarijus. Jau girdėtus įvykius atliepiantys pranešimai lengvai įsikomponuoja į ilgalaikėje atmintyje egzistuojančias kognityvines schemas (Ван Дейк, 1989, p. 140), todėl nereikalauja papildomos informacijos paieškos ir palengvina gaunamos informacijos apdorojimą. Psichologinį naujienų aspektą analizavę mokslininkai pabrėžia, kad pranešimas tampa naujiena tik tuo atveju, jeigu atsiranda sąlytis tarp atpasakojamos istorijos ir tam tikro asmeninio pažinimo taško (Church, p. 195). Tuo tarpu savo prigimtimi naujienų pranešimas yra sausas ir specifinis, t.y. pirminis jo tikslas yra raportuoti apie įvykį. Naujienų atrankos procese šis aspektas taip pat yra reikšmingas – filtruojant įvykius atsižvelgiama į tai, kiek potencialiai pranešimas gali būti įdomus gavėjui.

Šiame kontekste galima išskirti dvi įvykių kategorijas: potencialiai įdomius ir realiai reikšmingus. Potencialiai įdomūs įvykiai yra tie, kurie dėl tam tikrų auditorijos charakteristikų, polinkių ar lūkesčių jai yra prasmingi ir artimi. Reikšmingi įvykiai yra tie, kuriuos privalo žinoti informuotas visuomenės narys tam, kad galėtų racionaliai veikti (Church, p. 195). Žiniasklaidos, ypač naujienų medijos, pirmoji misija (bent jau deklaratyvioji) yra nušviesti reikšmingus įvykius ir tokiu būdu užtikrinti visuomenės informuotumą. Todėl atrodytų, kad naujienų atrankoje esminiu kriterijumi turėtų būti realus įvykio reikšmingumas visuomenės lygmenyje. Tačiau, kaip jau minėta,

žiniasklaidos priemonės veikia konkurencinės rinkos sąlygomis, todėl atrenkant įvykius tenka atsižvelgti į auditorijos lūkesčius.

Taigi, naujienų atrankos procesas iš esmės esti skubotų sprendimų, kuriais siekiama atliepti auditorijos lūkesčius, seka. Skubotos atrankos sąlygomis didesnę galimybę patekti į informacijos apyvartą turi įvykiai, turintys didesnę emocinį krūvį arba ryškų netikėtumo, neįprastumo elementą. (Aleknonis, p. 94) Kitaip tariant, žurnalistas yra priverstas per maksimaliai trumpą laiką pateikti kiek įmanoma patrauklesnį informacinį produktą. Žiniasklaidos turinio analizei daug dėmesio skyrę komunikacijos analitikai Galtung ir Ruge išskirai tokius įvykius, potencialiai galinčius tapti naujiena, atrankos kriterijus (Allan, p. 58):

- **Konfliktas.** Subalansuotas pranešimas paprastai atliepia principą „kiekvienoje istorijoje yra dvi pusės“. Nuomonių opozicija neretai yra ašinis publikacijos elementas (jeigu tai nėra trumpas informacinis pranešimas apie įvykį). Kai pasakojime atsiranda oponuojančios pusės, kurios yra ryškaus konflikto būsenoje, atsiranda įtampa. Tokiu būdu sudaromos galimybės dramatiniam pranešimo emocinį poveikumą, o tuo pačiu ir publikacijos kaip produkto patrauklumą.
- **Relevantiškumas/asmeninis aktualumas.** Pranešime nušviečiamas įvykis turi būti artimas skaitytojui, sietis su jo subjektyviomis patirtimis ir gyvenimiškais, jam artimais dalykais. Kokia bebūtų pranešimo tema, joje turi būti sąsaja su auditorijos kasdienybe.
- **Operatyvumas.** Įdomios naujienos yra tos, kurios dar neprarado naujienos statuso, t.y. įvyko 24 valandų bėgyje, todėl yra dar „šviežios“. Auditorija nėra suinteresuota pakartotinai skaityti apie tą patį įvykį. Sena naujiena nepatrauks auditorijos dėmesio dar ir todėl, kad bet kuriuo atveju yra naujesnių įvykių.
- **Paprastumas.** Istorijos fabula ir esminė mintis turi būti akivaizdi, o ne nuspėjama. Kuo mažiau skaitytojui reikia interpretuoti ir kuo aiškiau išdėstyta situacija, tuo lengviau pranešimas priimamas. Atlikti tyrimai parodė, kad didelė auditorijos dalis paprasčiausiai tingi gilintis į sudėtingas istorijas, o iš žiniasklaidos tikisi „sukramtyto“ pranešimo.
- **Personalizacija.** Istorija, kurios centre yra žmogus, visada bus įdomesnė nei pasakojimas apie beasmens instituciją ar sausas informacinis pranešimas apie įvykį. Istorija turi turėti veikėją – tokį, su kuriuo skaitytojas galėtų identifikuotis, jį atjausti, jo gailėti arba atvirksčiai – išlieti ant jo susikaupusias neigiamas emocijas. Pranešimas, kuriame nėra veikėjo paprastai turi labai menką emocinį krūvį.
- **Netikėtumas.** Netikėtas, įprastą įvykių eigą sudrumsčiantis arba normalumo ribas peržengiantis įvykis turi daugiau šansų patraukti dėmesį ir sudominti skaitytoją. Be to, toks įvykis ilgiau išlieka auditorijos atmintyje. Netikėtumo elementas veikia kaip impulsas, jis

trumpam sukrečia, todėl informacija labiau įsimenama. Kasdienės tikrovės užribis paprastai domina labiau nei rutininiai įvykiai.

- ***Testinumas.*** Pranešimas, kuris yra neseniai skambėjusios istorijos tąsa, susilaukia daugiau dėmesio, nes auditorijos sąmonėje jau yra šioks toks informacinis kontekstas, leidžiantis lengviau įsisąmoninti informaciją. Be to, čia suveikia vadinamasis „susiųsiekiančių indų mechanizmas“ – informacijos kartojimas skirtingais žiniasklaidos kanalais sukuria didesnės reikšmės įspūdį (Pečiulis, p. 95).
- ***Spragų užpildymas.*** Šis principas taikomas, žiniasklaidos priemonei trūksta pranešimo konkrečia tema, t.y. nėra kuo užpildyti konkrečios rubrikos. Tokiu atveju reikalavimai pranešimui minimizuojami, nes tenka užkaišioti informacines spragas. Paprastai naujienų rinkinys (būtų tai dienraštis ar žinių laida) yra subalansuotas, turi fiksuotą rubrikų, kurias reikia užpildyti, skaičių. Kai kuri viena rubrika lieka neužpildyta, tenka ją užpildyti bet koku panašios tematikos pranešimu.
- ***Sąsajos su žinomais žmonėmis.*** Istorija, kurioje figūruoja viešas ar gerai žinomas asmuo, turi didesnę potencialą tapti naujiena, nei pasakojimas apie eilinį žmogų. Taip yra dėl to, kad auditorijos atmintyje jau yra kontekstinės informacijos pamatas, ant kurio gali būti dedami nauji informacijos blokai.
- ***Kultūrinis artumas.*** Istorija apie žmones, tokius „kaip mes“, paprastai yra patrauklesnis informacinis produktas nei pasakojimas apie tolimos kultūros ar menkai pažįstamos šalies atstovus. Kultūrinio artumo sąvoka yra sąlyginė: pasakojimas apie įvykius Lenkijoje bus artimesnis nei apie atsitikimą Kazachstane, tačiau mažiau aktualus nei pasakojimas apie Lietuvoje nutikusį įvykį.
- ***Negatyvumas.*** „Blogos naujienos“ paprastai yra paklausesnės nei „gerosios“, nes pasižymi didesniu dramatismo, įtupos ir emocinio poveikimo laipsniu.

Komunikacijos analitikai pastebi tendenciją, kad dėl tokio selektyvaus temų pasirinkimo į žiniasklaidos dėmesio sferą dažnai patenka istorijos, kurios iš esmės nėra tiek reikšmingos, kad būtų vertos tapti naujienomis. Todėl žiniasklaida neretai formuoja iškreiptą tikrovės vaizdinį. Siekdama patraukti auditorijos dėmesį ji paprastai rašo apie tai, kas yra netikėta, nekasdieniška, išeina už normos ribų. Tuo tarpu rutininiai (statistiškai dažnesni) įvykiai nėra aprašomi, nes auditorijai jie yra tariamai neįdomūs, stokoja netikėtumo elemento. Tokiu būdu formuojamas iškreiptas vaizdas, esą aprašomų reiškinų mastai yra žymiai didesni nei iš tikrųjų (nors iš tiesų tai paprastai esti vienetiniai arba labai reti įvykiai – būtent todėl jie ir pasirenkami). JAV daryta studija atskleidė, kad žiniasklaidos suformuotas tipinės seksualinės prievartos aukos poveikslas visiškai neatliepė tikrovės. Naujienų pranešimuose paprastai buvo kalbama apie jaunas, aukštesnio socialinio statuso, patrauklias baltaodes moteris. Tuo tarpu oficialioji statistika rodė ką kita – žiniasklaidos rodytos

moterys sudarė pačią mažiausią aukų dalį. Atlikta auditorijos apklausa parodė, kad tipinis prievartą patiriančios moters paveikslas buvo suformuotas žiniasklaidos pranešimų, t.y. neatitiko realios situacijos (Edgar, p. 121).

Sąlygos, kuriomis dirba žiniasklaida, nulemia specifinę informacijos, kuri patenka į komunikacijos apyvartą, pobūdį. Dėl skubotos atrankos įvykių filtravimas neretai yra paviršutiniškas, nes žurnalistai paprasčiausiai neturi laiko kokybiškam įvykio reikšmingumo įvertinimui. Kitaip tariant, žurnalistas yra priverstas per maksimaliai trumpą laiką pateikti kiek įmanoma patrauklesnį informacinį produktą. Todėl atrankos procese faktinis įvykio reikšmingumas neretai nustumiamas į antrą planą. *Reikšmingas* naujienas iš rinkos išstumia *įdomios*. Kartais žiniasklaida tą pačią temą eksploatuoja kurį laiką, net jeigu realiai situacija nepasikeitė ir naujų faktų nebuvo atskleista. Tai ypatingai pasireiškia kalbant apie temas, kurios emociškai sužadina skaitytoją (Ostgaard, p. 51). Tokiu atveju auditorijai užtenka pirminės emocinės įkrovos sekti įvykius toliau nepaisant to, kad realiai neįvyko nieko naujo (pvz. Jonaitienės istorija Lietuvos spaudoje). Toks informacinis produktas (kiek jį realiai galima vadinti informaciniu – ginčytinas klausimas) yra paklausus, todėl auditorijos poreikius siekianti atliepti žiniasklaida nevensia juo pasinaudoti.

Naujienų atrankos procese taip pat svarbų vaidmenį atlieka politiniai ir ekonominiai veiksniai – žiniasklaidos priemonių savininkų interesai, už kurių neretai stovi trečiosios šalys: stambūs reklamos užsakovai, politinės partijos, konkretūs verslo ar politikos veikėjai (Ostgaard, p. 44). Čia pasireiškia vadinamasis redakcijos pozicijos filtras – pranešimas, neatitinkantis ideologinės leidinio krypties arba nepalankus konkretiems veikėjams, su kuriais leidinį sieja finansiniai ar kitokie įsipareigojimai, turi labai mažai galimybių būti publikuotas. “Redakcijos linija” paprastai esti pakankamai ryški ir vykdant nuoseklią turinio analizę identifikuoti suinteresuotus veikėjus nėra sudėtinga. Tiesa, kartais interesus bandoma maskuoti tariamu nuomonių pliuralizmu, kuomet leidžiamas ir nedidelis skaičius švelniai negatyvių naujienų, liečiančių susijusių su leidiniu veikėjus. Toks manevras naudojamas tam, kad redakcijos pozicija ir už jos stovintys interesai nebūtų tokie akivaizdūs. Tačiau paprastai tokie pranešimai yra sąmoningai konstruojami taip, kad nepatrauktų auditorijos dėmesio, o negatyvūs aspektai pateikiami prisidengiant sunkiai suprantamomis formuluočėmis. Taigi, įvykių atrankoje neretai svarbų vaidmenį atlieka ir redakcijos filtras.

1.2. Pranešimo konstravimas: žiniasklaidos ir šaltinio sąveika

Pranešimo konstravimo procesas, atsižvelgiant į iniciatyvą ir kryptį, gali būti dvejopas. Pirmasis variantas – kuomet pranešimas yra inicijuotas ne žiniasklaidos, o šaltinio. Tai vadinamosios pasyvios naujienos. Tokiu atveju žiniasklaida tampa savotišku tarpininku tarp žinių norinčio perduoti

veikėjo (iniciatoriaus) ir publikos. Šiai kategorijai taip pat galima priskirti pranešimus, kurie nėra tiesiogiai inicijuoti šalinio, bet atsiranda dėl savotiško informacinės aplinkos spaudimo – paties įvykio reikšmingumo (apie jį negalima neparašyti, nes rašo visi). Bet kuriuo atveju, tokių pranešimų skiriamasis bruožas yra tas, kad jis į masinės komunikacijos apyvartą patenka ne dėl žurnalisto iniciatyvos, o dėl išorinių impulsų. Chrestomatinis pasyvios naujienos atvejis yra pranešimai, parengti pagal išplatintus pranešimus spaudai (Herbert, p. 46). Paprastai tai naujienos, kurias „nuleidžia“ respktabilūs ir autoritetingi šaltiniai – dažniausiai valdžios institucijos. Tokios naujienos savaime turi svarbios žinios statusą vien dėl šaltinio autoriteto, todėl lengviau praeina filtrus. Be to, jos dažniausiai yra aktualios dideliame skaičiui žmonių, nes susiję valdžios sprendimais, galinčiais tiesiogiai paveikti kiekvieną visuomenės narį (Ostgaard, p. 41). Be to, tokie pranešimai žiniasklaidai yra patogūs – iš esmės tai paruoštas naudojimui produktas, nes dėl šaltinio statuso gautos informacijos nereikia papildomai tikrinti. Kadangi, kaip jau buvo minėta, žurnalistai dirba ypatingos skubos sąlygomis, tokie vadinamieji „*ready-to-go*“ pranešimai labai palengvina žinių paketo kaip informacinio produkto suformavimą. Taip pat svarbu pastebėti, kad su žiniasklaida dirbantys institucijų specialistai yra neblogai perpratę kriterijus pranešimui, kuris potencialiai gali pasirodyti kaip naujiena, todėl žiniasklaidai stengiasi pateikti kiek įmanoma labiau formos reikalavimus atitinkantį produktą (Allan, p. 68). Būtent dėl šios priežasties „pasyvios“ naujienos neretai naudojamos spragoms užkamšyti, kai trūksta medžiagos konkrečiai rubrikai užpildyti, o pateiktas pranešimas spaudai pasirodo tinkamas.

Kai kurie įvykiai naujienomis tampa dėl faktinio reikšmingumo arba informacinio patrauklumo. Tokiu atveju tai nėra tiesiogiai šaltinio inicijuota naujiena, bet atsiranda ji ir ne dėl žurnalisto iniciatyvos. Suveikia savotiškas informacinis spaudimas – nenušviesti reikšmingo įvykio, apie kurį praneša absoliuti dauguma žiniasklaidos priemonių, būtų tiesiog nepadoru. Be to, auditorija suabejotų tokios žiniasklaidos priemonės patikimumu. Skaitytojas nebejaustų informacinio saugumo – negalėtų būti tikras, kad ši priemonė tikrai pateikia jam visas svarbiausias žinias apie supantį pasaulį, kurias turėtų turėti gerai informuotas žmogus. Kitaip tariant, skaitytojas tikisi, kad suvartojęs informacinį produktą jis neliks užribyje. Todėl žiniasklaidos priemonės turi atsižvelgti į nuspėjamą įvykio reikšmę. Tokie pranešimai praeina atranką dar ir tais atvejais, kai naujiena yra labai „karšta“, t.y. siekiant veiklos operatyvumo ją reikia paskelbti tuojau pat (daugiau taikoma internetinei žiniasklaidai, kurios darbo stilius reikalauja itin greitos reakcijos).

Kitam naujienų tipui priklauso pranešimai, kurių atsiradimo iniciatorius yra pats žurnalistas. Kitaip tariant, be jo subjektyvaus sprendimo toks įvykis ko gero nebūtų tapęs naujiena. Tokiu atveju pranešimo rėmus formuoja autorius, lieka užpildyti trūkstamas vietas komentarais ir reikiamais duomenimis. Tačiau tokių naujienų gamyba laiko sąnaudų prasme yra prabangos produktas. Be to, „aktyvios“ naujienos reikalauja gilesnio aplinkos stebėjimo, priežastinių ryšių nustatymo ir analizės.

Čia taip pat iškyla rizika, kad iš šaltinio gauta informacija neatitiks autoriaus lūkesčių, pakreips istoriją “nepatogia” linkme arba apskritai bus netinkama savo forma ar turiniu. Kitaip tariant, galutinis rezultatas gali būti visai ne toks, kokį jį planavo autorius – gali nepasitvirtinti jo iškelta hipotezė, o surinkta medžiaga gali būti nepakankama. Visgi vadinamosios „aktyvios“ naujienos yra pageidautinas leidinio elementas, nes kitu atveju visų žiniasklaidos priemonių pateikiamas turinys būtų vienodas (remtųsi tik pasyviomis naujienomis, pagamintomis remiantis oficialiais pranešimais spaudai) ir mažintų galimybę konkuruoti dėl auditorijos. Todėl paprastai žiniasklaidoje naudojamas komponavimo principas – pasyvi naujiena paįvairinama aktyviais elementais (Herbert, p. 50): oficialus pranešimas papildomas informacija iš kitų šaltinių, ekspertų komentarais, alternatyvia pozicija, papildomi susiję duomenys. Auditorijai pateikiama situacijos priešistorė, kita kontekstinė informacija (pvz. apie istorijos veikėjus), primenami kiti jau įvykę panašūs nutikimai, jų pasekmės, patiekiami palyginimai ir kt. Kitaip tariant – stengiamasi suteikti pranešimui unikalumo, kuris konkretų informacinį produktą išskirtų iš visų kitų ta tema pasirodysiančių pranešimų. Šis unikalumas ir yra pridėtinė vertė auditorijai – sužinoti iš pranešimo kažką naujo, kažką, ko nerastum kitos žiniasklaidos priemonės parengtame pranešime.

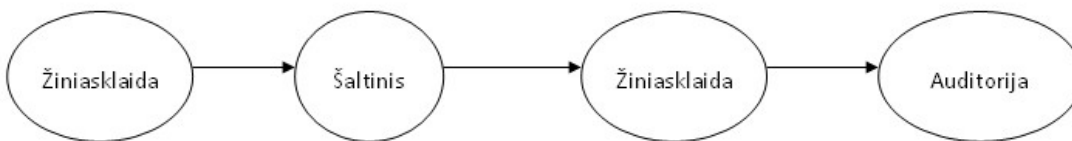
1 paveikslas. Žiniasklaidos ir šaltinio sąveikos modeliai pranešimo konstravimo procese

“Pasyvios” naujienos kūrimas

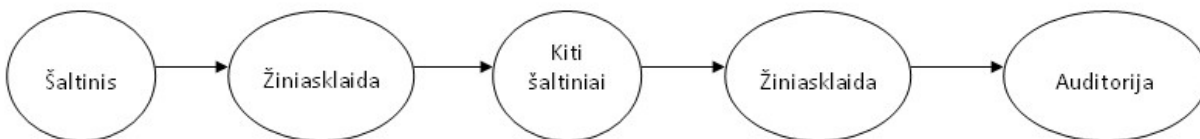
Šaltinis sukuria pranešimą ir jį išplatina; žiniasklaida retransliuoja jį auditorijai be ypatingų pakeitimų ar papildymų.

“Aktyvios” naujienos kūrimas

Žiniasklaida inicijuoja temą ir kreipiasi į šaltinį komentaru/duomenų, reikalingų pranešimui išbaigti.

Naujienos kūrimas derinant “aktyvius” ir “pasyvius” elementus

Šaltinis sukuria išplatina pranešimą; žiniasklaida jį modifikuoja - papildo informacija iš kitų šaltinių, aktualiais duomenimis, kontekstine informacija.

Taigi, pranešimo kūrimo procese egzistuoja keletas skirtingų žiniasklaidos ir šaltinio sąveikos modelių (1 paveikslas). „Pasyvios” naujienos yra patogios žurnalistui, bet nekuria pridėtinės vertės (tokią pat naujieną galima perskaityti ir kitur). „Aktyvių” naujienų kūrimas susijęs su rizika, kad pranešimo nepavyks pabaigti taip kaip tikėtasi. Tačiau tokią riziką visgi tenka prisiimti, nes aktyvūs pranešimai tam tikra prasme yra ekskluzyvinis produktas – jį siūlo tik viena konkreti žiniasklaidos priemonė. Visgi reikia įvertinti faktorių, kad tokios naujienos neretai yra žurnalistų „iškapstytos”, t.y. jų faktinis reikšmingumas ir aktualumas kai kuriais atvejais yra sąlyginis (kitu atveju ji būtų tapusi naujiena dėl aplinkos spaudimo). Tokio naujienos komunikacijos analitikų dar įvardijamos kaip atsitiktinės (Molotch, p. 258), nes į komunikacijos apyvartą patenka ne dėl faktinės savo reikšmės ar informacinio spaudimo, bet dėl žurnalisto (arba redakcijos) iniciatyvos.

Analitikai pastebi, kad naujienų kūrime dominuoja mišrus pranešimo konstravimo principas, leidžiantis atliepti reikšmingiausias aplinkos pokyčius tuo pačiu kuriant ir pridėtinę vertę pranešimo gavėjui (Allan, p. 72). Pastarasis yra informuojamas apie svarbius įvykius – konkreti tema paliečiama ne dėl to, kad ji įdomi žurnalistui, bet dėl to, kad iš tiesų yra vertintina kaip reikšminga. Tačiau tuo pačiu pranešimas įgyja ir papildomos vertės. Skaitytojas ne tik supažindinamas su faktu, bet gauna ir kitų šalutinių komentarų, aktualių duomenų, palyginimų, kontekstą nušviečiančios informacijos.

1.3. Naujienų pranešimo struktūra

Naujienų pranešimas, dėl ribotos apimties, paprastai yra pasakojimo apie tam tikrą įvykį santrauka/reziumė. Kadangi visos kontekstinės informacijos pateikti autorius negali, jam tenka rinktis, kuriuos įvykio fragmentus palikti pranešime, o kurių atsisakyti kaip sąlyginai mažiau reikšmingų. Reziūmavimas šiuo atveju yra subjektyvaus pobūdžio informacijos apdorojimo procesas, nes pats autorius sprendžia, kad konkrečiu atveju yra svarbu. Svarbu pastebėti, kad reziūmavimas apima ne tik nereikšmingų įvykio aspektų pašalinimą, bet ir apibendrinimą, kuris savo ruožtu pasižymi dar didesniu subjektyvumu laipsniu, bei rekonstravimą – sudėtingo daugiaplanio įvykio sutalpinimą į paprastą, lengvai suvokiamą fabulą (Van Dijk, 1985, p. 75). Tokiu būdu autorius pranešimui suteikia ta tikrą makrostruktūrą – pavidalą, leidžiantį gavėjui be ypatingų pastangų ir specifinių žinių identifikuoti pagrindinę pranešimo mintį. Pranešimo makrostruktūra turi atsiskleisti kiek įmanoma anksčiau – idealiu atveju pagrindinę pranešimo mintį skaitytojas turi sugebėti identifikuoti jau iš antraštės. O koncentruotas situacijos vaizdas jau būna daugmaž aiškus perskaičius paantraštę ir įžanginę pranešimo pastraipą. Pavadinimas ir įvadinė pastraipa skaitytojui turi leisti suprasti (blogiausiu atveju – nujausti), apie ką bus kalbama visame pranešime, t.y. kokio

šio pranešimo pagrindinė mintis ir siužetinė linija. Paprastai pranešimas rengiamas vadinamuoju piramidės principu, kuomet pagrindiniai faktai pateikiami pradžioje, o vėliau skaitytojas supažindinamas su kontekstine informacija – tokiu būdu sukuriama pranešimo relevantiškumo struktūra. (Van dijk, 1985, p. 78).

2 paveikslas. Klasikinė įvykio apsakojimo seka naujienų pranešime.

Praengta pagal (Ugerer, p. 182)

Pats naujienų pranešimo žanras diktuoja tam tikras, jau konvencinėmis tapusias, teksto elementų komponavimo taisykles. Paprastai straipsnio antraštėje ir ižanginėje pastraipoje koncentruojamasi į pagrindinį įvykį – tokiu būdu sukuriama informaciniai lūkesčiai, nes skaitytojas gali iškart identifikuoti pranešimo temą ir žino, kokios informacijos gaus jį perskaitęs. Vėliau gilėjimo principu pateikiama informacija apie įvykio kontekstą ir pasekmes. Realios įvykių sekos kontekste pasakojimas komponuojamas savotišku švytuoklės principu. T. Van Dijk‘as išskiria tokius galimus naujienų pranešimo elementus: esminis epizodas/pagrindinis įvykis, įvykio fonas (aplinkybės, priežastys, prieš tai sekę įvykiai), istorinis (gilesnis) kontekstas, pasekmės, verbalinės reakcijos (citos), komentaras (interpretacijos, vertinimai, prognozės) (Van Dijk, 1986, p. 168-170). Jų komponavimo tvarka gali skirtis, tačiau paprastai esminis įvykis yra pateikiamas kaip pagrindinis akcentas, o pasekmės ir kontekstas – kaip šalutinė, papildoma informacija. Tačiau pastebima tendencija, kad tokios klasikinės naujienų pranešimo struktūros vis dažniau nepaisoma. Reikšmingumo kriterijų pranešime vis dažniau išstumia siekis sukurti dramatišką ir emociškai paveikų pasakojimą. Tokiu atveju pranešimo tekstas konstruojamas remiantis kitokio žanro taisyklėmis. Pasakojimas rutuliojamas kaip grožinis kūrinys, kuriame kuriama įtampa, konstruojama kulminacija ir atomazga. Naujienų pranešimo žanrui tokia teksto struktūra iš esmės yra svetima, nes

neleidžia pilnai realizuoti pranešimo funkcijos – informuoti auditoriją, pateikti reikšmingiausią informaciją minimizuojant auditorijos laiko sąnaudas.

Tokią naujienų pranešimo formos (o tuo pačiu ir paties žanro) transformaciją didele dalimi sąlygojo informacijos srautų dinamika ir naujų, itin operatyviai veikiančių naujienų rinkos veikėjų – internetinių žiniasklaidos priemonių – atsiradimas. Tokiomis sąlygomis žinios vis greičiau sensta, jų kaip naujienų galiojimo laikas smarkiai sutrumpėja, nes naujienų portalas apie įvykį (kaip faktą) gali paskelbti itin operatyviai. Todėl pateikti pagrindinį įvykį kaip ašinių naujienos elementą ir tokiu būdu sutelkti į ją visą dėmesį yra rizikinga. Pats įvykis jau gali būti praradęs naujumo elementą (ypač turint omeny internetinės žiniasklaidos darbo tempus), todėl sutelkti į jį visą dėmesį nebėra „saugu“. Laikraščio atveju aprašomasis įvykis geriausiu atveju įvyko vakar ir labai tikėtina, kad didelė dalis auditorijos jau bus apie jį girdėjusi. Vadinasi jo kaip naujienos statusas jau kelia abejonių – atsiranda „senos naujienos“ rizika (Ungerer, p. 183).

Todėl vis dažniau tradicinė pateikimo forma, kuomet dėmesio centre paliekamas pagrindinis įvykis, naudojama nušviečiant tik išties reikšmingus įvykius, kurie tiesiog privalo būti tos dienos naujienų pakete dėl informacinės aplinkos spaudimo. Mažiau svarbių įvykių atveju stengiamasi situaciją nušviesti naujai, pakreipus netikėtu, originaliu kampu, sudėjus kitokius akcentus arba į pirmą planą iškeliant dėmesį patraukiančius kontekstinės informacijos fragmentus. Susidūrus su rizika, kad naujiena jos publikavimo metu gali nebebūti tiek nauja kiek norėtusi, tokia pranešimo rekonstrukcija leidžia sukurti alternatyvų naujumo pojūtį. T.y. skaitytojas tarsi supažindinamas su istorijos tąsa, įdomiomis (o dažnai ir pikantiškomis) detalėmis, alternatyviomis versijomis, intriguojančiomis mikrosenomomis. Naujas „senos“ istorijos aspektas tampa publikacijos naujumo pagrindu ir todėl leidžia konkuruoti su kitais leidiniais, kurie, tikėtina, taip pat aprašys tą patį įvykį. Visa istorija tokiu atveju pasukama specifiniu kampu: iškeliant mikrofragmentą, naują požiūrį, dėmesį patraukiančią detalę, per kurią vėliau konstruojamas visas pranešimas. Esminis įvykis čia paverčiamas kontekstiniu, o akcentai sudedami taip, tarsi kalbama būtų visai apie kitą istoriją, o šioji paminėta tik tarp kitko. Tokiu būdu pranešime suderinami du elementai: informavimas (paminėtas faktas) ir pridėtinės vertės auditorijai sukūrimas (iš pranešimo skaitytojas sužino šį tą naujo, ko iki tol nežinojo arba neatkreipė dėmesio). Tam, kad publikacija suteiktų skaitytojui pridėtinės vertės pojūtį, joje turi būti ne tik atpasakojamas įvykis, bet ir atskleidžiami giluminiai, „viešai neišsakyti“ istorijos aspektai. Dažnu atveju pridėtinę vertę kuria pseudo-faktai ir tariamas žurnalistinis tyrimas, atstojantis visapusišką situacijos atspindėjimą (Downie, p. 65). Raportuoti apie įvykį nebeužtenka, todėl konstruojant pranešimą naudojamas principas „parodyti daugiau nei paviršiu“ tokiu būdu sukuriant unikalaus produkto išpūdį.

Taigi, išsiplėtus masinio informavimo rinkai kinta žiniasklaidos darbo specifika, o tuo pačiu stebima ir naujienų pranešimo kaip žanrinio kūrinio transformacija. Pranešimo siužetinė linija,

emocinis paveikumas, intriguojančios detalės – šie lementai tampa prioritetiniu dalyku rengiant pranešimą. Tuo tarpu faktų paieškai, apdorojimui ir analizei skiriama mažiau dėmesio. Kaip tokia tendencija vertintina žiniasklaidos turinio kokybės kontekste, kokie yra faktiškumą ribojantys veiksniai ir kaip kokybinis informacijos vakuumas veikia auditoriją – tokie klausimai nagrinėjami kitame darbo skyriuje.

2. Faktiškumo problema žiniasklaidoje

2.1. Faktiškumas kaip pranešimo kokybės indikatorius

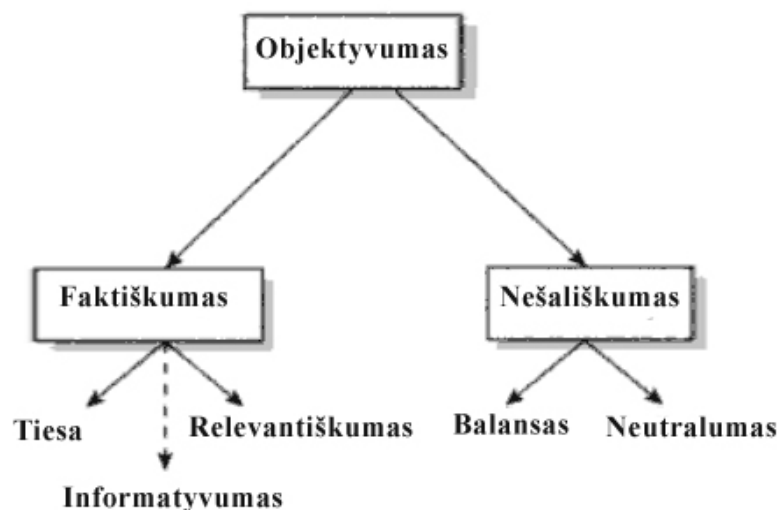
Naujienu pranešimo pirminis tikslas, kaip jau išsiaiškinome, yra patenkinti auditorijos informacinius poreikius – užtikrinti, kad konkretaus informacinio produkto vartotojas susidarys tikrovę atitinkantį jį supančio pasaulio vaizdą. Tuo žiniasklaidoje publikuojami tekstai iš esmės skiriasi nuo grožinės literatūros. Kitaip tariant, skaitytojas tikisi, kad tai, ką jis gauna iš žiniasklaidos, padės jam geriau susigaudyti jį supančiame pasaulyje ir joks svarbus įvykis neliks jo dėmesio užribyje. Todėl vienas esminių pranešimo kokybės vertinimo kriterijų yra faktiškumas. Bendrais bruožais faktiškumą galime apibrėžti kaip pranešimo savybę auditorijos sąmonėje sukonstruoti tokią įvykio refleksiją, kuri atitiktų tikrovę. Vertindami pranešimo faktiškumą visų pirma keliamo klausimą: ar tai, apie ką rašoma, iš tiesų įvyko? Tai pamatinis klausimas. Tik tuo atveju, jeigu atsakymas į jį yra teigiamas, pranešimas turi realios informacinės vertės. Antrasis klausimas yra susijęs su įvykio atspindėjimo pobūdžiu – ar tai, kaip įvykis yra nušviečiamas, neiškreipia tikrosios jo eigos, reikšmės, realių priežastinių ryšių (MacBeth, p. 215-216). Čia galėtume pasitelkti primityvią, bet gan tiksliai problemos esmę iliustruojančią veidrodinio atspindžio alegoriją. Visų pirma įsitikiname, ar matomas paveikslas iš tikrųjų yra realiai egzistuojančio objekto atspindys, o ne dailininko vaizduotės vaisius, imituojantis atvaizdą. Tuomet vertiname, ar šis atspindys nėra iškreiptas ar deformuotas lyginant jį su realiu objektu.

D. McQuail faktiškumą apibrėžia kaip pranešimo konstravimo principą, kuomet kiekvieno pateikto teiginio pagrįstumą įmanoma patikrinti remiantis patikimais duomenimis. Be to, faktai turi būti aiškiai atskirti nuo komentarų, nuomonių ir autoriaus improvizacijų. McQuail'as išskiria tris faktiškumo dimensijas. Pirmoji jų – informatyvumas. Tai kiekybinis faktiškumo aspektas, tiesiogiai susijęs su pranešimo prisodrinimu patikrintais ir patikimais faktais. Antroji – tiesos – dimensija apima visapusišką situacijos atspindėjimą, patiekiamos informacijos tikslumą ir intenciją neklaidinti ir neiškreipti tikrojo vaizdo (McQuail, 2005, p. 201-202). Trečiasis faktiškumo aspektas yra relevantiškumas, susijęs su elementų (faktų, komentarų, kontekstinės informacijos) atrankos procesu. Kaip jau buvo minėta, pranešimas paprastai yra tam tikro įvykio reziumė/santrauka, todėl

jame yra pateikiama ne visa galima kontekstinė informacija. Dėl fiksuotos apimties autorius pats atsirenka, kuriuos įvykio fragmentus įkomponuoti į pranešimą. Čia svarbu atsižvelgti į atskirų struktūrinių pranešimo dalių pateikimo tikslingumą – kiek vienas ar kitas elementas buvo būtinas tam, kad pranešimas tiksliai atvaizduotų realią situaciją. Kitaip tariant, relevantiškumas čia turimas omenyje ne kaip vieno ar kito fragmento potencialus patrauklumas auditorijai, bet kaip jo aktualumas temos kontekste.

Faktiškumas kaip vienas pamatinių pranešimo kokybės indikatorių yra tarpiai susijęs su kita kategorija – objektyvumu, kuris klasikiniame Westerstahl'o modelyje yra pateikiamas kaip faktiškumo ir nešališkumo kombinacija, kur nešališkumas suvokiamas kaip balansas (tendencingumo nebuvimo prasme) ir neutralumas (autoriaus atsiribojimas nuo subjektyvių vertinimų).

3 paveikslas. Westerstahl'o suformuluoti pranešimo objektyvumo kriterijai. Paimta iš McQuail (2005, p. 202)

Žiniasklaidos objektyvumo problema gali būti siejama su vadinamąja informacijos vakuumo kategorija. Komunikacijos analitikai pastebi, kad nors kiekybine prasme šiandien mes susiduriame su akivaizdžia informacijos perkrova, iš tiesų esame panardinti į informacijos vakuumą. Kokybinis informacijos vakuumo matmuo yra susijęs su rinkos užpildymu informacine prasme menkavertėmis, o kai kuriais atvejais ir bevertėmis žiniomis. (Aleknonis, p. 84). Tokia tendencija sąlygoja komunikacinės erdvės „užkamšymą“ pranešimais, kuriuose praktiškai nepateikiami faktai. Kitaip tariant, kokybinį informacijos pateikimo aspektą išstumia kiekybinis.

Pranešimo faktiškumas atspindi jo sąsają su realiu įvykiu. Pranešimas tokiame kontekste galėtų būti suvokiamas kaip verbalinis realaus įvykio atvaizdas, tačiau tik tuo atveju, kai jis iš tiesų reflektuoja tikrovę. Kaip jau buvo minėta, vertinant pranešimo faktiškumą svarbus yra ne tik kiekybinis aspektas (tai, kiek pranešimas yra prisodrintas faktologine prasme), bet ir aiškus faktų

atskyrimas nuo komentarų, interpretacijų, autoriaus pamąstymų. (Aleknonis, p. 85). Toks pranešimo užpildymas, kuomet autoriaus nuomonę sunku, o kai kuriais atvejais ir neįmanoma atskirti nuo faktų, gali visiškai iškreipti pranešimo esmę. Tokiu atveju pranešimo kiekybinis faktiškumas nebetenka prasmės, nes tikrus faktus nustelbia autoriaus sudėti akcentai, interpretacijos ir komentarai. Todėl vertinant pranešimo kokybę faktiškumo prasme reikėtų išskirti du lygmenis: faktų kiekį ir faktų atskyrimą nuo pašalinės informacijos.

Kalbant apie objektyvumo ir faktiškumo santykį tenka pripažinti, kad išsamiau paanalizavus literatūroje pateikiamus apibrėžimus susidaro įspūdis, jog šios sąvokos yra persipynusios tarpusavyje, todėl dėl jų atskyrimo tikslingumo kyla šiokių tokių abejonių.

McQuail'as išskiria tokius objektyvaus pranešimo elementus:

- nešališkumo užtikrinimas atskleidžiant visus įmanomus faktus ir situacijos puses;
- tikslus ir nedviprasmiškas informacijos pateikimas;
- nuoseklus istorijos pristatymas, nenuslepiant tam tikrų „nepatogių“, nuoseklumą griaušančių fragmentų;
- aiškus faktų ir nuomonių atskyrimas;
- minimali subjektyvios autoriaus nuomonės įtaka įvykio atspindėjimui;
- netendencingas, nepagiežingas rašymas. (McQuail, 1995, p. 185).

Tačiau jeigu grįžtume prie mūsų jau aptartos faktiškumo sampratos ir veidrodžio alegorijos, pamatytume, kad bet kurio iš šių objektyvumo elementų stygius gali iškreipti atvaizdą. O juk faktiškumą apibrėžėme kaip siekį, kad įvykio refleksija maksimaliai atlieptų jį patį. Pranešimo negalėsime laikyti faktišku (kalbame ne tik apie kiekybinį aspektą), jeigu autorius nėra nešališkas, o pateikiamus faktai (kiek daug jų bebūtų) supinami su tendencingomis interpretacijomis ir kryptingais komentarais. Kitaip tariant, susidaro įspūdis, kad nešališkumo ir faktiškumo atskyrimas yra tik teorinio modelio kūrimo priemonė, leidžianti išskirti atskirus elementus, kurie tikrovėje yra persipynę. Tokį objektyvumo modelį, kokį sukonstravo Westerstahl'as, galima būtų laikyti sąlyginai teisingu tuo atveju, jei faktiškumą matuotume grynai kiekybiniu aspektu. Tuomet nešališkumas būtų papildomas kriterijus bendram objektyvumo lygiui išmatuoti. Tačiau tuo atveju, kai vienas sudėtinių faktiškumo elementų, kaip nurodo pats modelio autorius, yra *tiesa*, sunku nešališkumą laikyti visiškai nepriklausomu kintamuoju. Nesivelsime į epistemologines diskusijas apie objektyvios tiesos sampratą, nes tokia polemika neatitiktų šio darbo tikslų. Verčiau dar kartą grįžkime prie veidrodinio atspindžio pavyzdžio. Veidrodyje matomas objekto atvaizdas nebus identiškas realiam objektui, jeigu atvaizdavimo metu jį kažkas apšvies ultravioletine šviesa, o dėl šio apšvietimo kai kurios objekto charakteristikos pakis. Lygiai taip pat tendencingas situacijos nušvietimas, t.y. autoriaus šališkumas, sumenkina ir realų (ne kiekybinį) pranešimo faktiškumą.

2.2. Faktiškumą ribojantys veiksniai

Kai kurie komunikacijos specialistai tvirtina, kad objektyvumas (o tuo pačiu ir faktiškumas) žiniasklaidoje gali būti laikomas tik siekiniu, bet niekada nebus iki galo pilnai realizuotas, nes tai paprasčiausiai neįmanoma. Visų pirma taip yra dėl to, kad pranešimo rengimo procese, pradedant įvykių atranka ir baigiant teksto komponavimu, egzistuoja žmogiškasis faktorius – subjektyvi autoriaus nuomonė. Autoriaus subjektyvumą supratimas apie tai, kas yra reikšminga, jo vertybiniai įsitikinimai, sociokultūriniai faktoriai, o kartu ir profesinė kompetencija neabejotinai daro įtaką pranešimui. Visiškai atsiriboti nuo šių veiksnių yra praktiškai neįmanoma, nes net ir tuo atveju, kai faktų atranka vykdoma daugmaž mechaniškai, be jokių išankstinių nuostatų, atsijoti kai kuriuos dalykus tenka dėl ribotos pranešimo apimties (Entman, p. 32). Sudėtingą daugiaplanį įvykį verčiant trumpa reziumė, autoriui tenka savarankiškai nuspręsti, kurias detales palikti nuošaly, o kurių pagrindu konstruoti pranešimą. Ir visą šią atranką jis turi padaryti per maksimaliai trumpą laiką. Naujienų pranešimas yra žmogiškosios veiklos produktas, todėl faktiškumas yra nuolat ribojamas autoriaus subjektyvumu. Be to, žiniasklaidos prioritetai neretai prasilenkia su „realaus pasaulio“ prioritetais (McQuail, 1995, p. 220) – realiu įvykio reikšmingumu visuomenei – dėl polinkio įtikti auditorijos poreikiams ir informacijos „vartojimo“ įpročiams. Tai dar vienas veiksnys, pastebimai menkinantis pranešimų faktiškumą – patikimi duomenys ir oficialios pozicijos neretai yra mažiau įdomūs publikai nei kontraversiška nuomonė ar neįtikėtina versija. Jausdama tai žiniasklaida, kuri yra nuolat priversta konkuruoti dėl auditorijos dėmesio, kartais yra linkusi aukoti faktiškumą vardan emocinio auditorijos sužadavimo ir suintrigavimo.

Tikslumo dėlei taip pat derėtų pastebėti, kad daugeliu atveju, ypač kai kalbame apie socialinėje tikrovės plotmėje vykstančius procesus, pranešimas apie įvykį apskritai negali pasiekti absoliutaus faktiškumo. Socialiniai procesai neretai esti tokie daugiaplaniai ir kompleksiški, kad visiškam giluminių priežasčių atskleidimui reikėtų pasitelkti sudėtingus tyrimus. Kas tokio sudėtingo daugiaplanio įvykio kontekste yra laikytina pranešimo kokybės indikatoriumi? Ko gero, šiuo atveju, kai „tiesos“ kriterijus tampa mažiau aktualus (nes tiesa nėra tiek akivaizdi, kiek kitais atvejais), tenka sutelkti dėmesį į informatyvumą – maksimaliai išsamų ir įvairiapusį situacijos nušvietimą remiantis patikrintais duomenimis ir patikimais bei autoritetingais šaltiniais. Tokiu atveju faktiškumas pasireiškia kaip siekis aprėpti bent kelias alternatyvias įvykio versijas, kurios yra tikėtinos remiantis prieinamais duomenimis. Čia vėl grįžtame prie relevantiškumo aspekto. Kaip jau buvo minėta, faktiškumas reikalauja tokios pranešimo elementų atrankos, kuri būtų pagrįsta siekiu maksimaliai tiksliai atspindėti realią situaciją, o ne emociškai sužadinti auditoriją. Todėl faktiškumo siekiantis autorius turėtų susilaikyti nuo pagundos pristatyti kontaversiškiausias įvykio versijas (kurios, tikėtina, sulauktų didžiausio auditorijos dėmesio), o remtis tik patikrintais duomenimis ir patikimais

šaltiniais. Tačiau naujienų žiniasklaidos darbo specifika, kaip jau pastebėjome, dažnai neleidžia gaišti laiko laukiant, kol pasirodys oficiali versija, nes iki to laiko pati naujiena gali “pasenti”. Žurnalistai taip pat neretai neturi laiko rikti alternatyvių nuomonių ir ekspertų išvadų. Dėl šių priežasčių į informacinę erdvę kartais paleidžiami neišbaigti produktą – pranešimai, sukonstruoti preliminarių išvadų ir spėjimų pagrindu. Tačiau grįžti prie temos vėliau, kai būna paaiškėję daugiau aplinkybių, ne visada pavyksta dėl naujų įvykių gausos ir atšalusio auditorijos intereso (Ostgaart, 51). Todėl kai kuriais atvejais auditorijos apskritai nepasiekia net ir pavėluotas tikrovę atitinkantis įvykio vaizdas. Ir nebūtinai todėl, kad žiniasklaida jo neištransliuoja. Psichologai pastebi, kad imliausia informacijai auditorija yra pradžioje, kuomet jau pati žinia apie įvykį emociškai įkrauna, todėl visa, kas sakoma ryškiau išsivertina atmintyje. Vėliau interesas slopsta, o tema pamažu praranda aktualumą (Church, p. 159). Čia situacija panaši kaip su laikraščiuose publikuojamais paneigimais ar patikslinimais. Jeigu tokie pranešimai pasirodo praėjus kuriam laikui, tema jau spėja prarasti aktualumą, todėl realiai jų beveik niekas nepastebi, o kolektyvinėje atėminyje susidaręs pirminis vaizdinys nesikeičia. Vadinasi, auditorija iš esmės gauna nekokybišką informacinį produktą.

Taigi, pasiekti absoliutų faktiškumą rengiant naujienų pranešimą yra išties komplikauta užduotis, ypač kai kalbame apie itin sudėtingus socialinius procesus.

2.3. Faktiškumo reikšmė žiniasklaidos efektų kontekste

Žiniasklaida, reguliuojanti masinės komunikacijos apyvartą ir teikianti į rinką informacinį produktą, yra vienas pagrindinių socialinės tikrovės konstravimo agentų. Socialinė tikrovė, žvelgiant į ją iš socialinio konstruktyvizmo perspektyvos, yra intersubjektyvių, konvencinės prigimties vaizdinių apie mus supantį pasaulį visuma. Šios teorinės prieigos klasikai P. Bergman ir T. Luckman veikale „Socialinės tikrovės konstravimas“ *tikrumą* apibrėžia kaip fiksuotą objekto ar reiškinių savybę, visiškai nepriklausančią nuo mūsų valios, o žinojimą – kaip įsitikinimą, kad reiškiniai yra tikri būtent šia šio žodžio prasme, t.y. turi specifinių bruožų (Berger, Luckmann, p. 11). Nuo fizinės (gamtinės) tikrovės socialinė tikrovė skiriasi tuo, kad yra žmogiškosios veiklos kūrinys, susiformavęs per nuolatinę sąveiką. Pagrindinis jos bruožas yra intersubjektyvumas, pasireiškiantis per bendrų prasmų suteikimą tam pačiam objektui. Kitaip tariant, socialinėje dimensijoje tikra yra tai, dėl ko yra sutarta, kas turi fiksuotą ir daugmaž abejonių nekeliančią prasmę ir savybių rinkinį, kuris mums yra įprastas.

Tikrovė kaip organizuota prasmų sistema gali būti schematiškai pavaizduota kaip sąlyginai fiksuotas sąvokų žemėlapis (*angl. conceptual map*), kuri sudaro visų mums žinomų tikrovės elementų prasminės reprezentacijos, tarpusavyje susijusios funkciniais ir santykių nusakančiais saitais

(Hall, p. 17-18). Socialinės tikrovės pamatu galima laikyti socialines reprezentacijas. Tai daugmaž stabilūs tikrovės elementų (reiškinių, objektų, veikėjų) vaizdiniai, egzistuojantys kolektyvinėje sąmonėje. Socialinės reprezentacijos stigmatizuoja tam tikrą reiškinį ar objektą – suteikia jam specifinį charakteristikų rinkinį, kuris savo ruožtu turi savybę ilginiui tapti nekvestionuojama duotybe tam tikrai grupei žmonių (Howarth, p. 70). Socialinės reprezentacijos gali būti suvokiamos kaip „paveikslėliai mūsų galvose“. Tai kolektyvinio pobūdžio vaizdiniai, kuriuos mes ilginiui priimame kaip savaime suprantamus nepaisant to, kad jų kūrimo ir įprasminimo patys tiesiogiai nedalyvavome. Struktūrizuotos žinios apie socialinius reiškinius sudaro bendrąsias reprezentacijas – kolektyvinėje atmintyje išsakinėjusius vaizdinius, apimančius informaciją apie objekto charakteristikas, mastą, sąveiką su kitais tikrovės elementais. Žinių žemėlapyje tokiu būdu susidaro atskiros sisteminės dalys, kuriose vienetai yra prasminiais ryšiais organizuoti aplink tam tikrą žemėlapyje elementą (sąvoką). Pavyzdžiui, jeigu žiniasklaidoje nuolat pasirodo pranešimai apie tam tikros visuomenės grupės daromus įstatymų pažeidimus, šios grupės narių apibrėžianti sąvoka mūsų žinių žemėlapyje ilginiui susiejama su sąvoka „nusikaltimas“ ir tokiu būdu sudaro atskirą prasminį bloką. Tokių blokų formavimuisi įtakos turi ne tik informacijos kartojimo dažnis, bet ir kontekstas – šaltinio, iš kurio gauname informaciją, statusas ir tariamas patikimumas (užrašas ant sienos ir užrašas ant vaistų pakuotės yra patikimumo prasme yra traktuojami skirtingai).

Žiniasklaidos teikiama informacija turi savybę konstruoti intersubjektyvius vaizdinius, kurie neretai pretenduoja į objektyvią tikrovę. Tokią tendenciją stebime ne tik dėl masinio tokios informacijos pobūdžio ir galimybės tiražuoti tą patį pranešimą daugeliu kanalų (dėl mūsų jau aptarto žiniasklaidos turinio homogeniškumo). Kitas ne mažiau svarbus faktorius yra žiniasklaidos kaip tarpininko tarp tikrovės ir auditorijos statusas. Be abejo, tokią poziciją galima būtų kritikuoti atsižvelgiant į tai, kad pasitikėjimo žiniasklaida rodikliai pastaruosiu metu ženkliai mažėja tiek Lietuvoje, tiek ir visoje ES (pvz., Eurobarometro duomenimis Lietuvoje nuo 2006 m. pasitikinčiųjų spauda skaičius spauda smuko 15 proc. ir 2009 m. rudenį sudarė tik 43 proc.). Tačiau šiame darbe visgi laikysimės kiek kitokios pozicijos. Šalia pasitikėjimo faktoriaus egzistuoja dar vienas – tai nepakeičiamumas (Bielinis, p. 65). Dauguma žmonių iš esmės neturi jokio alternatyvaus informacijos šaltinio. Be to, masinės komunikacijos priemonių įtakos socialinės tikrovės konstravimui klausimas išlieka aktualus dar ir todėl, kad žiniasklaidos poveikis individui nemaža dalimi reiškiasi netiesiogiai ar sąmonės lygmenyje (Church, p. 150). Kitaip tariant, jeigu respondentas į klausimą „ar pasitikite žiniasklaida“ atsako neigiamai, tai visiškai nereiškia, kad žiniasklaida nedaro jokios įtakos jo įsivaizdavimui apie pasaulį. Šį teiginį dalinai galima pagrįsti pasitelkus darbotvarkės formavimo teoriją (angl. *agenda setting*), kuri skelbia, kad įvykis, patekęs į žiniasklaidos darbotvarkę daugeliu atveju automatiškai patenka ir į visuomenės darbotvarkę. Į masinės komunikacijos apyvartą paleista žinia auditorijos paprastai yra suvokiama kaip reikšminga

jau vien dėl to, kad pateko į žiniasklaidos akiratį. Todėl reiškinys ar įvykis, apie kurį pranešė per žinias visada bus reikšmingesnis nei tas, apie kurį pranešta nebuvo. Kitaip tariant, sekant darbotvarkės formavimo teorija, žiniasklaida mums pasako, kas yra svarbu ir apie ką turime galvoti (McCombs, p. 13). Ir šiuo atveju visai nesvarbu, ar pranešimus vertiname kaip patikimus, ar abejojame juose pateikta informacija. Svarbiausiai, kad auditorijai yra užduodama tema, kuri patenka į jos dėmesio centrą. Tokia tema įgyja intersubjektyvios svarbos elementą, tampa pokalbių ir diskusijų objektu tuo pačiu nustumdama kitas alternatyvias temas į dėmesio užribį. Šia prasme išvengti žiniasklaidos poveikio galėtume tik visiškai izoliavę save nuo masinės informacijos kanalų.

Taigi, darbotvarkės formavimo efektas sąlygoja vieno ar kito tikrovės elemento patekimą į visuomenės dėmesio centrą. Tačiau tai toli gražu nėra vienintelis žiniasklaidos poveikio aspektas. Įtvirtinimo (*angl. priming*) efektas yra susijęs su specifiniais ilgalaikės atminties formavimosi principais. Jis pasireiškia per tam tikrų atminties segmentų aktyvavimą ir asociatyvinių nuorodų konstravimą (Ratcliff, p. 436). Jeigu kalbant konkrečiai tema yra nuolat ir sistemingai akcentuojamas tas pats prasminis elementas, jis ilgainiui tampa charakteringu temos atributu. Paprastai tariant, jeigu su informacija apie objektą X nuolat gausime ir informacijos apie objektą Y, mūsų sąvokų žemėlapyje atstumas tarp X ir Y pastebimai sumažės. Ilgainiui šie objektai asociatyvinių ryšių pagrindu apsijungs į vieną atminties segmentą, todėl vieno kurio iš jų aktyvavimas automatiškai aktyvuos ir antrąjį. Pavyzdžiui, jeigu kalbėdama apie konkrečią ministeriją žiniasklaida nuolat akcentuos korupcijos klausimą, tikėtina, kad auditorijos sąmonėje ilgainiui susiformuos specifinis inkaras, siejantis šias dvi temas. Derėtų pastebėti, kad tokie atminties segmentai gali būti konstruojami ne tik prasminių ryšių ir racionalių sugretinimų principu (t.y. sieti tematiškai susijusias sąvokas). Sistemingo kartojimo pagrindu automatinės asociacijas įmanoma sukonstruoti ir tarp dviejų objektų, kurie sąvokų žemėlapyje yra sąlyginai tolimi. Tokių atminties segmentų susidarymas gali sąlygoti netikėčiausias sąvokų aktyvavimo kombinacijas, kuomet į galvą staiga šauna visiškai nieko bendro su tema neturinti mintis (Mendelsohn, p. 113).

Kitas žiniasklaidos poveikio aspektas yra susijęs su jos statusu ir tuo, ką Van Dijk'as vadina pragmatiniu informacijos apdorojimo kontekstu. Jo teigimu, kiekviena komunikacinė situacija, atsižvelgiant į jos tikslus, diktuoja specifines informacijos priėmimo taisykles. Tą patį pranešimą priimsime skirtingai priklausomai nuo situacijos, kuri tuo pačiu diktuoja ir mūsų lūkesčius bei išankstinį nusistatymą šios informacijos atžvilgiu. Būtent dėl šios priežasties tas pats sakiny, užrašytas ant namo sienos ir pirmame laikraščio puslapyje, pasižymės skirtingu statusu. Paprastai tariant, naujienų pranešimo priėmimo kaip komunikacinė situacijos tikslas yra sužinoti, kas naujo ir reikšmingo įvyko pasaulyje (Ван Дейк, p. 149). Konstruojami specifiniai lūkesčiai informaciniam pranešimo turiniui, o tuo pačiu įsijungia specifinis, būtent šiai situacijai pritaikytas informacijos priėmimo mechanizmas. Būtent šis išankstinis nusiteikimas, diktuojamas numanomo šaltinio

patikimumo ir statuso, „įjungia“ tam tikrą informacijos apdorojimo režimą. Žiniasklaidos atveju šis režimas yra nuosaikesnis, o auditorijos polinkis abejoti (nors jis neabejotinai varijuoja priklausomai nuo pasitikėjimo konkrečia informavimo priemone ir žiniasklaida apskritai) yra sąlyginai nedidelis. Pragmatinis kontekstas žiniasklaidos pranešimų priėmimui yra palankus, todėl informacija yra pakankamai lengvai pasisavinama. Kitaip tariant, žiniasklaidos pateikiamas vaizdas bendrai paėmus yra priimamas veikiau kaip priimamas kaip veidrodinis (galbūt kartais šiek tiek iškreiktas) objekto atvaizdas, o ne kaip fikcinis paveikslas.

Dažnai žiniasklaidoje kartojami modeliai ir standartiniai tapę objekto vaizdavimo būdai suformuoja savarankiškus socialinius scenarijus (*angl. frames*) (pvz. visi valstybės tarnautojai – tinginiai ir kyšininkai, visos avarijos kyla dėl girtų vairuotojų, t.t.). O masinis informacijos pobūdis dar labiau pagilina šių scenarijų intersubjektyvumą – žmonės dalinasi mintimis apie priimtą pranešimą, tuo pačiu dar giliau įtvirtindami tam tikras schemas. (Ван Дейк, 140) Konstruojamos tam tikrų objektų (reiškinių, įvykių, institutų ar veikėjų) reprezentacijos ilgainiui tampa socialiniais stereotipais – auditorija nebetikrina, ar toks savybių, vertinimo kriterijų ir priežastinių saitų rinkinys atitinka tikrovę. Tokiu būdu žiniasklaidoje kuriami vaizdiniai pamažu tampa ilgalaikės visuomenės atminties dalimi.

Nuo pranešimo faktiškumo priklauso tai, ar konkretaus įvykio atspindys auditorijos sąmonėje atitiks realų įvykį. Be to, pavienių atvaizdų pagrindu formuojasi bendresnio pobūdžio socialiniai scenarijai, talpinantys savyje informaciją apie, tai kas mus supančiame pasaulyje yra įprasta. O šie savo ruožtu daro įtakos ir auditorijos elgsenai. Rutinizuoti scenarijai, kuriuos galime įvardinti per formuluotę „štai kaip tai daroma“, įgyja duotybės statusą ir todėl savo esme yra socialinės tikrovės konstravimo pamatas (Berger, Luckmann, p. 80). Šiame kontekste žiniasklaidos turinio faktiškumas įgyja ypatingos reikšmės – jį galima vertinti kaip pamatinį žiniasklaidos atsakomybės prieš auditoriją aspektą. Ar žiniasklaida vis dar parodo mums realų tikrovės vaizdą? McQuail'as pastebi, kad šiandien žiniasklaidos darbu apibūdinti veidrodžio principas nebetinka, nes pats atspindys dažnai yra iškreiptas, o kryptis, kuria šis veidrodis yra nukreiptas (tai, ką jis rodo) dažnai priklauso nuo mums nežinomų priežasčių (McQuail, 2005, p. 83). Tokia situacija iš esmės pažeidžia teisėtus informacijos vartotojo interesus, nes pateikia tikrovės neatitinkantį vaizdą. Blogiausiu atveju vartotojas turėtų būti bent jau išpėtas apie tai, kad veidrodis, į kurį jis žiūri, yra kreivas. Todėl, turint galvoje žiniasklaidos poveikį auditorijai, faktiškumo aspektas yra itin svarbus, nes naujiųjų pranešimo statusas sukuria išimtinai palankias sąlygas informacijos įsisavinimui. Tam, kad šie teiginiai neskambėtų kaip deklaratyvūs teoriniai pamąstymai, užtenka prisiminti visai nesenus įvykius Gruzijoje, kuomet per televiziją ištransliuotas pranešimas apie Rusijos tankų įsiveržimą į Tbilisį ir Prezidento žūtį sukėlė masinę paniką šalyje. (Beje, čia labai svarbu paminėti, kad pranešimas buvo pateiktas kaip naujiųjų laidos fragmentas). Tai tik dar kartą įrodo, kad nepaisant

krintančių pasitikėjimo žiniasklaida rodiklių, auditorija ją vis dar suvokia kaip veidrodį ir tikisi iš jos gauti kokybišką informacinį produktą.

Faktiškumo stoka, žyminti žiniasklaidoje pateikiamų projekcijų atotrūkį nuo realių įvykių, sąlygoja tikrovės neatitinkančių socialinių reprezentacijų formavimąsi. Todėl faktiškumas, kaip jau buvo minėta, gali būti vertinamas kaip pirminė žiniasklaidos atsakomybė prieš auditoriją. Ypač tais atvejais, kai kalbama rimtomis, visą visuomenę ir valstybę liečiančiomis temomis. Tad šiame kontekste tikslinga pakalbėti apie faktiškumo problemą politinės tematikos naujienų pranešimuose.

3. Faktiškumas politinio pobūdžio žiniasklaidos turinyje

3.1. Žiniasklaidos ir politinių veikėjų sąveika komunikacinėje plotmėje

Kalbant apie žiniasklaidos vaidmenį politinės komunikacijos procesuose ir politikoje apskritai, visų pirma derėtų aptarti komunikacinio dėmens svarbą politiniame gyvenime. Politikos analitikai pastebi, kad pastaruoju metu stebime ryškų komunikacinio aspekto reikšmės išaugimą politiniame gyvenime, pasireiškiantį tuo, kad iš esmės pakinta visa politinio veiksmo logika. Ji orientuota jau nebe į faktinį rezultatą, bet į komunikacinį veiksmo potencialą. Politinių veikėjų elgesį tokiomis sąlygomis motyvuoja nebe racionalus poreikis atlikti tam tikrą veiksmą, bet numanomas to veiksmo performatyvumas – potenciali jo galimybė per žiniasklaidą patekti į visuomenės dėmesio centrą (Bilienis, p. 62). Pati politika iš esmės tampa komunikacinio pobūdžio kova dėl potencialaus elektorato paramos, todėl veiksmas, kurio nefiksuoja auditorija, iš esmės tampa niekiniu ir beprasmiu. Politinis veiksmas savo esme tampa parodomuoju manevru, kurio tikslas – ne realus socialinis ar ekonominis pokytis aplinkoje, bet politinio subjekto atvaizdo suprojektavimas visuomenės sąmonėje. Svarbiau yra ne padaryti, bet parodyti, kad padarei. Politinis veiksmas čia iš esmės tampa komunikacinio pobūdžio veiksmu, kurio tikslas – pozicijuoti politinį veikėją per jo atliktus darbus visuomenės naudai.

Pati politinė komunikacija paprastai apibrėžiama per erdvę, kurioje sąveikauja trys pagrindiniai veikėjai: politikai, žiniasklaida ir visuomenė. Šioje sąveikoje veikėjų vaidmenys nėra lygiaverčiai, tačiau kiekvieno dėmens tarpusavio ryšiai su kitais dviem yra pagrįsti abipusiu interesu. Žiniasklaida tikisi iš politikų (kaip, beje, ir iš bet kurio šaltinio) tokių naujienų, kurios padėtų pritraukti ir išlaikyti auditorijos dėmesį. Kitaip tariant, politiniai veikėjai čia tampa informacinės žaliavos tiekėjais ir tuo pačiu komunikacijos objektais, nes yra eksploatuojami kaip dėmesį patraukiančių pasakojimų herojai, aplink juos konstruojami auditorijai patrauklūs pasakojimai. Žiniasklaidos interesas visuomenės atžvilgiu yra užtikrinti vartotojo lojalumą ir aukštą informacinio produkto paklausą. Politinių veikėjų interesai visuomenės atžvilgiu yra tiesiogiai susiję su

konkurencine kova dėl būsimosios mandato (čia kalbame apie demokratines valstybes), todėl ir sąveika yra nukreipta į pozityvaus įvaizdžio kūrimą ir veiksmų legitimavimą (McNair, p. 52). Iš žiniasklaidos politikai tikisi galimybės užtikrinti pozityvų matomumą, kuris savo ruožtu turėtų padidinti konkurencingumą politinėje kovoje. Auditorijos lūkesčiai žiniasklaidos atžvilgiu yra dvejoji. Viena vertus, naudodamasis žiniasklaida individas tikisi be ypatingų laiko sąnaudų susikurti pasaulėžiūrą (Bielinis, p. 62). Tačiau tuo pačiu interesas yra pakankamai vartotojiškas – gaunamas informacinis produktas, vertinant pagal subjektyvius auditorijos kriterijus, turi būti vertingas (priklausomai nuo auditorijos charakteristikų *vertingas* čia gali reikšti *informatyvus, emociškai sužadantis, pikantiškas*, t.t.). Be to, iš žiniasklaidos tikimasi atjaučiančio užtarėjo ir valdžios kontrolieriaus veiksmų, kuriais būtų užtikrinamas visuomenės interesų įgyvendinimas (vadinamasis “sarginio šuns” arba “ketvirtosios valdžios” principas).

Politinės komunikacijos veikėjų santykinis svoris ir gebėjimas daryti įtaką politiniams procesams skirtingų teoretikų apibūdami skirtingai. Paprastai šie skirtumai išryškėja per požiūrį į žiniasklaidos vaidmenį ir santykinę jos galią: žiniasklaida traktuojama kaip forumas, viešų diskusijų vyksmo vieta, kaip tarpininkas tarp valdžios ir visuomenės arba kaip savarankiškas veikėjas, gebantis daryti įtaką politinių procesų eigai ir tuo pačiu konstruojanti politinę realybę. Politinės komunikacijos analitikai pastebi, kad žiniasklaidos vaidmuo pamažu transformuojasi – iš neutralaus pilietiškai atsakingo tarpininko ji pastebimai tampa daugiau ar mažiau autonomišku politinės arenos veikėju (Stayner, p. 95). Žiniasklaida, turėdama galimybę staigiai sukcentruoti auditorijos dėmesį ties konkrečiu klausimu, įgyja pakankamai galios ne tik nukreipti įvykius eigą tam tikra linkme, bet ir inicijuoti naujus procesus. Nukreipdama visuomenės dėmesį į konkrečią problemą (kai kuriais atvejais į pseudoproblemą) žiniasklaida padidina santykinį jos aktualumą. Tokiu būdu, pasitelkdama viešąjį interesą, ji gali daryti spaudimą valdžios institucijoms – priversti jas imtis tam tikrų atsakomųjų veiksmų, tokiu būdu demonstruojant rūpestį visuomene. Realūs valdžios veiksmai tokiu atveju dar labiau išryškina problemos aktualumą (Vasterman, p. 526). Tad iš esmės stebime procesą, kurio metu žiniasklaida nebe tarnauja viešajam interesui (kaip viešų diskusijų forumas, patikimos informacijos šaltinis), bet jį konstruoja, sutelkdama visuomenės dėmesį į tam tikrus klausimus. Imituodama valdžios dialogą su visuomene ir konstruodama socialines problemas, medija kuria dėmesio centrus, kurie jai yra būtini tam, kad išlaikytų auditorijos susidomėjimą ir lojalumą.

Politinių veikėjų ir žiniasklaidos sąveika politinės komunikacijos kontekste, kaip jau išsiaiškinome, yra pagrįsta abipusiu naudos siekimu. Galima teigti, kad šie veikėjai vienas kitą traktuoja instrumentiškai. Politikai į žiniasklaidą žiūri kaip į patogią potencialaus elektorato pasiekimo priemonę ir tarpininką, per kurį galim aktualizuoti tam tikras socialines problemas ir paviešinti jų sprendimą. Nors interneto atsiradimas padidino teorinę galimybę tiesiogiai pasiekti rinkėją (per partijų interneto svetaines, politinių veikėjų blogus, t.t.), šios priemonės, bent jau kol

kas, nėra tiek efektyvios – informacijos srautą čia turi inicijuoti pats gavėjas. Jeigu jis neužeis į interneto svetainę, komunikacija neįvyks. Tuo tarpu žiniasklaida, teikianti į informacijos rinką masinio vartojimo produktą, šia prasme yra žymiai patogesnis ir efektyvesnis įrankis. Taigi, viena vertus politiniai veikėjai į žurnalistus žiūri kaip į galimą pozicionavimo įrankį, galintį padėti sukurti auditorijos sąmonėje norimą politiko paveikslą. Kita vertus, žiniasklaida nėra patikimas tarpininkas ir nebūtinai garantuoja pozityvų matomumą. Šaltinis negali būti garantuotas, kad pranešimas publiką pasieks neiškreiptas, nes žiniasklaida gali būti motyvuota pateikti kitokią įvykio versiją (Fogarty, p.130). Dėl to ryšiai su žiniasklaida yra susiję su nuolatine grėsmės nuojauta dėl galimos reputacinės krizės. Augantis visuomenės politinis cinizmas didele dalimi yra nulemtas išaugusių komunikacijos apimčių ir specifinio turinio (Norris, p. 5). Žiniasklaida pasilieka įvykio interpretavimo teisę, nepavaldžią jokiai kontrolei – įvykis gali būti pasuktas bet kuriuo kampu, pateiktas specifiniame kontekste, sumontuotas su beprasmybėmis ar neigiama informacija (Bielinis, p. 58). Dėl šios priežasties santykis tarp politinių veikėjų ir žiniasklaidos yra pakankamai įtemptas. Politinio proceso subjektams tenka laviruoti tarp atviros komunikacijos, kurios reikalauja institucinio skaidrumo principai, ir savotiškos antikomunikacijos, pasireiškiančios per siekį atkreipti į save kuo mažiau žiniasklaidos dėmesio, t.y. neprovokuoti viešų diskusijų, kurios gali būti visiškai nenaudingos ar netgi kenksmingos įvaizdžiui (Watts, p. 92). Reputacinės rizikos grėsmė bendraujant su žiniasklaida egzistuoja nuolat, nes labai sunku prognozuoti, koku kampu bus pasuktas pranešimas, kokia kontekstinė informacija bus pateikta. Be to, bendraujant su žiniasklaida reikia turėti omenyje ir politinio angažuotumo aspektą. Kai kurios žiniasklaidos priemonės dėl finansinių išpareigojimų ar savininkų/redaktorių politinių įsitikinimų vykdo kryptingą, konkrečioms interesų grupėms naudingą informavimą (vadinamasis *lapdog journalism* – kuomet iš „sarginio šuns“ žiniasklaida tampa „kambariniu šuniuku“) (Page, p. 22). Turint galvoje tokias aplinkybes, kai kuriais atvejais politiniams veikėjams komunikacijos apribojimo strategija yra „saugesnė“ nei maksimalus viešumo išnaudojimas žiniasklaidos priemonėmis. Taigi, politinės komunikacijos kontekste politiniai veikėjai į žiniasklaidą žiūri dvejopai: viena vertus – kaip į galimą ruporą, kita vertus – kaip į reputacinės rizikos šaltinį.

Instrumentinis žiniasklaidos požiūris į politinio proceso subjektus pasireiškia keletu aspektų. Visų pirma – tai palyginti patikimas ir autoritetingas šaltinis, patogus pasyviųjų naujienų rengimui (išvengiama būtinybės gaišti laiką tikrinant gautą informaciją). Be to, išpildoma dar viena įvykių atrankos sąlyga – paprastai tokie pranešimai liečia įvairius visuomenės gyvenimo aspektus, todėl yra aktualūs daugumai skaitytojų. Politiniai klausimai yra susiję su visuomenės gyvenimo reglamentavimu ir viešuoju interesu, todėl juos lengviau pateikti kaip aktualius ir reikšmingus. Kitas, ne mažiau svarbus aspektas yra šaltinio žinomumas – girdėti vardai padeda pritraukti auditorijos dėmesį ir sukuria reikšmingumo įspūdį. Todėl politiniai veikėjai kaip informacinės medžiagos

tiekėjai žiniasklaidai yra parankūs. Politika ir politiniai elitai yra neišsemiama tema, kuria visada galima sudominti auditoriją, jeigu tik žurnalistas sugeba pateikti pranešimą patraukliu kampu – aktualizuoti, priaitrinti jį prie auditorijos, atrasti subjektyviai prasmingus sąlyčio taškus. Rengiant politinio pobūdžio turinį ši užduotis nėra tokia sudėtinga turint galvoje žiniasklaidos prisiimtą „ketvirtosios valdžios“ arba „sarginio demokratijos šuns“ (angl. *democracy watchdog*) vaidmenį, kuris suteikia galimybę prisidengiant viešuoju interesu užsiimti nuolatine valdžios kritika. Kitaip tariant, žurnalistas visada ras apie ką parašyti, nes „sarginio šuns“ vaidmens kontekste aktualizuoti galima netgi visiškai nereikšmingą įvykį.

Bendrai aptariant politinių veikėjų ir žiniasklaidos sąveiką komunikacinėje plotmėje padarėme išvadą, kad abi pusės viena į kitą žiūri pakankamai instrumentiškai. Kai kurie politinės komunikacijos specialistai tokią sąveiką vadina komunikacine simbioze – abiem pusėms naudinga veikla (Louw, p. 89). Tačiau, turint galvoje menką politikų galimybę kontroliuoti žiniasklaidos turinį ir žurnalistinio rašymo specifiką, politinių veikėjų potenciali nauda iš žiniasklaidos yra vertintina kaip sąlyginai mažesnė. Paskutinius štrichus pranešime deda žiniasklaida, o šie štrichai, paprastai orientuoti į auditorijos lūkesčių patenkinimą, ne visada leidžia pasiekti pozityvų matomumą.

3.2. Politinių temų nušvietimo specifika ir jos implikacijos pranešimų faktiškumui

3.2.1. Politinių temų atspindėjimo žiniasklaidoje ypatumai

L. Bielinis pastebi, kad Lietuvoje, ypač pastaruosiu metu, įsigali žiniasklaidos kaip kontrpolitikos arba institucionalizuotos opozicijos bet kokiai valdžiai samprata. (p. 61, 102). Žiniasklaida tampa valdžios skriaudžiamo eilinio žmogaus užtarėju, negailestingai demaskuojančiu valdančiųjų klaidas ir piktadarystes. Tokios politinių temų nušvietimo tendencijos sąlygoja pakankamai nuosekliai ir kryptingai konstruojamus negatyvios informacijos srautus. Užimdama socialiniai atsakingo ir jautraus užtarėjo poziciją žiniasklaida tarsi solidarizuojasi su auditorija ir tokiu būdu ne tik ją mobilizuoja, bet ir kuria asmenišką santykį su informacijos gavėju. Per tokius veiksmus medija pozicionuoja save kaip „ketvirtąją valdžią“ arba „prižiūrintį demokratijos šunį“ – instutitą, kuris viešumo pagalba gina teisėtus visuomenės interesus. Ji tampa savotiška „paskutine instancija tiems, kurie dar tikisi pilietinės pagalbos“ (Bielinis, p. 61) ir vienintele valdžios drausminimo priemonė, galinti pritaikyti viešumo sankciją. Tačiau ar tikrai pagrįstai galime sakyti, kad kritiškas žiniasklaidos diskursas valdžios atžvilgiu yra sąlygotas socialinės atsakomybės ir jautrumo visuomenės interesui? O gal vaidindama „informacinį Tadaž Blindą“ žiniasklaida paprasčiausiai siekia išlaikyti vartotojo lojalumą ir užtikrinti pozityvų auditorijos požiūrį? Galbūt politiniai veikėjai pranešimuose yra išnaudojami auditorijos dėmesiui pritraukti ir išlaikyti? Bent jau

iš to, ką stebime šiandien Lietuvos informacinėje erdvėje, susidaro įspūdis, kad antrasis spėjimas visgi yra arčiau tiesos. Tokią išvadą padarė ir 2005 m. daryto tyrimo apie politinio elito vaizdavimą Lietuvos žiniasklaidoje autorė (Kučinskė, 2005). Išanalizavusi žiniasklaidoje pateikiamus pranešimus, kuriuose figūruoja politiniai veikėjai, autorė daro išvadą, kad „<...> masinės informacijos priemonės, išnaudodamos elitą auditorijos dėmesiui patraukti <...> prisideda prie savotiško elito demaskavimo, spausdindamos reportažus apie prašmatnius pobūvius, vos ne kasmet keičiamus <...> tarnybinius limuzinus, aprašo poilsį brangiuose užsienio kurortuose, demonstruoja prabangų būstą“ (Kučinskė, p. 58). Iš tyrimo rezultatų autorė daro išvadą, kad Lietuvos žiniasklaida deklaratyviai akcentuodama savo vaidmenį užtikrinant demokratines vertybes, iš tiesų kuria sensacijas ir manipuliuoja savo funkcijomis tokiu būdu užtikrindama pelningą savo verslo klestėjimą. Be to, žiniasklaida sąmoningai kuria socialinio ryškų atotrūkio tarp politikų ir „paprastų žmonių“ įspūdį, tokiu būdu konstruodama ryškią dichotomiją tarp „mes“ ir „jie“, tuo pačiu užimdama paprasto žmogaus užtarėjo vaidmenį. (Kučinskė, p. 58-59). Kurdamą savotišką priešiško jausmą politiniam elitui žiniasklaida mobilizuoja visuomenę, o demonstruodama solidarumą su eiliniu piliečiu ji užsitikrina auditorijos paramą ir lojalumą. Šiame kontekste žiniasklaidos pozicija neretai panašėja ne į konstruktyvią ir argumentuotą kritiką, o į destruktivią puolamąją veiklą. Bielinio teigimu, Lietuvos žiniasklaida palaiapsniui „netenka tarpininko tarp valdžios ir visuomenės vaidmens ir virsta savarankišku anarchistiškai besireiškiančiu politiniu subjektu, siekiančiu savų, siaurų, kartais tik ekonominių tikslų, ir toliau skatinančiu iliuziją apie žiniasklaidos politinį skaidrumą bei objektyvumą“ (Bielinis, p. 61).

Komunikacijos analitikai pastebi, kad šiandien žiniasklaida nebeatlieka klasikinio „sarginio šuns“ vaidmens, o ima specializuotis specifinėje „galinio kiemo“ žurnalistikoje (angl. „*junkyard journalism*“). Tokia veikla yra paremta agresyvia ir ganėtinai akiplėšiška laikysena, įkyriai kabinėjimusi prie smulkmenų ir siekiu išviešinti kuo daugiau privataus gyvenimo detalių (iš čia atsirado ir pats terminas, kildinamas iš kapstymosi šiukšlių dėžėse siekiant atrasti pikantiškų asmeninio gyvenimo detalių) (Louw, p. 65). Profesinė politinio veikėjo veikla ir tarnybinių pareigų vykdymas nustumiamas į šalį tol, kol veikėjas nesuklysta ar neprasižengia. Visais kitais atvejais dėmesys sutelkiamas į asmenines detales. Tokiu būdu auditorija yra emociškai sužadinama, o eskaluojama tema patenka į visuomenės darbotvarkę. Čia nebereikia racionalios argumentacijos, išsamios situacijos analizės ir giluminių priežastinių ryšių identifikavimo. Pakanka atskleisti pikantišką asmeninio gyvenimo smulkmeną, kuri konfrontuotą su auditorijos vertybėmis, gyvenimo būdu ar privestų pranešimo gavėją pajusti priešiško pasakojimo personažui. Toks politinių veikėjų pateikimas žiniasklaidoje jos pačios yra motyvuojamas viešuoju interesu – rinkėjas turi teisę žinoti, koks tikrasis veidas žmogaus, kuriam jis suteikė mandatą tvarkyti jo gyvenimą. Žiniasklaida čia tarsi praskleidžia paslapties skraistę, demaskuoja apsimetėlius ir triumfuodama parodo, kaip

politinis elitas „atvirai“ ignoruoja visuomenės interesus. Žurnalistai čia prisiima teisybės gynėjų vaidmenį, nes jie tariamai demaskuoja politinių veikėjų veidmainystę ir amoralumą (Kieran, p. 58). O tai esanti ne tik žiniasklaidos teisė, bet ir tiesioginė pareiga. Personalizuoti pranešimai, kuriuose pasakojimo centre atsiranda žmogus, visada yra patrauklesnis produktas. Tai suprasdama žiniasklaida puikiai naudojami „galinio kiemo“ žurnalistikos principais.

Kai kurie sociologai ir komunikacijos analitikai su tam tikru nerimu pripažįsta, kad tokia situacija atitraukia visuomenės dėmesį nuo iš tiesų svarbių ir reikšmingų klausimų. Tokiu būdu formuojami iš esmės ydingi informacijos vartojimo įpročiai, kurių pagrindu tampa savitiksliis ir nesveikas, kone vojeristinio pobūdžio, privataus gyvenimo stebėjimas. (Kieran, p. 59). Auditorija pripranta prie sensacingų pranešimų ir tuo pačiu praranda įgūdžius analizuoti ir kritiškai vertinti realius procesus, nes pastarieji lieka auditorijos dėmesio užribyje. Politinio pobūdžio pranešimų centre atsiduria politikas. Bet ne kaip savo srities profesionalas, o kaip žmogus – su visom jo ydom ir klaidom. Viešojoje erdvėje atsiranda naujas politinio veikėjo tipažas – „politikas žvaigždė“ (*angl. celebrity politician*), apie kurio profesinę veiklą auditorija beveik nieko nežino. Tradicinis politikas – valstybės aparato tarnautojas, rengiantis administracinio pobūdžio dokumentus, priimantis rimtus sprendimus ir vėliau apie juos kalbantis. Politikas žvaigždė – tai visuomenės veikėjas, gyvenantis savo gyvenimą (šeimyninį, asmeninį) ir būtent šis aspektas sudaro jo įvaizdžio pamatą. Jo kaip politinio gyvenimo subjekto veikla lieka antrame plane (Van Zoonen, p. 75). Bent jau tol, kol jis nepadarо ryškių klaidų, galinčių tapti emociškai įtaigaus pranešimo pagrindu. Tokiu būdu formuojasi specifinė politinio veikėjo socialinė reprezentacija. Paprastai tariant, mūsų sąvokų žemėlapyje sąvoka „politikas“ pastebimai tolsta nuo politinius procesus apibūdinančių konceptų. Jeigu žodis „gaisrininkas“ automatiškai pradeda kelti asociacijas su atitinkama tarnybine veikla, tai sąvoka „politikas“ tokius asociatyvinius ryšius su veiklos sritimis palaipsniui praranda. Ir ne vien dėl žiniasklaidos veiksmų. Prie tokios reprezentacijos konstravimo nemenka dalimi prisideda ir patys politikai, kurių veikla yra pastebimai orientuota yra preformatyvumą. Čia stebime procesą, kurio metu politinio veiksmo taisyklės iš esmės yra pajungiamos žurnalistinio veikimo normoms ir logikai (Bielinis, p. 87). Politiniai veikėjai patys pradeda konstruoti iš savęs „politikus žvaigždes“, tikėdamiesi tokiu būdu lengviau patekti į žiniasklaidos dėmesio centrą, o tuo pačiu ir į visuomenės akiratį. Tikėdamiesi pasinaudoti žiniasklaida kaip priemone pozityviam (o kai kuriais atvejais ir bet kokiems) matomumui pasiekti, politiniai veikėjai priima žurnalistų diktuojamas žaidimo taisykles. Todėl politinio pobūdžio naujienų turinys tam tikra dalimi yra sąlygotas ir šaltinio (politikų) laikysenos, kurią lemia instrumentiškas požiūris į žiniasklaidą.

Politinė tikrovė, konstruojama per žiniasklaidos pranešimus, dėl visų jau minėtų priežasčių praranda racionalaus ir strategiškai suplanuoto veiksmo elementą. Vienu atveju ji tampa dinamiška, ryškiai personalizuota ir pikantiškų detalių iš asmeninio gyvenimo kupina „politikų žvaigždžių“

veiklos arena. Kitu atveju ji transformuojasi į beveik kriminalizuotą erdvę, kurioje veikia korumpuotas, akivaizdžiai visuomenės interesus pamynęs ir jos gerovei abejingas galios elitas. Tradicinė politiko reprezentacija, vaizduojanti jį kaip kvalifikuotą (arba nekvalifikuotą) savo srities specialistą ir valstybės reikalų strategą nyksta. Tuo pačiu transformuojasi ir politinių veikėjų vertinimo kriterijai, nes dėl ypatingos politikų personalizacijos iš politiko kaip socialinio veikėjo paveikslo pamažu eliminuojamas profesinis dėmuo. Jis prisimenamas tik tuomet, kai savo pareigas politinio proceso veikėjas atlieka netinkamai, nes tik tokiu atveju žiniasklaida turi galimybę realizuoti savo kaip opozicinės institucijos potencialą ir tuo pačiu pademonstruoti tariamą rūpestį visuomenės atžvilgiu. Labai suprimityvinus, galima daryti prielaidą, kad politinis procesas ir jo dalyviai patenka į viešumą tik tuo atveju, kai kažkas susikompromituoja, suklysta, o paties proceso baigtis yra nesėkminga ar kelianti abejonių. Toks akivaizdžiai negatyvus informacinis kontekstas ne tik mažina pasitikėjimą konkrečiais politikais, bet ir provokuoja bendrą visuomenės politinį cinizmą.

3.2.2. Faktiškumo problema politinio pobūdžio žiniasklaidos turinyje

Politinės komunikacijos analitikai pastebi, kad žiniasklaidoje pasirodantis politinio pobūdžio turinys yra fragmentuotas ir pasižymi ryškiu dramatismu, emocionalumu, vizualumu. Bielinio teigimu, „atsiradus emocijai, išstumiamas loginis kalbėjimo nuoseklumas ir bet kokio pranešimo faktai susiejami dramatiniais/emociniais/estetiniais ryšiais“ (p. 57) Faktai tokiam pranešime iš esmės lieka antraeiliumi, dėmesio nepatraukiančiu elementu, nes jų rišamoji medžiaga – estetiškai ir emociškai paveikūs elementai – pranešime įgyja santykinai didesnę svarbą. Kiekybinis tokio pranešimo faktiškumas gali būti pakankamas, tačiau realaus poveikio gavėjui faktai nedarys – jis gali jų paprasčiausiai nepastebėti. Politinio pobūdžio pranešimai neretai konstruojami apkarpyto ir maksimalaus suprimityvinimo pagrindu. Rišamąją faktų pateikimo medžiaga neretai tampa žurnalisto parinkta fabula, jo interpretacijos, kurios tampa ir šių faktų apdorojimo gairėmis. Komentarai iš esmės yra gairės, nurodančios, kaip šiuos faktus reikia interpretuoti (ypač kalbant apie mažiau politiškai išsilavinusius žmones). O publikacijos tonas įjungia atitinkamą informacijos apdorojimo režimą. Žiniasklaidos tonas kalbant apie politinius procesus ir veikėjus neretai yra persunktas ironijos, lengvos, o kartais ir nesubtilios, pašaipos. Žiniasklaida į politiką žiūri iš aukšto, tokia pozicija persiduoda ir auditorijai. Politiniai procesai žiniasklaidoje paprastai suvedami į vidinius konfliktus, intrigas, tarpusavio rietenas (Bielinis, p. 69). Tokiu būdu susidaro įspūdis, kad būtent tokie procesai ir yra politikos pagrindas, o racionalaus strategiškai planuojamo veiksmo čia apskritai nėra. Tokio tematinio posūkio priežastis glūdi ir pačių politinių procesų specifikoje. Savo esme politiniai procesai yra daugiaplaniai ir kompleksiški. Įvykių seka čia dažnai esti sudėtinga, o priežastiniai ryšiai yra latentinio pobūdžio, todėl jiems indikuoti dažnai reikia specifinės

kvalifikacijos ir analitinio darbo. Komentarai, interpretacijos ir kiti tokio pobūdžio „informacijos surogatai“ sąnaudų prasme yra pigesni negu faktų paieška ir rimta jų analizė (Aleknonis, p. 89).

Specifinio žinių bagažo reikėtų ir auditorijai, kuriai būtų pateiktas sudėtingas, daugiaplanis pranešimas apie politinėje arenoje vykstančius procesus. Šalies politinė sąranga, konstituciniai valdžios šakų įgaliojimai ir pareigos, partinės sistemos struktūra – tokius žinių pamatus, kurių reikėtų rimto politinio pranešimo apdorojimui, turi tik nedidelė auditorijos dalis. Todėl politinis objektas žiniasklaidos turinyje yra dekonstruojamas ir vėliau perkuriamas taip, kad pranešimas atitiktų patrauklaus informacinio produkto reikalavimus ir nereikalautų iš auditorijos per daug intelektinių ir laiko sąnaudų. Neretai kalbant apie svarbius strateginius sprendimus naudojamas naujienos lokalizavimo principas – sudėtingesni procesai yra suskaidomi į keletą įvykių (Vreese, p. 300). Norint, kad eilinis skaitytojas/žiūrovas/klausytojas apskirtai suprastų apie ką kalbama pranešime, žiniasklaidai tenka smarkiai primityvinti situaciją ir pateikti papildomus paaiškinimus. Šie paaiškinimai savo ruožtu labai dažnai perauga į subjektyvius pasvarstymus, interpretacijas ir vertinimus. Kitaip tariant, jie ne suteikia pamatinės informacijos, turinčios padėti savarankiškai analizuoti įvykius, bet suformuoja jau „paruoštą naudojimui“ įvykio versiją. Kiekybinis faktiškumas išlaiko tam tikrą lygį, kurio reikalauja reikalavimai naujienų pranešimui, tačiau rišamoji medžiaga (retoriniai elementai, emocinio poveikio priemonės, palyginimai, t.t.) tampa pagrindiniu pranešimo elementu. Žiniasklaidoje sukonstruotas įvykio atspindys tokiu būdu tampa vienintele ir neginčijama įvykio versija, nes žurnalistas „žino geriau už patį politiką, ką šis nori pasakyti“ (Bielinis, p. 77).

Kalbant apie politinio pobūdžio turinio faktiškumą (o tiksliau jo deficitą) būtų tikslinga aptarti dar vieną politinės komunikacijos specialistų išskiriamą tendenciją, vadinamąją *politeinmentą* (angl. *politainment*; politics + entertainment) – reiškini, kuomet politinio pobūdžio komunikacinis turinys įgyja vis daugiau pramoginiam turiniui būdingų bruožų. Faktologinis pranešimo užpildymas čia nebėra vertinamas kaip kokybės kriterijus, akcentuojamas emocinis pranešimo poveikumas, pasakojimo fabulos dramatiškumas, į paviršių iškeliamos pikantiškos mikrosenos, asmeninio gyvenimo detalės. (Ban, 2008). Politinio pobūdžio žiniasklaidos turinyje ima dominuoti vadinamosios lengvosios naujienos (angl. *soft news*). Tokių naujienų pagrindinis požymis yra menkas faktiškumas ir koncentracija į nereikšmingas, bet auditorijai galimai įdomias detales (Baum, p.174). Neretai į „lengvųjų naujienų“ formą įvelkami ir rimti, visuomenei reikšmingi įvykiai. Tokiu atveju išryškinamas kontraversiškas įvykio fragmentas, veikėjų konfliktas, dėmesį patraukiantis priešistorės elementas. Pats įvykis tarsi nustumiamas į antrą planą, o dėmesys koncentruojamas į kontekstinę informaciją. Todėl perskaitęs tokį pranešimą skaitytojas paprastai netgi neatsimena apie ką buvo pasakojama (neįsisavina faktų), tačiau gali išvardinti pranešime figūravusius veikėjus ir pakankamai aiškiai identifikuoti emocijas, kuria sukėlė pranešimas (Baum, p. 174). Pvz., skaitytojas prisimins, kad skaitė pranešimą apie ministrą pirmininką ir kad šis pranešimas jam sukėlė

pasipiktinimą, nuostabą arba nusivylimą. Tačiau jis negalės identifikuoti esminio įvykio ar konkrečių faktų, bet greičiausiai išsimins tik žurnalisto pateiktus vertinimus ir išvadas.

Taigi, kaip matome, kokybinio informacijos vakuumo tendencijos žiniasklaidoje atsispindi ir politinio pobūdžio turinyje, ir pakankamai ryškiai. 2009 metų LR žurnalistų etikos inspektoriaus ataskaitoje pabrėžiama, kad ataskaitiniais metais daugiausiai skundų ir pažeidimų, buvo susiję su šališku, neobjektyviu, selektyviu informacijos pateikimu žiniasklaidoje. Iš esmės tai reiškia, kad žiniasklaidos konstruojama tikrovė vis mažiau atitinka realybę – tariamas veidrodinis atspindys iškreipia vaizduojamąjį objektą, o visuomenės sąmonėje susidaro tikrovės neatitinkantys vaizdiniai. Žurnalistų etikos inspektoriaus ataskaitoje taip pat pažymima, kad „<...> viešosios informacijos rengėjo pareiga informuoti visuomenę neapsiriboja vien surinktos ar informacijos šaltinių pateiktos informacijos paskelbimu, bet apima ir tokios informacijos kritišką įvertinimą, susilaikymą nuo nepagrįstų, nepatikrintų, faktais neparemtų kaltinimų skleidimo“. Tačiau čia pat pastebima, kad „neretai redakcijos politika, nukreipta į populiarumo ir pelno siekimą, skatina žurnalistus nusižengti visuomenės informavimo sritį reglamentuojantiems įstatymams ir jų reikalavimams“ (Žurnalistų etikos inspektoriaus 2009 metų ataskaita).

Faktiškumą ankstesniame skyriuje apibrėžėme per du aspektus: kiekybinį ir kokybinį. Kiekybiškai pranešimo faktiškumą galima įvertinti per realų pranešime pateiktų faktų skaičių. Tačiau toks vertinimas būtų perdėm paviršutiniškas, nes neleistų įvertinti, kiek sąlyginio svorio įgyja pranešime pateikti faktai (t.y. ar jie nėra užgožiami kitos pašalinės informacijos). Todėl įsivedėme ir kiekybinę dimensiją, susijusią su faktų atskyrimu nuo nefaktinės informacijos – nuomonių, komentarų, interpretacijų. Tuo pačiu egzistuoja ir papildomų sąlygų, darančių įtakos realiam pranešimo faktiškumui. Tai pranešimo komponavimas, akcentų sudėliojimas, struktūrinių pranešimo dalių jungimas retorinėmis priemonėmis. Kaip jau buvo minėta, kai kuriais atvejais pranešime faktai pateikiamai tik kaip kontekstinė, šalutinė informacija, kurią užgožia lygiagrečiai plėtojama kita istorija, skirta dėmesiui patraukti, arba išryškinami pikantiški mikrofragmentai, kurie emociškai sužadina skaitytoją ir tuo pačiu nustumia faktus į dėmesio užribį. Masiniam vartojimui skirti politiniai pranešimai, kaip teigia kai kurie politinės komunikacijos specialistai, paprastai pasižymi itin žemu faktiškumo lygiu. Visų pirma dėl to, kad patys politiniai procesai esti pakankamai sudėtingi, todėl juos primityvinant dažnai pateikiama tik paviršinė informacija. Į eilinių vartotoją orientuotas produktas būna faktiškas tiek, kad atitiktų formalias visuomenės informavimo taisykles, tačiau ties šia riba faktiškumo siekis paprastai baigiasi. Politinio pobūdžio pranešimai paverčiami „lengvosiomis žiniomis“ siekiant, kad auditorijai lengviau įsisavintų tokį informacinį produktą. Žiniasklaidos priemonės tarpusavyje konkuruoja nebe pranešimų faktiškumu, o jų šmaikštumu (Aleknonis, p. 89). Čia ryškiai pasireiškia vadinamojo *politainment* 'o tendencija – faktų rinkimas, jų analizė ir agregavimas nebėra prioritetinga veiklos sritis. Istorija apie politiko šeimyninę neištikimybę

masinei auditorijai yra žymiai įdomesnė nei pranešimas apie valdančiosios koalicijos sudėties pasikeitimą.

Taigi, politinio pobūdžio pranešimų turinyje stebime faktiškumo stygių ir kiekybinę, ir kokybinę prasme. Kiekybinis aspektas yra susijęs su žiniasklaidos polinkiu suprimityvinti vaizduojamus procesus, nuleisti juos iki eilinio piliečio lygio. Be to, selektyvią faktų atranką lemia kritiška žiniasklaidos laikysena ir jos kaip nuolatinės opozicijos vaidmuo. Faktiniam pranešimo papildymui dėmesio skiriama mažiau ir dėl vadinamosios politainment'o tendencijos. Tuo tarpu kiekybinis faktiškumo stygius sietinas su polinkiu politines žinias pajvairinti komentarais, interpretacijom, t.t. Rišamoji pranešimo medžiaga neretai nustumia į antrą planą faktus, todėl jų lyginamsis svoris publikacijoje tampa nežymus.

4. Algio Čapluko atsistatydinimo atspindėjimas Lietuvos žiniasklaidoje

4.1. Tyrimo metodologija

Literatūros apžvalga leidžia daryti prielaidą, kad politinio pobūdžio žiniasklaidos turinys dažnai konstruojamas ne siekiant maksimalaus faktologinio prisodrinimo ir tikslaus situacijos atspindėjimo, bet bandant sukurti kiek įmanoma patrauklesnį informacinį produktą. Kitaip tariant, žiniasklaidos pateikiama politinių procesų projekcija ne visada yra tikslus realios situacijos atspindys. Ypač tais atvejais, kai procesas yra daugiaplanis ir sudėtingas, jame dalyvauja daug veikėjų, o priežastiniai ryšiai ir užkulisinė proceso eiga sunkiai identifikuojama. Tokiais atvejais faktų analizę neretai pakeičia žurnalisto versija. Komentarai, interpretacijos ir vertinimai pranešime atsiranda dar ir tais atvejais, kai situacija leidžia išnaudoti žiniasklaidos kaip valdžios kritiko poziciją. Siekiant patikrinti, kiek tokios prielaidos yra pagrįstos ir kiek jos atitinka realias įvykių atspindėjimo žiniasklaidoje tendencijas, šioje darbo dalyje analizuojamos konkretaus įvykio – buvusio Sveikatos apsaugos ministro Algio Čapluko atsistatydinimo iš pareigų – projekcijos žiniasklaidoje. Pasirinktas įvykis šio darbo temos kontekste pasižymi visomis reikiamomis savybėmis. Visų pirma, tai ganėtinai reikšmingas įvykis, plačiai nuskambėjęs viešojoje erdvėje. Be to, kaip matysime iš įvykių chronologijos, pati situacija yra daugiaplanė, o priežastiniai ryšiai nėra tiek akivaizdūs, kad galima būtų daryti vienareikšmiškas išvadas. Čia atsiranda palanki terpė įvairioms spekuliacijoms ir interpretacijoms. Kitas tyrimui parankus aspektas yra ministro atsistatydinimo priešistorė, kuri ir pati sulaukė pakankamai daug dėmesio viešojoje erdvėje ir, ko gero, visai pagrįstai gali būti pavadinta skandalinga.

Remiantis teorinėje darbo dalyje apžvelgta literatūra ir padarytomis išvadomis iškeliamos *tokios tyrimo hipotezės:*

- turint omenyje žiniasklaidos priemonių tarpusavio konkurenciją ir iš jos kylantį siekį pateikti vartotojui išskirtinį ir patrauklų informacinį produktą, žiniasklaidoje pateikiami A. Čapluko atsistatydinimo atspindžiai skirsis tarpusavyje;
- atsižvelgiant į įvykio kompleksišką pobūdį, skandalingą priešistorę ir žiniasklaidos darbo specifiką, A. Čapluko atsistatydinimas žiniasklaidoje bus atspindėtas fragmentiškai, akcentuojant selektyviai pasirinktus istorijos elementus, tokiu būdu deformuojant realų situacijos vaizdą.

Tyrimo objektas – A. Čapluko atsistatydinimo projekcija (-os) Lietuvos žiniasklaidoje.

Tyrimo tikslas – nustatyti žiniasklaidoje pateikiamą A. Čapluko atsistatydinimo vaizdą ir palyginti jį su realia tuometine situacija.

Tyrimo tikslui pasiekti iškelti tokie **uždaviniai**:

- nustatyti, koks A. Čapluko atsistatydinimo atspindys (ar atspindžiai) projektuojami žiniasklaidoje;
- palyginti, kiek šis atspindys (ar atspindžiai) atliepia realią tuometinę situaciją;

Tyrimo eiga

Tyrimas vykdomas dviem etapais. Pirmajame tyrimo etape naudojantis **netiesioginio stebėjimo metodu** išgryninama situacijos schema – rekonstruojama jos eiga, identifikuojami priežastiniai ryšiai, situacijos veikėjų tarpusavio sąveika, jų komunikacinės pozicijos ir realūs veiksmai. Metodo pasirinkimą sąlygojo tai, kad šiuo atveju atlikti tiesioginį stebėjimą yra neįmanoma tiek dėl pačios situacijos daugiaplaniškumo ir sudėtingumo, tiek ir dėl retrospektyvaus stebėjimo pobūdžio. Netiesioginiam stebėjimui atlikti naudojama dokumentinė analizė.

Stebėjimo imtis. Tiriami oficialūs situacijos veikėjų pasisakymai, pranešimai spaudai (kaip pirminiai šaltiniai) ir naujienų agentūros BNS pranešimai (kaip antriniai šaltiniai). Pastarasis stebėjimo šaltinis pasirinktas darant prielaidą, kad naujienų agentūrų teikiamas informacinis produktas yra orientuotas į operatyvų ir tikslų informacijos apie įvykį pateikimą. Todėl šiame kontekste jis gali būti traktuojamas kaip dokumentinio pobūdžio medžiaga, leidžianti susidaryti pilnesnį vaizdą apie proceso eigą, jį sudarančius mikroįvykius.

Stebėjimo laikotarpis. Stebėjimo atskaitos tašku pasirinktas konkretus įvykis – Sveikatos apsaugos viceministro suėmimas, po kurio Sveikatos apsaugos ministerija (SAM) ir pats A. Čaplikas pateko į žiniasklaidos dėmesio centrą. Stebėjimas baigiamas A. Čapluko atsistatydinimo faktu.

Stebėjimo metu identifikuojami esminiai situacijos eigos etapai, rekonstruojami oficialiai patiekti ir numanomi priežastiniai ryšiai. Svarbu pastebėti, kad įvykio rekonstrukcija šiuo atveju

apima ne giluminius procesus, kurie iš esmės yra politikos apžvalgininkų veiklos baras, bet žurnalistams prieinamų epizodų, kuriuos galima panaudoti konstruojant pranešimą, rinkinį.

Antrajame tyrimo etape naudojantis *kokybinės turinio analizės metodu* tiriama, kokios įvykio versijos yra pateikiamos su A. Čapliko atsistatydinimo tema susijusiuose žiniasklaidos pranešimuose. Kokybinės turinio analizės metodas pasirinktas dėl to, kad įgalina identifikuoti retorines priemones, pranešimų konstrukciją, įvertinti pranešime pateikiamą kontekstinę informaciją, nustatyti autoriaus poziciją ir bendras įvykio atspindėjimo tendencijas konkrečioje žiniasklaidos priemonėje. Be to, šis metodas leidžia daryti išvadas iš sąlyginai nedidelio pranešimų skaičiaus (kas kiekybinės turinio analizės atveju būtų komplikauta).

Tyrimo imtį sudaro trys nacionaliniai dienraščiai („Lietuvos rytas“, „Vakaro žinios“, „Kauno diena“) ir trys internetiniai naujienų portalai (Delfi.lt, Alfa.lt ir Balsas.lt). Žiniasklaidos priemonės atrinktos pagal auditorijos pasiekiamumo rodiklius, t.y. atrinktos populiariausios savo kategorijoje priemonės. Dienraščiai atrinkti remiantis AB „Baltijos tyrimai“ 2009 m. spalio mėn. nacionalinio skaitytojų tyrimo rezultatais, iš reitingo eliminuojant miesto dienraščius („15min“, „Kauno diena“) ir dienraštį „Respublika“ („Vakaro žinios“ ir „Respublika“ priklauso tai pačiai „Respublikos leidinių grupei“, todėl atrinktas reitinge aukščiau atsiradęs dienraštis „Vakaro žinios“). Internetiniai naujienų portalai atrinkti remianti rinkos tyrimų bendrovės „GemiusAudience“ (<http://www.audience.lt>) interneto svetainių lankomumo tyrimo rezultatais, iš lankomiausių svetainių reitingo eliminuojant interneto svetaines, kurių pirminis tikslas nėra naujienų publikavimas, ir interneto svetainę lrytas.lt (nes jos turinys didžiąja dalimi dubliuoja dienraštį). Tyrimo metu analizuoti minėtose žiniasklaidos priemonėse publikuoti pranešimai, susiję su A. Čapliko atsistatydinimu pradedant 2010 m. vasario 10 d. (kuomet ministras paskelbė apie pasitraukimą) ir baigiant 2010 m. balandžio mėn. 1 d. Tokia galutinė data pasirinkta siekiant nepraleisti galimų istorijos atgarsių ir išsiaiškinti, kaip situacija vaizduojama tais atvejais, kai ji pateikiama kaip kontekstinė informacija (t.y. skaitytojams apie ją primenama kitose publikacijose, pvz. apie naujo Sveikatos apsaugos ministro skyrimą). Analizuojant žiniasklaidos pranešimus tiriama, kiek konkrečios žiniasklaidos priemonės turinyje, susijusiame su stebimu įvykiu, remiamasi oficialia informacija, kiek panaudojami prieinami informaciniai faktai (nustatomas kiekybinis faktiškumo aspektas). Taip pat stebima, kokia kontekstinė informacija yra pateikiama kaip žinotina, kokių veikėjų pozicijos yra pristatomos auditorijai. Tiriama, kiek pranešimuose pateikiama autoriaus interpretacijų, vertinimų ir spėliojimų. Analizuojama, kiek tokie elementai yra atskiriami nuo faktų, ar jie nėra pateikiami kaip faktinė informacija (kokybinis faktiškumo aspektas).

Tokiu būdu išgryninamas kiekvienoje iš šešių analizuojamų žiniasklaidos priemonių projektuojamas įvykio atspindys – rekonstruojamas vaizdas, kurį apie įvykį susidarytų skaitytojas

tuo atveju, jeigu neturėtų priėjimo prie jokio alternatyvaus informacijos šaltinio. Išgryninta įvykio projekcija lyginant su realia įvykių seka leidžia daryti išvadas apie pranešimų faktiškumo lygį.

4.2. Korupcijos skandalas Sveikatos apsaugos ministerijoje

4.2.1. Trumpa įvykių chronologija

2010 m. sausio 22 d. naujienu agentūros išplatino pranešimą, kuriame teigiama, kad sausio 21 d. tuometinis sveikatos apsaugos viceministras Artūras Skikas sulaikytas Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnų. A. Skikas įtariamas paėmęs 20 tūkst. litų kyšį. Premjero Andriaus Kubiliaus spaudos tarnybos išplatintame pranešime teigiama, kad “Premjeras tikisi, kad tai tik padės sveikatos apsaugos ministrui Algiui Čaplikui tęsti ryžtingas reformas sveikatos apsaugos srityje”. Tą pačią dieną opozicijos lyderis Valentinas Mazuronis žiniasklaida pareiškė, kad "Ponas Čaplikas, juo labiau, kad tai žmogus yra jų partijos atstovas, kaip ministras turi prisiimti asmeninę atsakomybę, jei iš tiesų tie kaltinimai pasitvirtins. Aš nemanyčiau, kad reikėtų dabar trauktis, bet jeigu pasitvirtins kaltinimai, aš manau, kad Čaplikas kaip ministras asmeninę atsakomybę už tai, kas vyksta jo ministerijoje, prisiimti turi". Panašų pareiškimą Prezidentės Dalios Grybauskaitės vardu padarė jos atstovas spaudai Linas Balsys. Jo teigimu, "Prezidentė neatmeta galimybės, kai tyrimas baigsis ar paaiškės daugiau bylos detalių, bus keliamas ir politinės atsakomybės klausimas ministerijos lygiu”.

Sausio 25 d. BNS išplatintame pranešime teigiama, kad Premjeras ragina A. Čapliką prisiimti atsakomybę už tai, kad sveikatos sistemoje ir Sveikatos apsaugos ministerijoje būtų efektyviai kovojama su korupcija. Tą pačią dieną Prezidentė žurnalistams pareiškia: "Žinau, kad vyks dar daugiau visokių veiksmų, ir tik po to, manau, bus laikas pasikalbėti“. Jos teigimu, tuo atveju, jei išaiškės, kad daug A. Čapliko aplinkos žmonių įtraukti į korupcinį tinklą, jam “bus didelė problema”.

Sausio 26 d. A. Čaplikas kaip liudininkas apklaustas STT pareigūnų, vykdančių ikiteisminį procesą. Šalies dienraštis “Lietuvos rytas” paskelbia, kad Prezidentė dieną prieš vykusiame susitikime su Vyriausybės nariais esą išpėjusi A. Čapliką, kad pas jį "kai kas apsilankys".

Sausio 27 d. Žinių radijuje kalbinta Seimo pirmininkė I. Degutienė pareiškia, kad "A. Čaplikas turi labai aiškia pozicija, sakydamas, kad aš prisiimu visą politinę atsakomybę, ir aš manau, kad gali būti ir taip, kad po pokalbiu su ministru pirmininku A. Čaplikas gali atsistatydinti”. Užklaustas apie Čapliko atsakomybę A. Kubilius pareiškia, kad situaciją vertinti yra per anksti.

Sausio 28 d. Po susitikimo su Premjeru A. Čaplikas žurnalistams paaiškina, kad “situacija neaiški, nieko aiškaus pasakyti negalime, manau, kad reikia toliau dirbti ir tęsti reformas, o kai išaiškės, tada spręsti. Politinė atsakomybė mano, bet aš pasiryžęs tęsti toliau reformas ir laukti

teisėsaugos sprendimo". Jis taip pat pareiškia, kad jeigu reikės – yra pasiruošęs padėti ant stalo pareiškimą. Tačiau čia pat priduria: "Kita vertus, atsiranda profesinė ambicija - kodėl turiu sustoti dabar dėl reformos? Ką, taip paprastai ir pasiduosiu? Dar kainų nebaigėme sureguliuoti - reikia kainų reguliavimo mechanizmą patvirtinti.". Liberalų ir centro sąjungos pirmininkas Gintautas Babravičius (Čaplikas yra šios partijos narys) paantrina, kad Čaplikas šiuo metu yra tinkamiausias tęsti sveikatos apsaugos reformą, kuriai trukdo "pagrįstas ar nepagrįstas triukšmas".

Sausio 29 d. Sveikatos apsaugos ministerija išplatina pirmą oficialų A. Čapliko pareiškimą, kuriame daugiausiai dėmesio skiriama sveikatos apsaugos reformos eigai, pristatomi jau padaryti darbai ligoninių pertvarkos, vaistų kainų kontrolės, e-sveikatos, pirkimų srityse. "Korupcija nesustabdys pertvarkos. Bet kokie įtarimai neskaidria veikla slegia ir trukdo vykdyti pradėtus darbus" – teigia Čaplikas ir praneša apie A. Skiko pašalinimą iš viceministro pareigų. A. Čaplikas pareiškia: "dirbsiu toliau, siekiant svarbiausio šiuo metu tikslo - užtikrinti progresyvių darbų tęstinumą".

BNS išplatina pranešimą apie vaistų kainų reguliavimą. Čapliko teigimu, "Sveikatos apsaugos ministerija pakeitė Receptų rašymo ir vaistų pardavimo taisykles ir pareikalavome, kad pigiausių kompensuojamų vaistų vaistinė privalės turėti pakankamą kiekį ir parduoti juos nedelsiant pagal kompensuojamų vaistų išrašymą".

Vasario 5 d. Buvęs Sveikatos apsaugos viceministras A. Skikas nuteistas 2 metams lyginai už kyšio ėmimą.

Vasario 8 d. BNS išplatintame pranešime teigiama, kad premjeras A. Kubilius nemato priežasčių, dėl kurių A. Čaplikas turėtų atsistatydinti. Jis tikino, kad teisėsaugos institucijos nerado jokių ryšių tarp korupcijos skandalo ministerijoje ir A. Čapliko. Kubiliaus teigimu, "jis (Čaplikas) kartu su STT ir kitomis teisėsaugos institucijomis imsis visų priemonių, kad šią sistemą pavyktų išvalyti. Tą ir esame sutarę, ir ministras iš tikrųjų yra įsipareigojęs imtis labai ryžtingų veiksmų". Tą pačią dieną Liberalų ir centro sąjungos vadovybė išplatino pranešimą, kuriame teigiama, jog A. Čaplikas turi likti poste, nes tik jis galėtų efektyviausiai tęsti reformas. LiCS pirmininkas G. Babravičius taip pat pareiškė, kad atsistatydinimas būtų lengviausias kelias. Tą pačią dieną A. Skikas pašalintas iš LiCS dėl partijos reputacijai padarytos žalos.

Vasario 10 d. Kalbėdama Žinių radijo eteryje Seimo pirmininke J. Degutienė prasaritaria prognozuojanti A. Čaplिकui sunkumus vykdant sveikatos apsaugos reformą ir pareiškia, kad jo vietoje atsistatydintų: "Aš tikrai galvoju, kad A.Čaplिकui, kuris su tikrai pagirtinu entuziazmu norėjo pradėti sveikatos apsaugos reformą ir ją iš pagrindų daryti, bus pakankamai sunku tokioje situacijoje, kadangi bet kokią reformą darant turi būti įsiklausymas ir bendras sutarimas ir pasitikėjimas". Tą pačią dieną Sveikatos apsaugos ministerija išplatina A. Čapliko pareiškimą apie atsistatydinimą:

„Vertindamas besiklostančią situaciją, kai dėl sveikatos apsaugos reformos vykdymo išsiskiria valdančiosios koalicijos didžiausios partnerės Tėvynės sąjungos - Lietuvos krikščionių demokratų partijos lyderių nuomonės, ir suprasdamas, kad, neturėdamas vieningo palaikymo iš šio koalicijos partnerio, negalėsiu tęsti pradėtų darbų, informuoju, kad šiandien įteiksiu atsistatydinimo pareiškimą ministrui pirmininkui <...>”

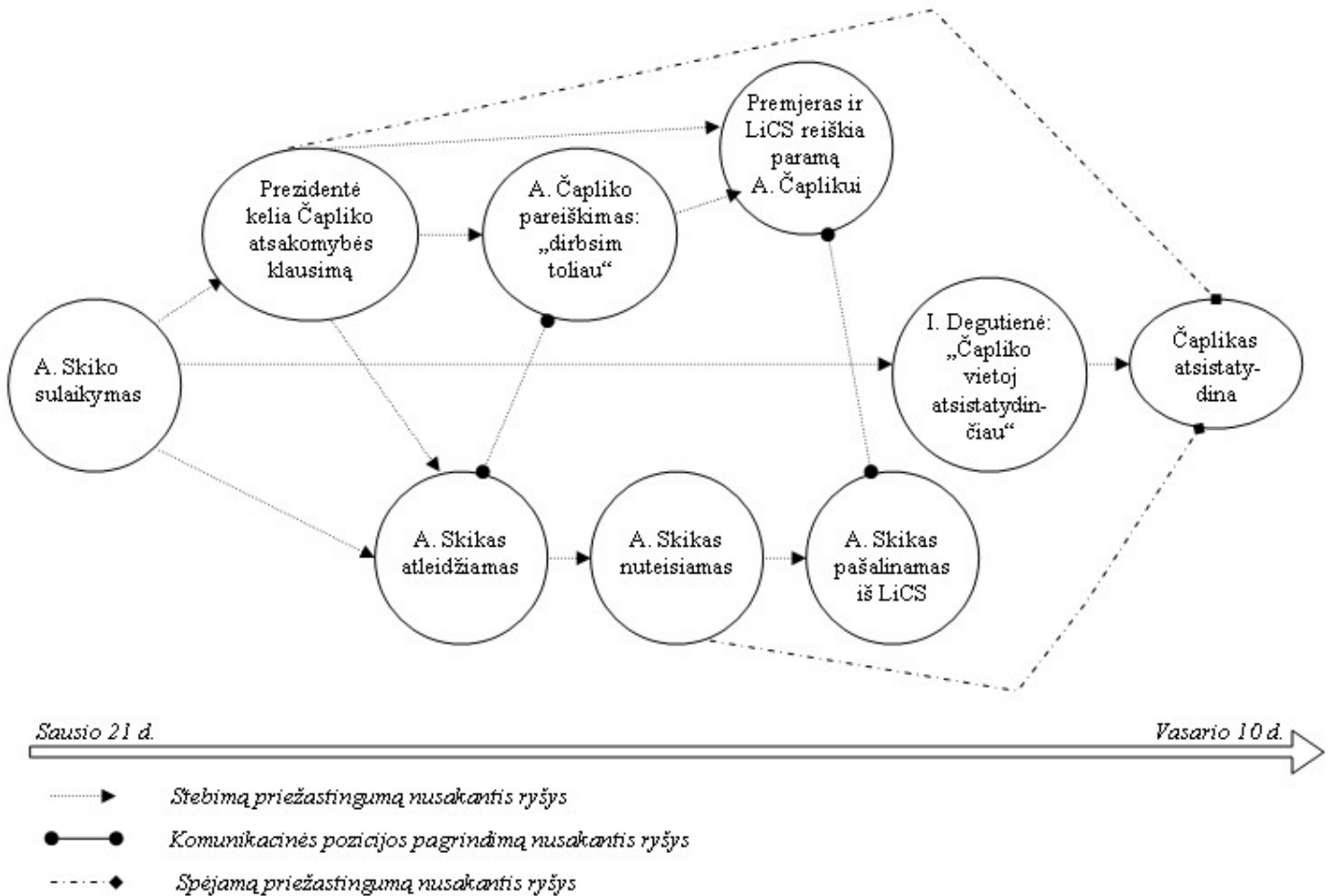
Premjeras pareiškia, kad A. Čaplikas per daug vadovavosi emocijomis ir galėjo likti savo poste. Kubilius teigė dar pagalvosias, ką daryti su ministro pareiškimu: "manau, kad ministras tiesiog emociškai klysta dėl tariamai neigiamos Tėvynės sąjungos frakcijos pozicijos dėl reformos - rėmėm ir remiam - ir galbūt emociškai paskubėjo įvertinti Irenos Degutienės šiandien išsakytas tam tikras abejones". I. Degutienė Žinių radijui pareiškia nesūliusi Čaplikui atsistatydinti ir teigė, kad vertinti jos žodžius kaip nepasitikėjamą ministru yra neteisinga. Tačiau tuo pačiu pridūrė: “man atrodo, jis kaip politikas pasielgė brandžiai ir teisingai”. A. Čaplikas BNS komentuodamas savo sprendimą pareiškė: "Aš nenoriu būti kliūtimi visai reformai, jei aš tampa pažeidžiamas kaip politikas, tai pažeidžiama tampa ir reforma (...) Daro mane pažeidžiamu visų pirma konservatorių partijos nevieningas palaikymas. Seimo pirmininkė juk atstovauja tam tikrą dalį, tai yra aukšto lygio pareigūnai”.

4.2.2. Situacijos analizė

A. Čaplikas pareiškia apie savo atsistatydinimą praėjus dvidešimčiai dienų nuo korupcijos skandalo pradžios. Per šį laikotarpį viešojoje erdvėje vyko intensyvios diskusijos dėl ministro atsakomybės, sveikatos apsaugos sistemos pertvarkos ir tolimesnio reformų vykdymo. Pats procesas, kaip matysime iš situacijos analizės, pakankamai daugiaplanis ir sudėtingas, o kintamųjų skaičius neleidžia išskirti vienareikšmiškos fabulos, apimančios priežastinius ryšius. Čia skirtinguose lygmenyse lygiagrečiai plėtojasi keletas siužetinių linijų (3 paveikslas) Viena jų – realūs įvykiai, susiję su operatyviu tyrimu dėl A. Skiko veiksmų ir su tuo susiję sprendimai (A. Skiko atleidimas, nutiesimas, jo pašalinimas iš partijos). Kita linija – komunikacinė, apimanti skirtingų veikėjų pasisakymus ir pozicijas, viešą diskusiją tarp skirtingų stovyklų. Čia komunikacinės pozicijos gali būti traktuojamos kaip reaktyvios viena kitos atžvilgiu arba kaip palaikančios, įtvirtinančios (pvz., Premjero pareikšta parama gali būti traktuojama ir atsakas Prezidentei, ir kaip Čapliko pozicijos palaikymas). Kai kurie komunikaciniai veiksmai yra derinami su realiais sprendimais (Čapliko atsiribojimas nuo skandalo ir pasiryžimas dirbti toliau sutvirtinamas A. Skiko atleidimu; LiCS parama Čaplikui ir A. Skiko veiksmų pasmerkimas įrodomas pašalinant jį iš partijos). Proceso sudėtingumą įrodo ir tai, kad ne visi priežastiniai ryšiai yra akivaizdūs, kai kurie jų yra tik spėjami, tikėtini. Nors oficialus A. Čapliko pasitraukimo motyvas yra siejamas su I. Degutienės pasisakymu,

galima spėti, kad įtakos tokiam sprendimui turėjo ne tik Skiko pripažinimas kaltu (t.y. korupcijos fakto pripažinimas), bet ir kritiška Prezidentės pozicija.

4 paveikslas. Įvykių schema nuo A. Skiko sulaikymo iki A. Čapliko atsistatydinimo

Skiko sulaikymas, kaip jau buvo minėta, sulaukė didelio žiniasklaidos dėmesio. Naujienu agentūros ir naujienu portalai apie šį įvykį pranešė tą pačią dieną. Operatyviai į šią naujieną sureagavo Premjero spaudos tarnyba. Tą pačią dieną išplatintame spaudos tarnybos pranešime galima išvelgti bandymą diktuoti tam tikrą toną ir užbėgti už akių A. Čapliko atsakomybės klausimui – viceministro sulaikymas čia pateikiamas kaip pozityvus veiksnys, padėsiantis A. Čaplikui “tęsti ryžtingas reformas”. Trumpame Premjero pareiškiame užkoduota aiški žinia: korupcijos skandalas su ministru nesiejamas, jo atsakomybės klausimas čia nekeliamas, o ministras dirbs toliau – taip pat ryžtingai kaip ir prieš tai. Konstruojama savotiška dichotomija: vienoje barikadų pusėje prasikaltęs viceministras, kitoje – sunkiai dirbantis A. Čaplikas. Ministro atsakomybės klausimą, kaip ir galima buvo tikėtis, pirmiausiai iškėlė opozicija. Tačiau opozicijos lyderio pareikšta nuomonė savaime neturi tiek svorio ir mažai tikėtina, kad ji būtų galėjusi viena pati sukelti ministro reputacinę krizę. V. Mazuronį, pareiškusį, kad Čaplikas turi priiimti asmeninę atsakomybę už tai, kas vyksta jo ministerijoje, sunkiai galėtume pavadinti nuomonės lyderiu.

Tikėtina, kad jo poziciją būtų nusvėrusi aiškiai priešinga Premjero nuomonė, atskleidžianti vyriausybės narių solidarumo principą.

Bene ryškiausiu situaciją komplikavusiu veiksmu galima laikyti D. Grybauskaitės pareiškimą. Prezidentė tą pačią dieną, kuomet buvo sulaikytas A. Skikas, susikito su STT vadovu ir padėkojo už profesionalumą vykdant operaciją Sveikatos apsaugos ministerijoje. Kaip ir galima buvo tikėtis, Grybauskaitė suskubo išnaudoti puikią progą eilinį kartą pademonstruoti nuolat deklaruojamą ryžtą kovoti su korupcija valstybės aparate. Išplatintame pranešime spaudai teigiama, kad Prezidentė neatmeta galimybės, jog paaiškėjus daugiau tyrimo detalių “bus keliamas ir politinio pasitikėjimo ministerijos vadovybe ir asmeninės atsakomybės klausimas”.

Pirmas oficialus A. Čapluko pareiškimas pasirodė tik po savaitės nuo A. Skiko sulaikymo, SAM dėsė pareikšti savo poziciją. Tuo tarpu viešojoje erdvėje vyko savotiška nuomonių kova tarp Prezidentės ir Vyriausybės vadovo. Abi pusės laikėsi savo pozicijų ir reiškė jas pakankamai nuosekliai, tačiau Kubiliaus retorika buvo pastebimai nuosaikesnė lyginant su pakankamai agresyvia Grybauskaitės poza. Supratusi, kad visiškai atriboti A. Čapluko nuo korupcijos skandalo jau nepavyks (tokia taktika buvo pasirinkta iš pradžių – A. Skikas sulaikytas, o Čaplikas toliau dirba savo rutininį darbą – vykdo reformą), Vyriausybė kiek modifikavo savo pagrindinį pranešimą. A. Čaplikas vis dar liko kitoje barikadų pusėje. Tik jau nebe kaip pasyvus stebėtojas, kuris tiesiog dirba savo darbą ir nesikiša į situaciją, o kaip potencialiai aktyvus kovotos su korupcija.

Sausio 25 d. BNS išplatintame pranešime Premjero pozicija jau kitokia nei iki tol, o ministro Čapluko atsakomybės klausimas subtiliai perfrazuotas, suteikiant jam kiek kitokį pobūdį: “Kaip ir sakiau, aš matau labai aiškiai ministro politinę atsakomybę už tai, kad su korupcija turi būti kovojama visoje sveikatos apsaugos sistemoje visu ryžtingumu”. Čapluko atsakomybė čia formuluojama kaip į ateitį nukreiptas įpareigojimas vykdyti intensyvių sveikatos apsaugos sistemos monitoringą ir kovoti su korupcija, bet ne kaip atsakomybė už jau įvykusį incidentą. Čia pat

Premjeras dar kartą pakartoja, kad, jo nuomone, Čapluko vykdomos “ryžtingos reformos sveikatos apsaugos sistemoje ir reguliuojant vaistų kainas mažins prielaidas korupcijai”. Beje, reikėtų pastebėti, kad reformų klausimas neatsitiktinai tarsi leitmotyvas pasikartoja daugumoje Premjero pasisakymų Čapluko klausimu. Čia galima išvelgti pastangas kurti Čaplikui palankią asociaciją su reforma, vaistų kainų mažinimu, pozicionuoti jį kaip kryptingai ir nuosekliai dirbantį. Tokia asociacija konstruojama kaip atsvara temai apie korupciją. Čaplikas piešiamas kaip ryžtingas reformų vykdytojas, o korupcijos problema perkeliama iš sveikatos apsaugos ministerijos (atsiejama nuo Skiko) į bendresnį – sveikatos apsaugos sistemos – kontekstą ir siejama su vaistų nauja kontroliavimo būtinybe. Premjero pozicijoje dedami visiškai kitokia akcentai, bandoma pakreipti eigą kita linkme – užvesti viešą dialogą apie sveikatos apsaugos reformą tokiu būdu nukreipiant dėmesį nuo korupcijos skandalo. Kitaip tariant, čia galime išvelgti pastangas dekonstruoti ir naujai

suformuoti situacijos paveikslą, atsveriant kritišką Grybauskaitės poziciją, dar labiau sustiprintą dviprasmišku pagrasinimu Čaplikui, esą jam reikia ruoštis, nes greitai pas jį “kai kas apsilankys” ir įspėjimu, kad jam gresia “didelė problema”.

Netrukus į viešą diskusiją įsilieja dar viena nuomonės lyderė – Čapliko atsistatydinimo klausimą iškelia Seimo pirmininkė I. Degutienė, sausio 27 d. Žinių radijo eterijoje pareiškusi, kad “po pokalbiu su ministru pirmininku A. Čaplikas gali atsistatydinti”. Tuo tarpu pats Premjeras laikosi užsibrėžtos pozicijos. Degutienės nuomonę viešojoje erdvėje galima apibūdinti kaip pakankamai svarią, tad po jos įsikišimo į diskusiją, jėgų balansas A. Čaplikui tapo dar nepalankesnis. Čia arenoje pasirodo dar vienas veikėjas – Liberalų ir centro sąjungos pirmininkas G. Babravičius, pareiškęs, kad jo partijos ir Premjero pozicijos sutampa – A. Čaplikas yra tinkamiausias tęsti sveikatos apsaugos reformą ir nėra jokio pagrindo ministro atsistatydinimui. LiCS retorika ir pagrindinė žinia iš esmės atliepia ir sustiprina Vyriausybės konstruojamą situacijos vaizdą – į dėmesio centrą vėl statoma reforma, kurią toliau vykdyti turi A. Čaplikas, o korupcijos skandalo kontekste apie jį kalbama labai rezervuotai.

Sausio 29 dieną Sveikatos apsaugos ministerija išplatina pirmą oficialų A. Čapliko pareiškimą, kuriame pagrindinis dėmesys yra sutelktas į sveikatos apsaugos sistemos pertvarką. Pristatoma, kas jau yra padaryta vaistų kainų ribojimo, ligoninių pertvarkymo, pirkimų kontrolės srityse. Apie korupcijos skandalą užsimenama lyg tarp kitko – ji taip pat minima reformos kontekste: “Korupcija nesustabdys pertvarkos. Bet kokie įtarimai neskaidria veikla slegia ir trukdo vykdyti pradėtus darbus”. Čia pat pranešama, kad A. Skikas yra pašalinamas iš viceministro pareigų. Toks pranešimas demonstruoja A. Čapliko ir visos SAM atsiribojimą nuo korupcijos skandalo, kuris vaizduojamas kaip antraeilis reikalas. Viceministras atleidžiamas – toks žingsnis tarsi turėtų leisti nutraukti saitus tarp SAM ir Skiko. O svarbiausiu akcentu tampa reforma – ne tik tai, kas jau padaryta, bet ir tai, ką dar reikės padaryti ateityje. Čaplikas demonstruoja ryžtą dirbti toliau, o atsistatydinimo klausimas apskritai nepaliečiamas.

Po A. Skikui pareikšto teismo nuosprendžio, kuriuo jis pripažįstamas kaltu dėl kyšio ėmimo, A. Kubilius dar kartą užtvirtina savo poziciją, pareiškdamas, kad teisėsaugos institucijos nerado jokių įkalčių prieš A. Čapliką, o pastarasis esą pasiryžęs bendradarbiauti su STT ir imtis visų priemonių, kad “šią sistemą pavyktų išvalyti”. LiCS taip pat išplatina pranešimą, kuriame griežtai pasisako už tolimesnį Čapliko darbą ministro poste ir pranešą apie A. Skiko pašalinimą iš partijos. Tokiu būdu Čapliko ir Skiko supriešinimas tampa dar ryškesnis, nes ministras perspektyvoje į ateitį pozicionuojamas kaip kovotojas su korupcija. Saitai su Skiku galutinai nutraukiami pašalinant jį iš partijos – tokiu būdu demonstruojama, kad viceministro elgesys yra visiškai netoleruotinas partijos. Atrodytų, kad reputacinė krizė šiuo momentu buvo suvaldyta. Tačiau vos po poros dienų Žinių radijo eterijoje I. Degutienė pareiškia, kad A. Čaplikui bus sunku toliau vykdyti sveikatos apsaugos

reformą ir ji ministro vietoje atsistatydintų. Tą pačią dieną SAM išplatina A. Čapliko pareiškimą apie jo atsistatydinimą iš pareigų motyvuodamas tuo, kad jaučia nebeturįs koalicijos partnerių palaikymo ir dėl to būtų labai sunku toliau vykdyti sveikatos apsaugos reformą.

Apibendrinant galima teigti, kad Sveikatos apsaugos ministeriją sukrėtus korupcijos skandalui viešojoje erdvėje susiformavo du nuomonių blokai:

1 lentelė. Struktūrinė pranešimų schema (pagrindinių minčių seka)

D. Grybauskaitė	Korupcija SAM → Čapliko kaip ministro atsakomybė → Čapliko atsistatydinimas	A. Kubilius	Korupcijos SAM išaiškinimas → Skaidresnė SAM veikla → Tolimesnės Čapliko reformos
			--- Korupcija SAM → Čapliko atsakomybė kaip įsipareigojimas ateičiai → Skaidri veikla ir ryžtingos reformos
I. Degutienė	Korupcija SAM → Čapliko atsakomybė → Čapliko atsistatydinimas		--- Korupcijos SAM išaiškinimas → Čaplikas pasiryžęs tai pažaboti → Efektyviai vykdoma reforma
	--- Korupcija SAM → Smukęs pasitikėjimas → Sunkumai vykdam reformą → Čapliko atsistatydinimas	G. Babravičius	Svarbiausia - reforma → Čaplikas tinkamiausias ją vykdyti → Čaplikas turi likti poste
		A. Čaplikas	Svarbiausia - reforma → Daug jau padaryta → Korupcija reformos nesustabdys → Dirbsime toliau

Vienoje barikadų pusėje – D. Grybauskaitė ir I. Degutienė, raginusios Čapliką prisiimti asmeninę atsakomybę. Kitoje pusėje – A.Čaplikas, A. Kubilius ir G. Babaravičius. Premjero pranešimo pagrindinė žinia kito priklausomai nuo konteksto. Iš pradžių korupcijos išaiškinimas SAM buvo vaizduojamas kaip pozityvus pokytis, padėsiantis A. Čaplui toliau vykdyti reformas ir prisidėsiantis prie skaidrios ministerijos ir visos sveikatos apsaugos sistemos veiklos. Tačiau pastebėjus, kad visiškai atriboti ministro nuo įvykusio skandalo nepavyks, jis premjero pasisakymuose buvo pozicionuojamas kaip ryžtingas reformų vykdytojas, įsipareigojęs užkirsti kelią panašioms situacijoms ateityje. Ministro atsakomybė – tai atsakomybė kovoti su korupcija ateityje (bet ne kaip atsakomybė už įvykusį incidentą). LiCS pirmininko G. Babaravičiaus pozicija iš esmės sutapo su Kubiliaus konstruojamu situacijos vaizdu, tačiau į pirmą planą čia buvo iškelta sveikatos apsaugos reforma, tuo atliepiant ir paties Čapluko oficialią poziciją.

Aptartos veikėjų komunikacinės pozicijos, o kartu ir kiti proceso eigos struktūriniai elementai (pagrindiniai lūžiniai taškai) sudaro informacinių faktų rinkinį – aktualios ir relevantiškos informacijos, kuria galima pasinaudoti konstruojant pranešimą, asortimentą. Svarbu pastebėti, kad šis informacijos rinkinys yra prieinamas be papildomos analizės, nes apima oficialius pasisakymus ir aiškiai fiksuotus veiksmus (pvz., A. Skiko pašalinimas iš partijos, jo atleidimas, A. Čapluko atsistatydinimas). Šie elementai vienaip ar kitaip charakterizuoja įvykį, fiksuoja momentinę situaciją tam tikrame eigos taške arba nurodo konkretaus veikėjo poziciją. Visi kartu jie sudaro sąlygas susidaryti kompleksinį ir įvairiapusį situacijos vaizdą, leidžia matyti skirtingus pjūvius ir lygiagrečiai vykstančius procesus. Vienas svarbiausių informacinių faktų šiame kontekste – oficiali SAM komunikacija, atskleidžianti pirminio šaltinio, o tuo pačiu ir pagrindinio istorijos veikėjo poziciją.

4.3. Sveikatos apsaugos ministerijos komunikaciniai manevrai

4.3.1. Komunikacijos specifika

Stebint Sveikatos apsaugos ministerijos ir paties A. Čapluko kaip tuometinio ministerijos vadovo komunikaciją korupcijos skandalo akivaizdoje, galima išvelgti keletą esminių tendencijų. Pirmą – SAM neskubėjo pateikti oficialios savo pozicijos. Kaip jau buvo minėta, pirmas oficialus pranešimas pasirodė tik praėjus 7 dienoms po A. Skiko sulaikymo, kuomet diskusijos viešojoje erdvėje jau buvo išsismarkavusios. Beje, tai buvo vienintelis oficialus pranešimas (neskaitant A. Čapluko atsistatydinimo pareiškimo), kuriame paliečiama didelio atgarsio sulaukusi korupcijos tema. Turint omenyje, kad situaciją, su kuria tuo metu susidūrė SAM, pagrįstai galima laikyti reputacine krize, toks komunikacinis vangumas kiek stebina. Kita vertus, matyt buvo pasirinkta tokia strategija – nekalbėti šia tema ir neprovokuoti tolimesnių klausimų tokiu būdu neduodant preteksto temas

plėtojimui, tikintis, kad viskas aprims savaime. Tačiau taip neįvyko. Iki pat oficialaus pareiškimo SAM komunikacija buvo itin kukli – apsiribota trumpais abstrakčiais komentarais, panašiais į šį, pateiktą A. Skiko sulaikymo dieną: "Žinau tiek pat, kiek ir jūs žinote. Nemalonu. Lauksime pareigūnų išaiškinimo, kas įvyko iš tikrųjų". Iki pat oficialaus pranešimo SAM leido pranešimus spaudai apie rutininius reikalus, tačiau nepaskelbė nė trumpučio oficialaus komentaro A. Skiko sulaikymo tema – nebuvo nei atsiribota, nei išreikštas susirūpinimas, nei išsakytas apgailėstavimas dėl susiklosčiusios situacijos. Tuo tarpu dauguma klasikinių krizės komunikacijos strategijų kaip tik reikalauja operatyvios reakcijos ir aiškios pozicijos pareiškimo.

Pirmasis oficialus A. Čapliko pareiškimas (žr. pirmą priedą) taip pat tik fragmentiškai palietė korupcijos klausimą. Iš esmės visas pranešimas, iš skyrus vieną pastraipą, skirtas sveikatos apsaugos sistemos reformos temai. Pirmojoje, pakankamai didelėje pranešimo dalyje papunkčiui pristatoma, kas jau padaryta:

- "<...> antkaklį vaistų kainoms jau turime, liko tik jį užsegti";
- "pajudėjo didelio pasipriešinimo sulaukusi ligoninių pertvarka";
- "išsiaiškinome esamą situaciją dėl e-sveikatos programos";
- "atlikome visus darbus, kad artimiausiu metu įvestume griežtą pirkimų kontrolę".

Čia pat, šalia nuveiktų darbų, pristatoma, kas planuojama padaryti. Taip pat pažymima, kad kai kuriais atvejais teks susidurti su pasipriešinimu, bet SAM nusiteikusi ryžtingai: "Kad ir koks būtų pasipriešinimas, dėl mūsų vykdomų darbų tokios situacijos daugiau nebus". Pirmąją pranešimo dalį galime laikyti savotiška ataskaita ir įsipareigojimų sąrašu, demonstruojančiu ryžtą veikti toliau. Apie korupcijos skandalą užsimenama lyg tarp kitko, reformos vykdymo kontekste: "Korupcija nesustabdys pertvarkos. Bet kokie įtarimai neskaidria veikla slegia ir trukdo vykdyti pradėtus darbus <...>". Čia pat A. Čaplikas pareiškia apie A. Skiko atleidimą ir SAM rengiamą nušalinimo nuo pareigų tvarką, kuri leistų atleisti bet kurį tarnautoją, kuriam pareikšti teisėsaugos įtarimai. Aiškiai suformuluotos ministro ar ministerijos pozicijos dėl A. Skiko poelgio pranešime nėra, tam tikra prasme ją pakeičia A. Skiko nušalinimo nuo pareigų faktas, demonstruojantis nepakantumą tokiam elgesiui.

Savo paties atsakomybės klausimą A. Čaplikas taip pat paliečia reformos kontekste ir kiek įmanoma mažiau akcentuojant: "Pertvarkos eigai niekas neturi trukdyti: nei įstaigų ar ligoninių vadovai, nei mano komandos nariai, nei aš pats." Pranešimas baigiamas ryžtingu, į ateitį orientuotu pareiškimu, kad šiuo metu svarbiausias tikslas – "užtikrinti progresyvių darbų tęstinumą".

Oficialų SAM pranešimą galime laikyti puikiu dėmesio nukreipimo ir akcentų pakeitimo pavyzdžiu. Į pirmą planą iškeliant sveikatos apsaugos reformą, kuri pati savaime yra gana opi tema, ko gero tikėtasi perkelti dėmesį. Kita vertus, pranešime aiškiai užkoduota nuoroda į veiklos tęstinumą, implikuojantį tolimesnį A. Čapliko darbą ministerijoje. Sąmoningai ignoruojant

korupcijos temą ir įvelkant ją į pasirinktą nuoseklią fabulą, SAM demonstruoja siekį “numarinti” šią temą. Tokios strategijos pasirinkimą iliustruoja ir vėlesni SAM pranešimai, akivaizdžiai skirti užvesti viešai diskusijai arba įtvirtinti alternatyvias asociacijas su institucija, atitolinant ją nuo korupcijos temos.

Tą pačią dieną, kai pasirodė oficialus A. Čapliko pareiškimas, išplatintas naujių pranešimas apie vaistų kainų reguliavimą. Tai pakankamai daug visuomenės dėmesio sulaukusi tema, kurią, ko gero, buvo nuspręsta paekspluatuoti dėmesio nukreipimo tikslais ir siekiant konstruoti pozityvesnę visuomenės nuomonę. Pranešime teigiama, kad SAM pakeitė Receptų rašymo taisykles ir pareikalavo, kad vaistinės visuomet turėtų pigiausių kompensuojamų vaistų. Vasario 2 d. SAM išplatina pranešimą, kuriame teigiama, kad Europos gyventojai vis dar turi saugotis pandemio gripo. Gripo tema žiniasklaidoje buvo itin populiarė, be to – tai jautri tema visai visuomenei. Todėl galima daryti prielaidą, kad šis pranešimas taip pat buvo išplatintas siekiant nukreipti dėmesį ir sukelti naujas diskusijas viešojoje erdvėje. Gripo temą SAM plėtojo ir vasario 8 d. pranešime, kuriame teigiama, kad nuo šiol pasiskiepyti nuo pandemio gripo galės visi norintieji. Tą pačią dieną SAM išplatina dar vieną pranešimą visuomenei aktualia tema. Pranešime teigiama, kad SAM parengė Vyriausybės nutarimų projektus dėl vaistų antkainių dydžių nustatymo. Toks ribojimo nustatymas esą turėtų atpiginti vaistus iki 15 proc. “Kainos ims mažėti jau balandžio mėnesį” – pareiškia A. Čaplikas.

Viešojoje erdvėje pradėjus eskaluoti atsistatydinimo klausimą, A. Čaplikas apie galimą savo pasitraukimą pareiškė: ”<...> Kita vertus, atsiranda profesinė ambicija - kodėl turiu sustoti dabar dėl reformos? Ką, taip paprastai ir pasiduosiu? Dar kainų nebaigėme sureguliuoti - reikia kainų reguliavimo mechanizmą patvirtinti”. Atsistatydinimas čia patiekiamas kaip asmeninis Čapliko pralaimėjimas, pasidavimas. Tokiu būdu Čaplikas tarsi sako: ne, aš nepasiduosiu, aš toliau ryžtingai dirbsiu. D. Grybauskaitės ir I. Degutienės retorikoje ministro atsistatydinimas buvo vaizduojamas kaip garbės reikalas, sankcija už aplaidumą, negebėjimą prižiūrėti tvarkos. Kitaip tariant, ministro atsistatydinimas būtų laimėjimas visai sveikatos apsaugos sistemai ir ministro tvirtybės bei atsakomybės pademonstravimas. Tuo tarpu SAM viską vėl pasuka kitu kampu – atsistatydinimas būtų visai ne laimėjimas, o atvirkščiai – pralaimėjimas visai sistemai, stabdis tolimesniems darbams, kurie jau yra išibėgę. Ministro atveju tai būtų neatsakingas žingsnis (jis pasiduoja, neužtikrina veiklos tęstinumo ir efektyvaus sistemos funkcionavimo), silpnumo pademonstravimas. Taigi, čia vėl stebime akcentų perkėlimo pavyzdį, kuris, kaip matėme iš pavyzdžių, yra ryškus visoje SAM komunikacijoje.

Apibendrinant galima išskirti tokius SAM komunikacijos korupcijos skandalo akivaizdoje bruožus: atsiribojimas nuo korupcijos temos, akcentų keitimas, dėmesio nukreipimas į kitas temas,

(ypatingai eskaluoiant sveikatos apsaugos sistemos temą) ir atsistatydinimo kaip pasidavimo, smūgio vykdomoms reformoms vaizdavimas.

4.3.2. Oficiali SAM pozicija A. Čapluko atsistatydinimo klausimu

Kadangi šio tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kiek A. Čapluko atsistatydinimo atspindėjimas žiniasklaidoje atliepia faktinę tuometinę situaciją ir oficialią SAM poziciją, tikslinga yra kiek išsamiau paanalizuoti A. Čapluko atsistatydinimo pareiškimą (žr. antrą priedą) ir jame pateikiamas atsistatydinimo priežastis.

A. Čapluko oficialiai paskelbė apie savo sprendimą atsistatydinti iš ministro pareigų vasario 10 d. – dieną po I. Degutienės pasisakymo “Žinių radijo” eteryje, kuomet ji pareiškė, jog A. Čaplukui gali kilti sunkumų toliau vykdant reformą ir jo vietoje ji atsistatydintų. Jau pirmuoju pareiškimo sakiniu Čaplikas įvardina atsistatydinimo priežastį:

“Vertindamas besiklostančią situaciją, kai dėl sveikatos apsaugos reformos vykdymo išsiskiria valdančiosios koalicijos didžiausios partnerės Tėvynės sąjungos - Lietuvos krikščionių demokratų partijos lyderių nuomonės, ir suprassdamas, kad, neturėdamas vieningo palaikymo iš šio koalicijos partnerio, negalėsiu tęsti pradėtų darbų, informuoju, kad šiandien įteiksiu atsistatydinimo pareiškimą ministrui pirmininkui”.

Atsistatydinimo priežastimi čia įvardintas Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų (TS-LKD) partijos lyderių nuomonių išsiskyrimas (ko gero turint omenyje I. Degutienės pareiškimą, kuris savo esmė prieštarauja A. Kubiliaus išsakytai nuomonei). Svarbu pastebėti, kad nuomonių išsiskyrimo objektu čia įvardijamas ne pasitikėjimo ministru klausimas ar korupcijos problema, o sveikatos apsaugos reformos vykdymas. Apie nuskambėjusį korupcijos skandalą pareikšime visiškai neužsimenama. Čapluko pasitraukimas vaizduojamas kaip taikus atsitraukimas, kurio priežastis - TS-LKD nesugebėjimo priimti vieningos pozicijos. Tokiu būdu netiesiogiai perkeliama atsakomybė – situacijos kaltininku tampa koalicijos partnerio nenuoseklumas ir nekoordinuoti veiksmai. Pats ministras prisiima savotišką aukos vaidmenį – jis esą norėtų dirbti toliau, bet dėl aplinkybių to daryti jaučiasi nebegalintis: „neturėdamas vieningo palaikymo <...> negalėsiu tęsti pradėtų darbų“.

A. Čaplikas taip pat išreiškia viltį, kad „koalicijai pavyks rasti sveikatos apsaugos ministrą, kuris tęs ir ligoninių tinklo optimizavimo darbus, ir vaistų kainų mažinimo politiką, ir įgyvendins mano pradėtą savanoriško sveikatos draudimo koncepciją.” Naujasis ministras turėtų **tęsti** paties Čapluko pradėtus darbus. Tokiu būdu akcentuojamas A. Čapluko indėlis į sveikatos apsaugos reformos vykdymą. Toks išpūdis dar sustiprinamas išvardijant pagrindinius jau pradėtus darbus (beje, pasirinkti klausimai, kuriems yra itin jautri visuomenė). A. Čapluko laimėjimų išpūdį galutinai

užbaigia aiškus ir nedviprasmiškas palinkėjimas naujam ministru tėti “**mano pradėtą** savanoriško sveikatos draudimo koncepciją”. Negana to, Čaplikas demonstruoja pasiryžimą padėti dirbti ir naujam ministru (iškeliamas savotiškas pasiaukojimo aspektas): “<...> visomis išgalėmis padėsiu naujam ministru ir visai koalicijai **šiuos darbus** vykdyti, nes esu įsitikinęs, kad tai leis modernizuoti sveikatos apsaugos sistemą, išsaugant kokybiškas ir saugias paslaugas žmogui, optimizuojant naudojamą lėšas, mažinant išlaidas vaistams, efektyvinant valdymą.” Pasakymu “šiuos darbus” vėl grįžtama prie asmeninio Čapliko indėlio, nes kalbama būtent apie jo pradėtus darbus. Čia pat išryškinama jų nauda tiek visai sistemai (per tokius raktinius žodžius: modernizacija, optimizuoti, efektyvinti), tiek ir paprastam žmogui. Toks demonstruojamas rūpestis žmogumi konstruoja ministro kaip jautraus ir socialiai rūpestingo asmens paveikslą. Kita ryški savybė, konstruojama pranešime – Čapliko veiklumas. Visame pranešime akcentuojamas uolaus ministro darbas: žodžiai “darbas”, “dirbti” pasikartoja kiekvienoje pranešimo pastraipoje ir sakinio kontekste yra siejami su ministro asmeniu. Pranešimo pabaigoje ministras dėkoja visiems, padėjusiems jam dirbti (vėl sustiprinamas veiklumo elementas). Tokiu būdu demonstruoja, kad Čaplikas buvo užmezgęs glaudžius ryšius ne tik su savo komanda, bet ir su gydymo įstaigų vadovais, medikų bendruomene, pacientų organizacijomis. Kitaip tariant, jis kaip ministras sveikatos apsaugos sistemoje buvo jau įsitvirtinęs, užmezgęs kontaktus su pagrindiniais veikėjais, sukaukęs vertingas patirties, kuria yra pasiruošęs pasidalinti su jo pasekėju.

Pranešime A. Čaplikas pozicionuojamas kaip ryžtingas, veiklus, kompetentingas savo srities žinovas. Kartu – kaip eilinio žmogaus problemoms jautrus politikas, pradėjęs svarbias reformas sveikatos apsaugos srityje. Iššifruojant pagrindinę pranešimo mintį ministro poziciją galima būtų redukuoti į tokią žinią: “štai kiek daug aš jau padariau. Būčiau galėjęs padaryti dar daugiau, bet jūs nesugebat susitarti. Dėl to esu priverstas pasitraukti. Nepaisant jūsų klaidų, esu pasiryžęs padėti toliau vykdyti mano pradėtus darbus.” Negatyvi emocija pranešime yra nukreipiama į susitarti nesugebėjusius TS-LKD lyderius, o A. Čaplikas iš posto pasitraukė pakelta galva, jis tapo aplinkybių auka. Jokios užuominos į korupcijos skandalą pranešime nėra. Kaip ir visoje SAM komunikacijoje čia dėmesys sutelkiamas į reformą, jau pradėtą vykdyti pertvarkas ir nuveiktus darbus.

Naujienu agentūrai BNS komentuodamas savo sprendimą atsistatydinti iš ministro pareigų Čaplikas teigė: "lieku koalicijoje ir linkiu sėkmės naujam ministru. Be palaikymo, tokių reformų neįmanoma padaryti, o būti įkaitu partinių susistumdymų nenoriu". Čia pat priduria: “<...> mes ryte kalbame apie koalicijos ateitį per pusryčius pas premjerą, o Seimo pirmininkė tuo metu radijuje išreiškia nepasitikėjimą. Tai yra pagaliau kažkokia politinė kultūra ir etika”. Čaplikas demonstruoja esąs įžeistas Degutienės pareiškimu, jis klaba emociškai, dalykinį toną keičia paprastesnė retorika. Gynybinė pozicija čia tampa beveik puolamąja, dar labiau išryškinant Čapliko kaip aplinkybių aukos vaidmenį. Jis viešai suabejoja Seimo pirmininkės politinė kultūra ir pasisakymo etiškumu, Kubiliaus

ir Degutienės nuomonių išsiskyrimą menkinamai pavadina “partiniu susistumdymu”. Vadinasi, networka vyrauja visai ne SAM ar sveikatos apsaugos sistemoje, o TS-LKD. Korupcijos klausimas visiškai nustumiamas iš dėmesio centro.

2 lentelė. I. Degutienės ir A. Čapliko pozicijų palyginimas

	<i>I. Degutienė</i>	<i>A. Čaplikas (SAM pozicija)</i>
Probleminis klausimas/ priežastis ministro atsistatydinimui	<i>korupcijos skandalas</i> ↓ sveikatos apsaugos sistemos dalyvių nepasitikėjimas ministru ir jo komanda ↓ <i>sunkumai vykdant reformą</i>	<i>“partinis susistumdymas”</i> <i>TS-LKD frakcijoje</i> ↓ nepakankamas palaikymas Seime ↓ <i>sunkumai vykdant reformą</i>
Ministras	<i>Praradęs sistemos pasitikėjimą dėl incidento jo aplinkoje</i>	<i>Nebegali normaliai vykdyti savo funkcijų dėl nesutarimų frakcijoje</i>

Taigi, oficiali SAM pozicija dėl A. Čapliko atsistatydinimo neprojektuoja tiesioginio ryšio tarp ministro pasitraukimo ir korupcijos skandalo. Kokia buvo šio pranešimo sklaida ir plėtotė žiniasklaidoje, paanalizuosime kitame skyriuje.

4.4. A. Čapliko atsistatydinimo atspindėjimas žiniasklaidoje

4.4.1. Naujienų portalas Delfi.lt

Pirmoji portalo Delfi.lt publikacija, nušviečianti Čapliko atsistatydinimą („A.Čaplikas traukiasi dėl I.Degutienės kritikos“, 2010 vasario 10 d.) iš esmės parengta remiantis oficialiu SAM pranešimu. Straipsnyje gausiai cituojamas pats ministras, pateikiamos ištraukos iš jo pareiškimo, plėtojama nuomonių išsiskyrimo TS-LKD frakcijoje tema. Situacijos kontekstas (korupcijos skandalas) nušviečiamas labai trumpai, kaip šalutinė informacija (“Politikas pastaruoju metu buvo sulaukęs nemažai raginimų atsistatydinti dėl ministerijoje kilusio korupcijos skandalo”) ir straipsnyje nėra plėtojamas. Delfi.lt publikacija atliepia oficialią SAM opoziciją, kalbos tonas dalykiškas, straipsnio autoriai nesiima vertinti ar interpretuoti susiklosčiusios situacijos, pateikia faktus, tačiau plačiau

nenušviečia konteksto. Istorija plėtojama nuo I. Degutienės pasisakymo momento, o A. Skikas ir kyšio istorija straipsnyje apskritai nepaliečiama.

Vasario 11 d. publikacijoje “A.Čaplikas gailisi nepasitraukęs anksčiau” delfi.lt primena Čapliko atsistatydinimo priežastį: “<...> šį žingsnį žengti paskatino ir Seimo pirmininkės, vienos konservatorių-krikdemų lyderių Irenos Degutienės pareiškimas, esą būdama jo vietoje ji atsistatydintų”. Tiesa, paskutinė straipsnio pastraipa turi šiokią tokią nuorodą į korupcijos skandalą: “Palikti pareigas A. Čaplikas buvo raginamas ir iš opozicijos po to, kai Specialiųjų tyrimų tarnybos (STT) pareigūnai sulaukė viceministrą, iš liberalcentristų gretų jau pašalintą Artūrą Skiką, o teismas pripažino jį paėmus 20 tūkst. Lt kyšį.” Tačiau čia patiekiami tik gryni faktai, be autoriaus interpretacijų ar vertinimų. Korupcijos skandalas nėra įvardijamas kaip Čapliko pasitraukimo priežastis, veikiau pristatomas kaip kontekstinė informacija, siejamas labiau ne su pačiu pasitraukimu, o su viešojoje erdvėje nuskambėjusiais Čapliko atsakomybės klausimais.

Publikacijoje “A.Kubilius: teisėsauga neturi įtarimų dėl A.Čapliko veiklos” pakartojama oficiali SAM pozicija, nuorodos į korupcijos skandalą nėra.

Vasario 19 d. publikacijoje “D.Grybauskaitė patenkino A.Čapliko atsistatydinimo pareiškimą” delfi.lt vėl primena oficialiai pareikštą ministro atsistatydinimo priežastį, taip pat nurodo, kad ministras buvo raginamas opozicijos prisiimti atsakomybę po to, kai STT sulaukė A. Skiką. Tačiau paralelės tarp korupcijos skandalo ir atsistatydinimo neplėtojamos. Čia pat pastebima, kad oficialiais duomenimis iš STT nėra gauta jokių duomenų apie “apie A. Čapliko figūravimą kokioje nors teisėsaugos institucijų tiriamoje byloje”, primenama, kad palaikymą ministrui išreiškė A. Kubilius, o LiSC vadovybės nuomone, “sveikatos apsaugos reformą geriausiai gali įgyvendinti tik A. Čaplikas.”

Delfi.lt publikacijos A. Čapliko atsistatydinimo klausimu pakankamai dalykiškos, pilnai atspindėta oficiali SAM pozicija, ir kitos viešojoje erdvėje nuskambėjusios nuomonės, pateikiami faktai, o ne interpretacijos. Kiekviena publikacija yra skirta atspindėti naujam įvykiui, istorijos plėtotei. Tačiau konteksto nušvietimas yra pakankamai silpnas, korupcijos skandalas ir Čapliko atsistatydinimas tampa dviem atskiriom ir menkai tarpusavyje susijusiom istorijom. Tiesa, šiame kontekste kiek netikėtas ir nenuoseklus atrodo vasario 20 publikuotas straipsnis („Ko išeidamas nepasakė ministras?“) iš dienraščio “Valstietis”, kuriame teigiama, kad “Čaplikas iš posto traukiasi, nes, kaip pats sako, nesijaučia palaikomas koalicijos, bet iš tiesų pasitraukimo priežastys kur kas gilesnės. Korupcija ir kyšiai aukščiausiuose Sveikatos apsaugos ministerijos sluoksniuose tėra ledkalnio viršūnė”. <...>”. Publikacijos retorika pakankamai agresyvi, o pagrindinė tema – korupcija, klanai, ligos istorijų klastojimas, “atkatai”, sistemos cinizmas eilinių pacientų atžvilgiu. Tokiame kontekste pristatomas ir ministro atsistatydinimas – atsistatydinęs ministras apie visą tai esą žinojo. Straipsnio autorius atvirai ir užtikrintai abejoja SAM įvardinta Čapliko atsistatydinimo priežastimi: “Vadinasi, tai nėra tikrosios priežastys, dėl kurių A.Čaplikas traukiasi”. Kokia yra tokios

publikacijos paskelbimo priežastis ir logika, pasakyti sunku. Galbūt tokiu būdu bandoma demonstruoti politinio angažuotumo nebuvimą, tariamą nuomonių pliuralizmą arba tiesiog sukelti viešą diskusiją. Tačiau svarbu pastebėti, kad publikacija yra patalpinta ne į aktualijų ir naujienų skiltį “Lietuvoje”, o į pakankamai specializuotą poskyrį “Sveikata”. Pati publikacija sulaukė tik 34 komentarų (palyginimui – pirmoji publikacija apie Čapliko atsistatydinimą – 844 komentarai). Iš esmės jos svorį visame publikacijų šia tema kontekste galima vertinti kaip palyginti menką, todėl galima daryti išvadą, kad delfi.lt Čapliko atsistatydinimą nušvietė pakankamai objektyviai.

4.4.2. Naujienų portalas Balsas.lt

Pirmoji naujienų portalas balsas.lt publikacija, nušviečianti A. Čapliko atsistatydinimą, jau savo pavadinimu kelia sąsajas su SAM sukurtu korupcijos skandalu. Straipsnyje, pavadintame “STT krėtė Sveikatos ministeriją, A.Čaplikas atsistatydina” oficiali SAM pozicija patiekama kaip antraeilė versija. Jau pačioje publikacijos pradžioje yra kalbama apie dokumentų poėmius ministerijoje, čia pat daroma prielaida: “Tikėtina, kratos ministerijoje ir yra tikroji A. Čapliko atsistatydinimo priežastis”. Tik po tokio pasamprotavimo, lyg tarp kitko pastebima, kad pats ministras nurodė kiek kitokias atsistatydinimo priežastis, ir pateikiama viena citata iš oficialaus SAM pranešimo. Čia pat primenamas I. Degutienės pasisakymas apie ministro atsakomybę. A. Kubiliaus pozicija parodoma kaip ne itin tvirta: “Jis pareiškė, jog *esą* nėra duomenų apie tai, kad sveikatos ministras gali būti “išsipainiojęs į neskaidrią veiklą”, tad gali dirbti toliau.” Abejotiną premjero žodžių svarumą sustiprina žodelis “esą”. Straipsnyje taip pat primenama, kad A. Skikas paėmė 20 tūkst. litų kyšį. Čia pat pateikiama pakankamai radikali opozicijos atstovų nuomonė. Straipsnis baigiamas premjero pamąstymų apie esą emociingą ir neapgalvotą ministro sprendimą, tačiau bendro publikacijos tono tai iš esmės nekeičia. Straipsnyje ryškiai dominuoja alternatyvi Čapliko atsistatydinimo versija – jo pasitraukimo priežastimi įvardijamas korupcijos skandalas ir dokumentų poėmiai SAM. Oficiali pozicija nušviečiama labai skurdžiai, ji patiekama kaip mažiau tikėtina.

Tą pačią dieną balsas.lt paskelbia opozicijos nuomonę atskleidžiančią publikaciją “Darbiečiai mano, kad A. Čapliko atsistatydinimas yra pavėluotas”. Joje tiesiamos akivaizdžios sąsajos tarp Čapliko ir korupcijos skandalo, alternatyvi nuomonė nėra atskleidžiama, o oficiali SAM pozicija apskritai neatsispindi.

Publikacijoje “Prezidentė: atsakomybės prisiėmimas yra A. Čapliko ir Premjero reikalas” taip pat dominuoja korupcijos tema. A. Čapliko atsistatydinimo priežastis straipsnyje nėra įvardijama, tačiau netiesiogiai duodama suprasti, kad ministras pasitraukė dėl korupcijos skandalo: “Prezidentė <...>

akcentuoja, kad korupcijos išgyvendinimas yra jos itin svarbus prioritetas, ir laikosi nuostatos, jog skaidrumas sveikatos apsaugos sistemoje turi būti užtikrintas.”. Toks sakinytis ministro atsistatydinimo temos kontekste suponuoja tam tikrą priežastinį ryšį tarp korupcijos SAM ir Čapliko pasitraukimo. Publikacijoje “I. Degutienė: esu išreiškusi asmeninę nuomonę dėl A. Čapliko” vėl plėtojama korupcijos tema. Cituojama Seimo pirmininkė, abejojanti, ar tikrai ministro atsistatydinimo priežastis yra jos viešas pasisakymas: “Turbūt nereikėtų pamiršti, nuo ko prasidėjo visa istorija, - ne nuo Degutienės ir ne nuo Čapliko <...>, bet turbūt nuo to, kad sveikatos apsaugos viceministras <...> tikrai įsivėlė į korupcijos skandalą, kuris jau įrodytas teisme, ir gavo tam tikrą nuosprendį. Tai iš tiesų yra rimtas signalas”. SAM pozicija straipsnyje nenušviečiama, tačiau nepaisant to ji yra kvestionuojama. Alternatyvios nuomonės taip pat nėra pateikiamos, todėl susidaro įspūdis, esą ministras bando nusišluoti tikrąją atsistatydinimo priežastį, kuri neabejotinai yra susijusi su korupcijos skandalu.

Vasario 11 d. straipsnyje “A.Čaplikas: man reikėjo pasitraukti anksčiau” ministro atsistatydinimo priežastys nėra išsamiai pristatomos, veikia pabrėžiama, kad Čaplikas yra tvirtai apsisprendęs pasitraukti. Tokiam jo žingsniui esą nepitaria nei Premjeras, nei LiSC vadovybė. Straipsnio pabaigoje primenama, kad Čaplikas trauktis nusprendė dėl Seimo pirmininkės pareiškimo, esą jo vietoje ji atsistatydintų. Tačiau situacija nedetalizuojama.

Vasario 20 d. portale publikuotas dienraštis “Valstietis” spausdintas straipsnis “Ko išeidamas nepasakė ministras” pradedama sakiniu, labai aiškiai identifikuojančiu straipsnio kryptį: “Sveikatos apsaugos sistemą kamuoja korupcijos virusas <...>”. Čia pat pareiškama: “<...> Algis Čaplikas iš posto traukiasi, nes, kaip pats sako, nesijaučia palaikomas koalicijos, bet iš tiesų pasitraukimo priežastys kur kas gilesnės. Korupcija ir kyšiai aukščiausiuose Sveikatos apsaugos ministerijos (SAM) sluoksniuose tėra ledkalnio viršūnė <...>”. Ministro atsistatydinimas patiekiamas korupcijos, mdedikų klanų, atkatų ir kitų “nešvarių” istorijų kontekste. O atsistatydinęs ministras apie visą tai esą žinojo. Straipsnio autorius atvirai ir užtikrintai abejoja oficialiai įvardinta Čapluko atsistatydinimo priežastimi: “tai nėra tikrosios priežastys, dėl kurių A.Čaplikas traukiasi”. Tekstas konstruojamas kryptingai ir nuosekliai, ministro portretas piešiamas visiškai ignoruojant alternatyvią nuomonę ir oficialią poziciją. Kaip jau buvo minėta, šis straipsnis buvo publikuotas ir portale delfi.lt. tačiau balsas.lt jį publikuoja ne specializuotoje skiltyje, o rubrikoje “Naujienos” tokiu būdu sutiekdamos jam tariamo faktiškumo ir objektyvios publikacijos statusą.

Kovo pradžioje, jau po naujo ministro paskyrimo balsas.lt vėl grįžta prie Čapluko atsistatydinimo temos ir publikuoja dviejų dalių straipsnių ciklą “Algis Čaplikas žinojo viską?” (beje, straipsniai patalpinti skiltyje Lietuvos naujienos -> Politika, pretenduojančiame į naujienų ir aktualijų skyrių). Čia pateikiama A. Skiko bylos medžiaga, kuri, autoriaus nuomone, “vargu ar leidžia paneigti galimybę, jog ministras A. Čaplikas žinojo, viceministrą reikalaujant iš V. Kalibato pinigų, bet

nesiėmė jokių priemonių, kad tai liautųsi”. Ministras esą “apgavo prezidentę ir premjerą”, todėl visi “apgailėtina istorija” gali baigtis apkaltos procesu. Tokios autoriaus interpretacijos nepagrindžiamos jokiais faktais, išskyrus fragmentiškas ištraukas iš Skiko bylos medžiagos, kurios pats autorius, beje, neanalizuoja, o tik pasiūlo skaitytojui atsakyti sau pačiam į klausimą: ar galėjo ministras būti toks naivus ir nežinoti, kas vyksta ministerijoje. Po kiek laiko savaitiniame leidinyje “balsas.lt savaitė” publikuojama minėto straipsnių ciklo santrauka, pavadinta “Naivusis Čaplikas”. Čia vėl konstruojama versija, esą A. Čaplikas žinojo apie A. Skiko veiksmus: “Mažiausiai įtikinama ir beveik kvaila būtų versija, jog A. Skikas, būdamas A. Čapliko partijos kolega ir politinis patikėtinis, darė tai savo iniciatyva, be ministro žinios ar net šiam prieštaraujant.” Straipsnio autorius pateikia pakankamai subjektyvią situacijos interpretaciją, selektyviai pateikdamas kelis faktus, iš kurių daro abejotino pagrįstumo išvadas.

Paskutinė publikacija, kurioje balsas.lt grįžta prie Čapluko atsistatydinimo klausimo pasirodė kovo 22 d. Straipsnyje “Algis Čaplikas ramiai dar nemiegos” skaitytojams vėl primenama, kad sveikatos apsaugos ministras iš pareigų atsistatydino “dėl kyšininkavimo skandalo” ir svarstoma, ar nederėtų Čaplukui surengti apkaltos.

Apibendrinant galima būtų pasakyti, kad balsas.lt A. Čapluko atsistatydinimą nušvietė pakankamai tendencingai, šios temos ilgai neapleido. SAM pozicija publikacijose atspindėta labai fragmentiškai, o dažniausiai – kaip nepakankamai įtikinama ir kelianti rimtų abejonių. Nevengiama interpretacijų, subjektyvių išvalgų, faktai neatskiriami nuo subjektyvios autoriaus nuomonės. Tendencingi, interpretacinio pobūdžio rašiniai talpinti portalo skyriuje Lietuva -> Politika, nors nuomonėms portale yra skirtos skiltys “Pilietinė visuomenė” ir “Politikų tribūna” (už kurių turinį redakcija sakosi neatsakanti). Tokiu būdu subjektyviai žurnalisto nuomonei tarsi suteikiama faktiškumo aureolė.

4.4.3. Naujienų portalas Alfa.lt

Pirmoji portale pasirodžiusi publikacija apie ministro atsistatydinimą („Atsistatydino sveikatos apsaugos ministras Čaplikas“, 2010 m. vasario 10 d.) iš esmės atspindi oficialią SAM poziciją. Ministro atsistatydinimo priežastimi įvardintas I. Degutienės viešas pasisakymas, šalia pateikiamos Čapluko citatos, kuriose jis guodžiasi negalėsiantis efektyviai įgyvendinti suplanuotų pertvarkų be konservatorių paramos. Čia pat įdėtas Kubiliaus pasisakymas kuriame jis teigia, jos Čaplikas „jautriai reaguoja į visą bendrą situaciją, į tai, kokius nusikaltimus yra padaręs jo pavaldinys“, o ministro sprendimą vadina „nauju ar tinkamu politiniu standartu“. Žemiau cituojami Degutienės, Babravičiaus pasisakymai. Informacija apie korupcijos skandalą ir A. Skiko suėmimą patiekama straipsnio pabaigoje kaip šalutinė, ji tiesiogiai nesusijama su A. Čapluko atsistatydinimu.

Tą pačią dieną publikuojamas straipsnis, kuriame reiškiami gan radikali Darbo partijos frakcijos pozicija, esą Čaplikas (o kartu su juo ir Kubilius) turi atsakyti už korupcijos skandalą SAM. („Gapšys: už korupciją SAM turi atsakyti ir Čaplikas, ir Kubilius“, 2010 m. vasario 10 d.) Tačiau teksto formuluotės leidžia aiškiai identifikuoti, kad referuojama yra tik konkretaus veikėjo nuomonė. Apibendrinančios išvados ar autoriaus interpretacijos straipsnyje nepateikiamos.

Publikacijoje „Čaplikas: teisėsauga dažnai iš SAM prašo dokumentų“ kalbama apie dokumentų poėmius SAM. Ministras teigia, kad SAM bendradarbiauja su STT, o dokumentų poėmiai yra rutininė procedūra, užtikrinanti skaidrumą. Straipsnyje taip pat primenama, kad Čaplikas nusprendė pasitraukti iš posto dėl „konservatorių partijos nevieningo palaikymo“. A. Skiko istorija neplėtojama, o ministro atsistatydinimo priežastys nekvestionuojamos.

Publikacijose „Koalicijos partneriai santūriai vertina sveikatos apsaugos ministro atsistatydinimą“, „Čaplikas teigia Kubiliaus įtikinėjimams likti ministru nepasiduosiantis“, „Razma: TS-LKD frakcija remia sveikatos apsaugos reformą“ tai pat atspindima oficiali SAM pozicija, incidentas SAM pateikiamas kaip papildoma informacija, sąsajos su Čapliko pasitraukimu neprojektuojamos.

Straipsnyje „Kubilius: teisėsauga neturi įtarimų dėl Čapliko veiklos“ teigiama, kad teisėsauga neturi jokių įtarimų Čaplikui. Pateikiama ministro atsistatydinimo priežastis, visgi čia pat pastebima, kad tą pačią dieną, kai Čaplikas pareiškė apie pasitraukimą STT atliko dokumentų poėmius SAM. Tačiau tiesioginės sąsajos ar interpretacijos nepateikiamos. Čapliko pozicija pakartojama porą kartų, todėl faktiškai nusveria netiesiogines sąsajas su STT vykdomu tyrimu.

Vasario 23 d. publikacijoje „Prezidentė: Šukys – tinkamas ministras“ apie Čapliko atsistatydinimą rašoma taip: „Ankstesnis sveikatos apsaugos ministras Algis Čaplikas atsistatydino po to, kai jo viceministras buvo sulaikytas imant kyšį. Jis skundėsi nebeturintis pagrindinės koalicijos partijos konservatorių paramos vykdomai sveikatos reformai.“ Tiesa, vėliau straipsnyje yra pateikiama ir oficiali SAM pozicija dėl ministro atsistatydinimo. Kitoje pastraipoje primenama A. Skiko istorija, tačiau tiesioginės sąsajos netiesiamos.

4.4.4. Dienraštis „Lietuvos rytas“

Primoji publikacija dienraštyje pasirodė vasario 11 d. – kitą dieną po ministro atsistatydinimo. B. Vyšniauskaitės straipsnio „Gailisi neužvėręs durų anksčiau“ paantraštėje teigiama, kad „beveik tris savaites atsistatydinimo pareiškimą portfelyje nešiojęs“ A. Čaplikas padėjo jį ant ministro stalo. Straipsnis pradamas pasakojimu apie STT suimtą ir už kyšininkavimą nuteistą viceministrą A. Skiką. Iškart po to seka paties A. Čapliko citata: „aš tikrai neteisingai padairau, kad tada pareiškimo

neatidaviau premjerui“, vėliau teigiama, kad ministro teigimu, I. Degutienės pareikšimas buvo galutinai privertęs jį apsispręsti faktorius. Antrajame skyriuje, pavadintame „Ministeriją krėtė agentai“ aprašomas įdomus „sutapimas“ – tą pačią dieną į SAM atvyk STT pareigūnai. Ši mintis raudonai išskirta ir atskiroje straipsnio įkirtoje, tokiu būdu papildomai atkreipiant į ją skaitytojo dėmesį. Toliau nemažas skyrius skirtas pasakojimui apie kitas institucijas, kuriose taip pat lankėsi STT, reikalaujama dokumentų apie iš ministerijos gautą paramą. Paskutinėje straipsnio dalyje, provokuojančiai pavadintoje „Reformos priešininkų kerštas?“ teigiama, kad Čaplikas prasitarė nuolat jutes pasipriešinimą vykdomai reformai. Tačiau pati skyriaus pavadinimo formuluotė tarsi kelia tam tikrą abejonę. Visa publikacija savo struktūra ir akcentais labiau išryškina korupcijos SAM temą, o ministro atsistatydinimas parodymas tokiame kontekste kelia nesąmoningas sąsajas tarp dviejų temų. Be to, ministro pareikšimas, esą atsistatydinti jis ketino jau po A. Skiko suėmimo iš esmės griaua oficialią Čapliko poziciją ir kelia abejonių, ar Degutienės kalba tebuvo tik pretekstas. Tokias išvalgas galime daryti iš straipsnio struktūros, skyrių pavadinimų, įkirtos teksto. Pati straipsnio autorė interpretuoti ar vertinti įvykių nesiima, tačiau oficiali SAM pozicija visgi lieka antrame plane, ją užgožia korupcijos tema. Apskritai, susidaro įspūdis, kad visas straipsnio svoris yra perkeltas ant STT vykdomų krātų, o Čapliko atsistatydinimas pateikiamas kaip šalutinė informacija.

Tą pačią dieną antrame puslapyje, skiltyje „Nuomonė“ publikuojamas V. Bruverio rašinys „Premjero pagyras lydi prakeiksmas“, kuriame ironišku tonu kalbama apie tariamai neprasikaltusį ministrą, kurio pareikšimas buvo „sulaistytas nekaltomis ašaromis“. Straipsnio autorius akivaizdžiai hiperbolizuoja situaciją, Čapliko lūpomis vadina I. Degutienę „medikų mafijos statytine“ tokiu būdu akivaizdžiai demonstruodamas abejones dėl oficialios ministro atsistatydinimo priežasties. Tokią savo poziciją jis visiškai atvirai išreiškia straipsnio pabaigoje, retoriškai klausdamas: „*O gal gi pastarosios dramos priežastys – paprastesnės? Pavyzdžiui, gal po vakarykščių krātų ministerijoje liberalcentristas užuodė ir svylančių savo paties padų kvapą?*“

Vasario 12 d. redakcijos skiltyje „Laiko ženklai“ vėl gvildinama A. Čapliko atsistatydinimo tema. Publikacija pradedama aiškiai konstruojamu įvykių kontinuumu: „Ilgai laukęs <..> A. Čaplikas atsistatydino. Įvyko tai, kas po pirmųjų STT atliktų krātų jo ministerijoje buvo numatoma“. Čia pat autorius klausia, ar tikrai tai įvyko dėl Degutienės pasisakymo, o gal „svarbesnis faktas, kad trečiadienį STT vėl krėtė Sveikatos apsaugos ministeriją?“ Po kai kurių samprotavimų apie galimą LiSC ir konservatorių trintį ir politines A. Čapliko pasitraukimo priežastis autorius patiekia gan kategorišką išvadą: „kol kas galima teigti, kad I. Degutienės žodžiai A. Čaplिकui buvo dingstis, bet ne priežastis atsistatydinti“. Straipsnyje iš esmės analizuojami partijų santykiai ir netvarka valstybės aparate, o ministro pasitraukimas patiekiamas veikiau kaip iliustracija, o ne ašinė rašinio tema. Visgi oficiali SAM pozicija čia parodoma kaip neįtikinama.

Vasario 20 d. Redakcijos skiltyje „Lietuvos ryto savaitė“ vėl primenama Čapluko pasitraukimo tema. Apžvalgininku pasivadinęs autorius samprotauja, kad Čapluko pasitraukimas yra politinio pobūdžio sprendimas, signalizuojantis apie konservatorių ir LiCS nesutarimus.

Lietuvos ryte pasirodė tik viena naujienų publikacija (neredakcinė), liečianti Čapluko atsistatydinimą. Joje SAM pozicija atsispindėjo labai fragmentiškai, dėmesį užgožė labai selektyviai pasirinkta kontekstinė informacija – STT kratos SAM ir su ministerija finansavimo klausimu susijusiomis institucijomis. Kitaip tariant, nors informacijos faktiškumo lygis pakankamai aukštas, pačių faktų atrankos principas atrodo kiek tendencingas. Straipsnyje tarsi sukergtos dvi istorijos, kurios, kaip netiesiogiai leidžia suprasti autorius, ko gero susiję tarpusavyje (juk pagaliau apie tai kalbama tame pačiame rašinyje). Redakciniuose straipsniuose apžvalgininkai leido sau atvirai suabejoti oficialiai paskelbta Čapluko atsistatydinimo priežastimi. Čia analizuojamas globalesnis istorijos kontekstas – partijų santykiai, kurie galėtų būti tikraja ministro pasitraukimo priežastimi.

4.4.5. Dienraštis „Vakaro žinios“

Dienraštyje „Vakaro žinios“ per visą analizuojamą laikotarpį pasirodė tik viena publikacija, liečianti A. Čapluko atsistatydinimo temą. Straipsnio „Ministras neatsilaikė“ anotacijoje rašoma, kad ministras, jo paties teigimu, pasitraukė dėl Simo pirmininkės Irenos Degutienės kritikos, bet, oponentų manymu, tai susiję su STT vakar ministerijoje daryta krata“. Publikacijoje palyginti gausiai cituojamas oficialus SAM pranešimas, pateikiama paties ministro pozicija, primenama apie I. Degutienės pareiškimą. Autorius nekommentuoja ir neinterpretuoja SAM pranešimo. Antrame skyriuje, pavadintame „Įtarūs opozicionieriai“ (pavadinimo formuluotė jau savaime nuteikia kiek nerimtai žiūrėti į tai, ką sako šie „įtarūs opozicionieriai“) rašoma apie STT vykdomas kratas ir pateikiama opozicijos versija dėl ministro pasitraukimo esą Čaplikas, teigdamas, kad nieko nežino apie korupcijos skandalą, melavo. Tačiau neigiamą krūvį čia pat atsveria paskutinė pastraipa, kurioje teigiama, esą STT pareigūnai informacijos apie Čapluko įsivėlimą į korupcijos skandalą neturi. Primenama, kad priekaištų ministrui neturėjo ir premjeras A. Kubilius.

Faktiškumo prasme publikaciją galima įvertinti pakankamai aukštu balu. Čia išsamiai pristatoma oficiali SAM pozicija, tačiau tam, kad skaitytojas susidarytų pilnesnį situacijos vaizdą, pateikiama ir alternatyvi – opozicijos – versija. Tam, kad būtų atstatytas faktų ir nuomonių balansas, straipsnio pabaigoje pateikiama papildoma informacija, susijusi su klausimu, kuriuo pasisakė opozicijos atstovas. Tokia ganėtinai santūri „Vakaro žinių“ laikysena kiek kelia nuostabą, ypač turint omenyje šio, bulvariniu laikomo, leidinio polinkį smarkiai užsikabinti už „aštrių“ temų ir kritikuoti valdžią. Šiuo konkrečiu atveju galbūt kiek trūko konteksto pristatymo (prieš tai buvusių įvykių sekos), tačiau

patį ministro atsistatydinimą publikacija patiekė pakankamai išsamiau, nesuplakė jo su kita tema (kaip pvz. atsitiko “Lietuvos ryto” straipsnyje). Kitose publikacijoje, kuriose ministro atsistatydinimas minimas tik kaip situacinis kontekstas (pvz. Straipsnyje apie naujojo ministro A. Šukio paskyrimą), A. Čapliko atsistatydinimo priežastys neminimos, korupcijos skandalas neprimenamas.

4.4.6. Dienraštis “Kauno diena”

Vasario 11 d. dienraštyje “Kauno diena” pasirodė net 3 publikacijos A. Čapliko atsistatydinimo tema ir vienas straipsnis apie STT vykdomas kratas Sveikatos apsaugos ministerijoje ir su ja finansiniais ryšiais susijusiose įstaigose.

S. Gudavičiaus straipsnyje “Įsikibo į Čapliką” dėmesys yra sutelktas ne į patį ministro atsistatydinimo faktą, bet į premjero demonstruojamą siekį išlaikyti Čapliką ministro poste. Straipsnio paantraštė skelbia, kad nors Čaplikas jau atsistatydino, jis dar gali sugrįžti į ministro postą. Pagrindinis veikiantis asmuo straipsnyje yra A. Kubilius, vėliau aiškinama, kad į ministro sugrįžimą teigiamai žiūri ir LiSC vadovas. Čapliko atsistatydinimo priežastys publikacijoje nenagrinėjamos, atskaitos tašku galima laikyti tą momentą, kuomet ministras įteikė premjerui atsistatydinimo pareiškimą. Įkirtoje taip pat patiekiamas A. Kubiliaus pasisakymas, kuriuo premjeras apgailestauja dėl tokio ministro žingsnio ir teigia manantis, kad Čaplikas emocingai klysta.

Straipsnio “Šešėlis ant ministro” anotacijoje skelbiama, kad Čaplikas teigia neturįs nieko bendra su korupcijos byla, tačiau gali būti, kad “jis daug ką nutyli”. Publikacijoje išsamiai aprašytas A. Skiko sulaikymas. Teigiama, kad nors A. Čaplikas tikino nieko nežinojęs, “dienraščio šaltiniai teigia ką kita”. Žemiau detaliai aprašoma kita situacijos versija, kurioje A. Čaplikas vaizduojamas kaip kyšio ėmimo procese tiesiogiai dalyvavęs asmuo. Tai atskleidžia tariama “pareigūnų surinkta medžiaga”, nors nei kas tai per medžiaga, nei kur ją galima būtų rasti, nedetalizuojama. Straipsnis baigiamas apgailestavimu, kad nei su Čapliku, nei su Kalibatu (kyšį davusiu pareigūnu) susisiekti nepavyko. Tokiu būdu tarsi imituojamas siekis patikrinti informaciją, pateikti kitų šaltinių pozicijas kaip to reikalauja sąžiningos žurnalistikos taisyklės. Tačiau akivaizdu, kad toks siekis tėra poza, nes priešingu atveju panaši publikacija apskritai neturėtų būti išspausdinta. Straipsnyje pateikta nepatikrinta, neaiškios kilmės informacija paremta istorijos versija, tačiau faktiškumo stoka akivaizdžiai maskuojama (juk tai “pareigūnų medžiaga”).

Trečioji publikacija – “STT kasa naują duobę” – tiesiogiai neliečia ministro atsistatydinimo. Joje kalbama apie STT atliktas kratas ir dokumentų poėmius SAM ir jai pavaldžiose institucijose. Čia tikslinga būtų paminėti, kad visos trys jau aptartos publikacijos yra tame pačiame dienraščio puslapyje, todėl iš esmės yra susijusios ir konstruoja bendrą situacijos paveikslą, visai nepalankų A.

Čaplikui, o kartu ir premjerui, išreiškusiam pasitikėjimą ministru, kuris, pasirodo (sekant publikacijų logiką) yra įklimpęs į korupcijos skandalą.

Skiltyje „Skaitytojų laišakai“, kuri, kaip teigia prieraišas, neatspindi redakcijos nuomonės, tą pačią dieną pasirodė publikacija „Sulaukė geros progos“ ministro atsistatydinimas interpretuojamas kaip sumanus manevras: „jei Čaplikas būtų neišlaikęs ir atsistatydinęs dėl šių istorijų (korupcijos skandalo – K.S), jis dar nežinia kiek laiko būtų siejamas su korupcija. Bet jam pagalbos ranką ištiesė Seimo pirmininkė I. Degutienė“. Publikacijos autorius plėtoja idėją, esą Čapliko pasitraukimas aiškiai signalizuoja apie konservatorių partijoje atsiradusią takoskyrą, o I. Degutienės pasisakymas esą tebuvo pretekstas.

4.4.7. A. Čapluko atsistatydinimo projekcija žiniasklaidos priemonėse

Kaip matome iš atliktos žiniasklaidos turinio analizės, skirtingose žiniasklaidos priemonės A. Čapluko pasitraukimas iš posto atspindimas skirtingai, akcentuojant selektyviai pasirinktus fragmentus, daugiau ar mažiau nušviečiant situacijos kontekstą ir tokiu būdu piešiant specifinį situacijos paveikslą. Iš galimų panaudoti informacinių faktų rinkinio kiekvienu atveju buvo pasirinkta tam tikra elementų kombinacija, konstruojanti specifinį situacijos paveikslą. Šiame skyriuje pabandydysime atkurti vaizdą, kurį susidarytų konkretaus leidinio/naujienų portalo skaitytojas tuo atveju, jeigu nesiremtų jokiais alternatyviais šaltiniais, o situaciją pradėtų sekti tik nuo A. Čapluko pareiškimo (t.y. nebūtų nieko girdėjęs apie situacijos priešistorę). Kitaip tariant, palyginsime, kokia yra to paties įvykio projekcija skirtinguose analizuotuose šaltiniuose.

Naujienų portalas Delfi.lt: Iš publikacijų susidaro vaizdas, kad A. Čapluko pasitraukimas buvo sąlygotas I Degutienės pasisakymo, kuris signalizuoja apie menką konservatorių palaikymą. Ministras pajuto neturintis pakankamo TS-LKD frakcijos pasitikėjimo, kuris būtinas toliau vykdant sveikatos apsaugos reformą. Kaip kontekstine informacija pateikiamas faktas, kad prieš kurį laiką SAM sukrėtė korupcijos skandalas, dėl kurio opozicija skatino ministrą prisiimti atsakomybę. Tačiau teisėsauga teigia pačiam ministrui įtarimų neturinti. Tiesa, skaitytojas, užtikęs skiltyje “Sveikata” publikaciją, spausdintą “Valstiečių laikraštyje”, susidurtų su kiek kitokia pozicija – ministras esą pasitraukė dėl netvarkos visoje sveikatos apsaugos sistemoje. Tačiau kaip jau buvo minėta, šios publikacijos lyginamasis svoris nėra laikytinas pakankamu, kad pakeistų bendrą situacijos paveikslą. Apskritai korupcijos skandalas ir Čapluko atsistatydinimas nesusiejami priežastiniais ryšiais, išlaikoma oficiali SAM pozicija.

5 paveikslas. A. Čapluko atsistatydinimo projekcija naujienų portale Delfi.lt

Siužetinis pagrindas:

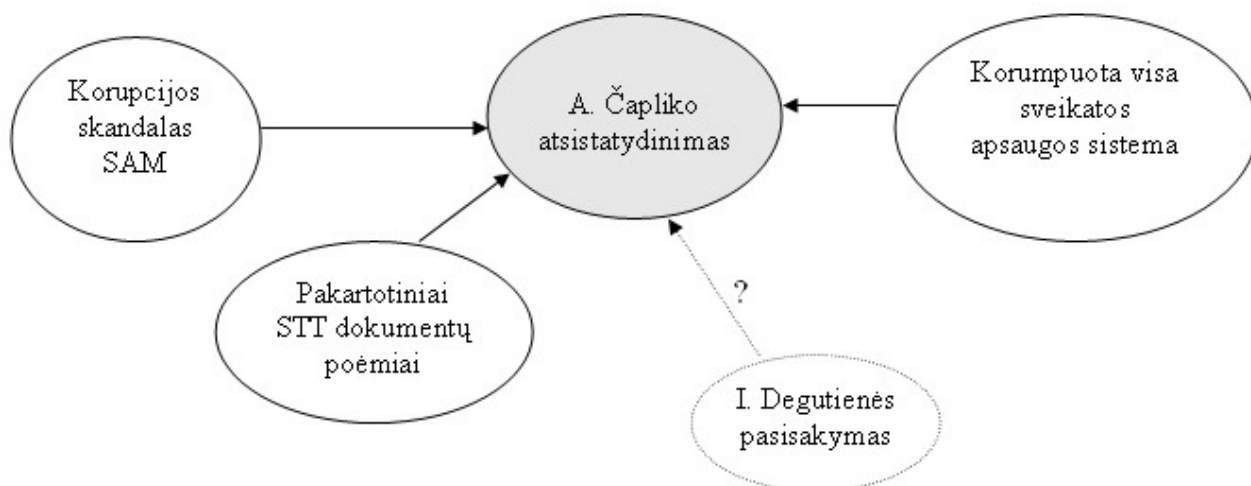

Šalutinė pasakojimo linija:

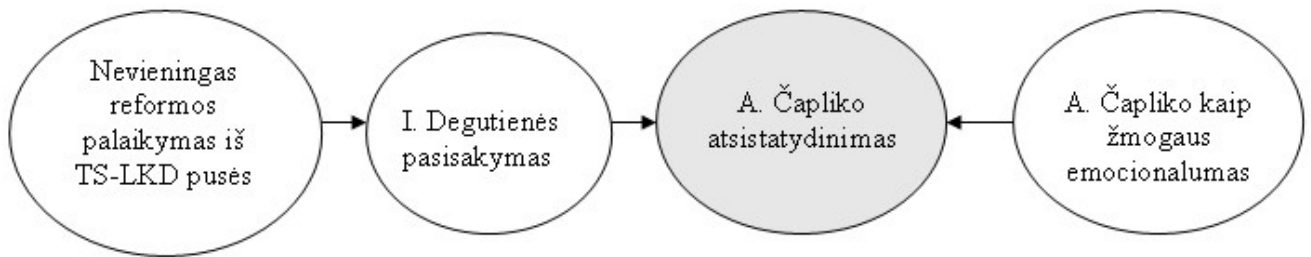
Naujienų portalas Balsas.lt: Nors Čaplikas oficialiai teigia atsistatydinąs dėl Degutienės pasisakymo, labiau tikėtina, kad jo sprendimas susijęs su korupcijos skandalu – jo tiesioginio pavaldinio paimtu kyšiu – ir STT toliau vykdomomis kratomis ministerijoje. Oficiali ministro pozicija pateikiama iš esmės kaip pašalinė informacija, ji projektuojama kaip abejotina ir mažai įtikima, ypač turint omeny, kad tą pačią dieną STT atliko pakartotinus dokumentų poėmius SAM. (šis aspektas itin akcentuotas). Apskritai iš Balsas.lt publikacijų susidaro išpūdis, kad visa sveikatos apsaugos sistema yra itin korumpuota, o pats ministras apie tokią situaciją esą viską žinojo, todėl iš esmės “apgavo prezidentę ir premjerą”. Tai patvirtina ir tariama „operatyvinė tyrimo medžiaga“. Iš viso galimo informacinių faktų rinkinio pasirenkami tendencingai situaciją nušviečiantys fragmentai, kuriuos visus sieja bendra tema – korupcija ministerijoje ir visoje sveikatos apsaugos sistemoje. Šalia kryptingai atrinktų informacinių faktų publikacijose ryškiai figūruoja nefaktinė informacija – autoriaus nuomonė, interpretacijos, vertinimai, tariamų priežastinių ryšių konstravimas. Balsas.lt Čapluko atsistatydinimo temą išnaudoja primindamas auditorijai apie valdančiojo elito savivalę, netvarką valstybės aparate ir visuomenės interesų ignoravimą.

6 paveikslas. A. Čapluko atsistatydinimo projekcija naujienų portale Balsas.lt

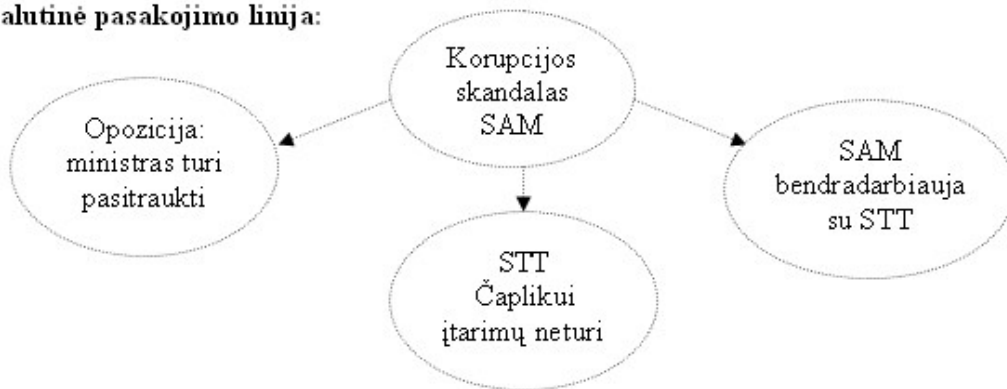

Naujienų portalas Alfa.lt: Ministras pasitraukė dėl kritiško I. Degutienės pasisakymo, kuris liudija apie nesutarimus TS-LKD frakcijoje ir tuo pačiu apie būsimus sunkumus įgyvendinant sveikatos apsaugos reformą. Vidiniai frakcijos nesutarimai neleis efektyviai įgyvendinti jau suplanuotų pokyčių. Alfa.lt į A. Čapluko atsistatydinimo temą įveda personalizacijos elementą - ministro sprendimą parodo ne tik kaip politinio pobūdžio proceso baigtį, bet ir kaip asmeninės pozicijos ir principingumo išraišką. Čapluko sprendimas esą buvo emociinga klaida (beje, tą patį pastebi ir premjeras). Kaip kontekstinė informacija pateikiamas pasakojimas apie SAM sukrėtusį korupcijos skandalą, tačiau kitoje publikacijoje nurodoma, kad SAM bendradarbiauja su STT, vadinasi išspręsti korupcijos problema yra ir pačios ministerijos interesas. Čaplukas šiame kontekste parodomas kaip emociingas žmogus, pademonstravęs naują politinį standartą. Taigi, jo atstataydinimas šioje konkrečioje situacijoje buvo sąlygotas dviejų veiksnių: viena vertus – palaikymo stygiaus iš TS-LKD frakcijos, kita vertus – asmenybinių savybių (emocionalumo ir impulsyvumo). Tiesa, kai kuriose publikacijose primenama, kad ministrą pakankamai intensyviai kritikuoja opozicija. Tokiu būdu užtikrinamas nuomonių pliuralizmo principas, išplečiamas panaudotų informacinių faktų spektras. Tačiau, nepaisant visų įtarinėjimų, čia pat nurodomas, kad STT patvirtino neturinti duomenų apie galimas ministro sąsajas su korupcijos skandalu. Korupcijos skandalas ir ministro atsistatydinimas nesiejami priežastiniais ryšiais, projektuojamos kaip kažkur „šalimais“ vienas kito vykę procesai. Tačiau šalia oficialios SAM pozicijos atsiranda A. Čapluko kaip emociingo žmogaus veiksnys.

Siužetinis pagrindas:

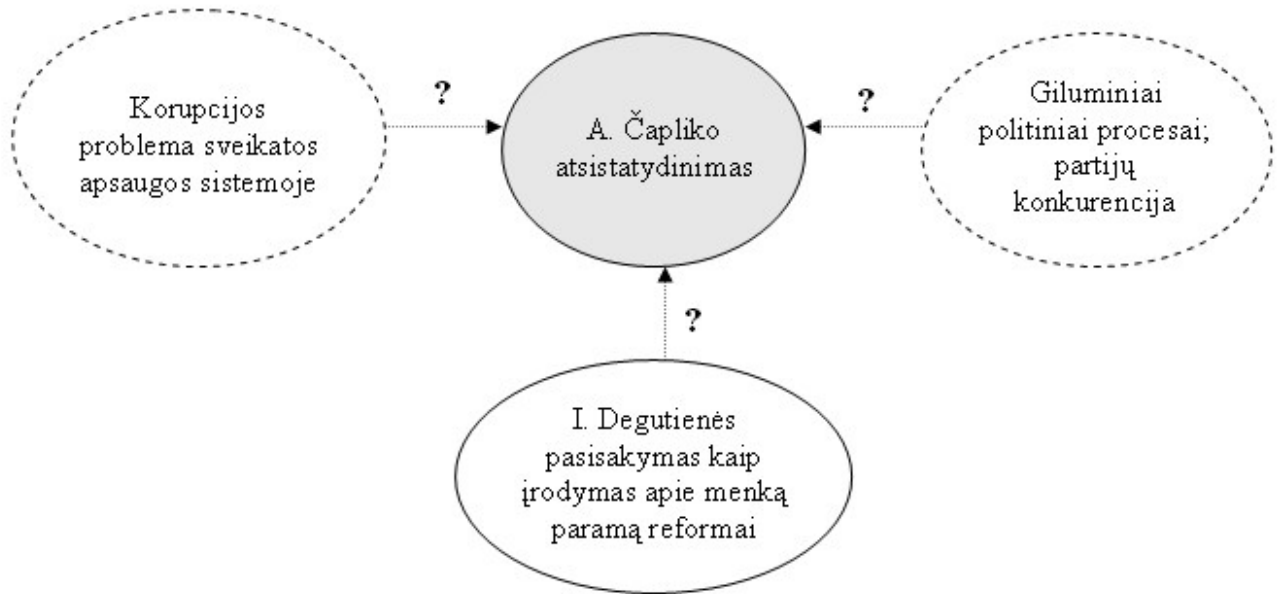
Šalutinė pasakojimo linija:

Dienraštis „Lietuvos rytas“: Pasakojimo ašiniu elementu čia tampa ne A. Čapliko atsistatydinimas, bet korupcijos tema. Nuo jos palaipsniui pereinama prie ministro pasitraukimo, tokiu būdu tarsi susiejant šias dvi temas į vientisą prasminį segmentą. Nors tiesioginės sąsajos neišvedamos, pati pasakojimo fabula konstruoja numanomą priežastinį ryšį tarp neskaidrios situacijos sveikatos apsaugos sistemoje ir ministro sprendimo. Sveikatos apsaugos ministeriją ir su ja finansiniais ryšiais susijusias įstaigas ypač aktyviai inspektuoja STT – o tai esą indikuoja akivaizdžias problemas sistemoje. Tą patvirtina ir sveikatos apsaugos viceministro suėmimas dėl kyšio ėmimo. Pristačius tokią situaciją pereinama prie A. Čapliko atsistatydinimo. Jis esą pasitraukė po visų minėtų įvykių, motyvuodamas savo sprendimą tuo, kad nebeturi valdančiosios daugumos paramos reformai. Tačiau jo įvardinta pasitraukimo priežastis pateikiama kaip pakankamai abejotina – veikiau kaip pretekstas, o ne tikroji priežastis. Skaitytojui pateikiamos alternatyvios (galimos) ministro atsistatydinimo versijos: jis pasitraukė arba dėl korupcijos sveikatos apsaugos sistemoje (ši versija konstruojama netiesiogiai, per teksto komponavimo specifiką) arba dėl giluminių politinių priežasčių – LiCS ir konservatorių nesutarimų arba vidinės konkurencijos TS-LKD frakcijoje. Čia tarsi pretenduojama į kiek gilesnę užkulisinių politinių procesų analizę, latentinių priežastinių ryšių atskleidimą. Apskritai „Lietuvos ryto“ publikacijos palieka skaitytojui klaustuką dėl tikrųjų Čapliko atsistatydinimo priežasčių – oficialioji versija pristatoma kaip pakankamai abejotina, tačiau ji tiesiogiai nepaneigiama. Alternatyvios versijos, kildinamos iš (tariamų?) situacijos analizės lyg ir

palieka skaitytojui galimybę daryti išvadas savarankiškai, tačiau realiai yra žymiai labiau išplėtotos, todėl įgyja didesnę svarbą nei informaciniai faktai.

8 paveikslas. A. Čapliko atsistatydinimo projekcija dienraštyje „Lietuvos rytas“

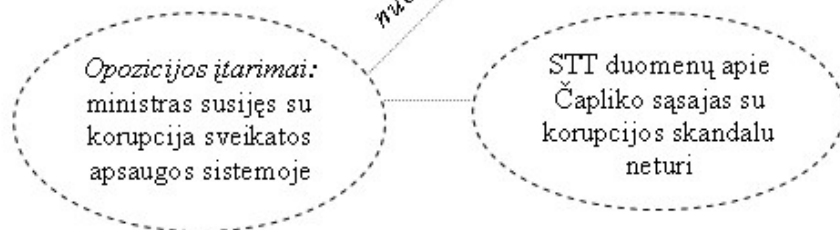

Dienraštis “Vakaro žinios”: Publikacijoje (beje, vieninteliame pranešime šia tema) iš esmės atliepiama SAM oficiali pozicija: A. Čaplikas nusprendė pasitraukti iš ministro posto dėl I. Degutienės pasisakymo, bylojančio apie nepakankamą daugumos palaikymą ir nepalankias sąlygas sveikatos apsaugos reformai vykdyti. Čia pat pristatoma ir “įtarių opozicionierių” pozicija, esą ministro pasitraukimas yra tiesiogiai susijęs su korupcija ministerijoje ir visoje sveikatos apsaugos sistemoje – taigi, Seimo pirmininkės pasisakymas tebuvo pretekstas. Tačiau tokia versija yra aiškiai apibrėžiama kaip opozicijos nuomonė, ji neplėtojama, sąsajos su ministro pasitraukimu nekonstruojamos ir neanalizuojamos. Taip pat pabrėžiama, kad STT duomenų apie ministro ryšius su korupcijos skandalu neturi – vadinasi, galima daryti prielaidą, kad opozicijos įtarimai nėra pagrįsti. Be to, primenama, kad Čapliką aktyviai rėmė premjeras Kubilius, kuris akivaizdžiai nusivylė dėl jo sprendimo pasitraukti iš pareigų. Opozicijos nuomonė patiekama kaip reakcinga, be to, nepagrįsta (tai patvirtina oficialūs duomenys).

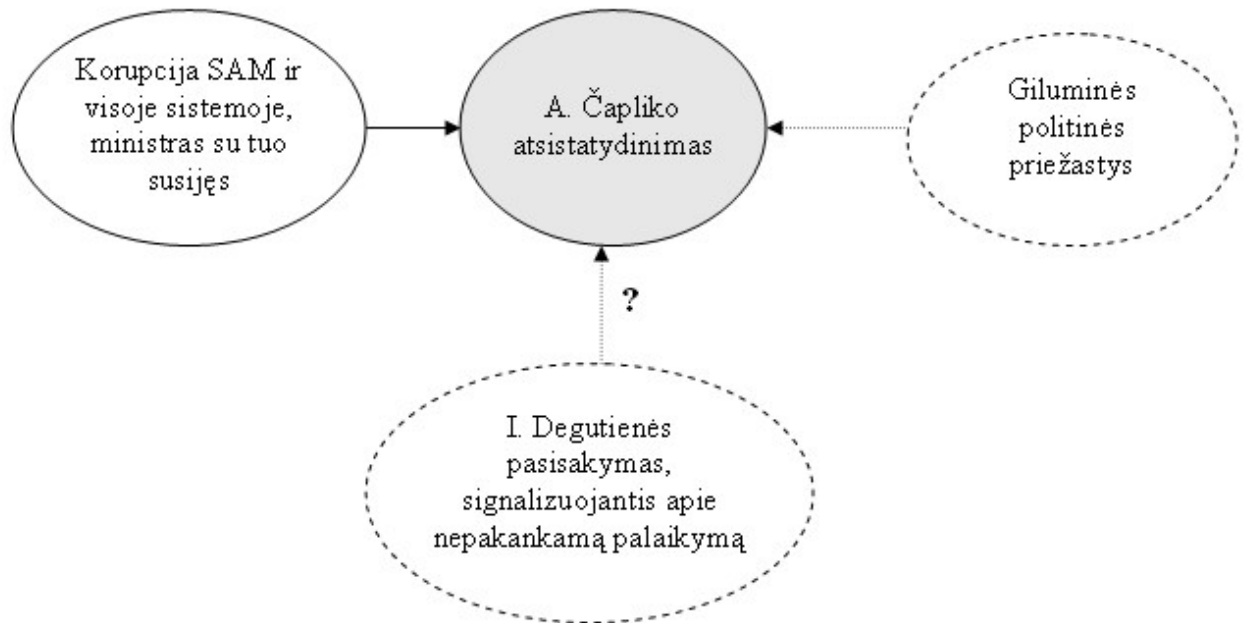
Siužetinis pagrindas:

Šalutinė pasakojimo linija:

Dienraštis „Kauno diena“: Net trys tame pačiame puslapyje publikuoti pranešimai kuria prieštaringą situacijos paveikslą. Pabrėžiama, kad nuo to laiko, kai sveikatos apsaugos viceministras buvo sulaikytas už kyšio ėmimą, SAM ir jai pavaldžias institucijas atsirado nuolatiniame STT akiratyje – čia nuolat vykdomos kratos ir dokumentų poėmiai. Oficialūs A. Čapliko pasitraukimo motyvai vaizduojami kaip neįtikimi. Iš publikacijų susidaro išpūdis, kad ministras, kuris teigia atsistatydinęs dėl nepakankamo valdančiosios frakcijos palaikymo, iš tiesų žinojo apie korupciją ministerijoje. Neįvardintų „dienraščio šaltinių teigimu“, Čaplikas pats dalyvavo tokioje neskaidrioje veikloje. Spekuliacinė sąsaja su korupcijos tema yra itin ryški, jos netgi nesistengiama maskuoti nuomonių įvairove. Vietoje to pasitelkiamas pseudotyrimas ir informacija iš neįvardintų šaltinių. Kontraargumentai (pvz. apie tai, kad pareigūnai oficialiai teigia neturintys informacijos apie galimus Čapliko ryšius su korupcijos skandalo dalyviais) nepateikiami. „Skaitytojų laiškų“ skiltyje publikuotas pranešimas kelia kitą versiją, esą ministro pasitraukimas gali būti ir giluminių politinių procesų padarinys. Bet kuriuo atveju, oficiali pasitraukimo versija yra patiekiamą kaip neįtikima, vaizduojama kaip gudrus manevras, nes pats ministras „daug ką nutyli“. Politinį situacijos atspalvį dar labiau sustiprina neperkalbama premjero nuomonė, esą ministras turi likti savo pareigose.

4.4.8. Tyrimo rezultatų apibendrinimas

Kaip matome iš atliktos žiniasklaidos turinio analizės, kiekviena iš šešių tirtų žiniasklaidos priemonių pateikė kitokį A. Čapluko atsistatydinimo vaizdą. Tai patvirtina pirmąją iškeltą hipotezę, kad siekdama pateikti vartotojui patrauklų ir išskirtinį informacinį produktą, žiniasklaida į įvykį bando pažvelgti specifiniu kampu. Kiekvienoje žiniasklaidos priemonėje pranešimai buvo konstruojami selektyviai pasirenkant tam tikrus elementus iš prieinamų informacinių faktų rinkinio, siekiant sukurti daugmaž vientisą ir nesudėtingą pasakojimo fabulą, kai kuriais atvejais ieškant papildomos informacijos, atliekant arba simuliuojant gilesnę situacijos analizę. Tokiu būdu bandoma suteikti pranešimui naujumo, unikalumo elementą, suteikti pridėtinę informacinę vertę, kuri kai kuriais atvejais yra tikra, o kitais – tariama. Todėl skirtingose žiniasklaidos priemonėse projektuojami įvykio atspindžiai akivaizdžiai skiriasi. Skirtingus šaltinius sekę auditorijos nariai susidarytų skirtingas nuomones apie tą patį įvykį. Panašiausios įvykio projekcijos pasirodė portaluose Delfi.lt ir Alfa.lt, nors pastarasis įvedė papildomą elementą – A. Čapluko asmenybinių savybių aspektą. Likusių žiniasklaidos priemonių projektuojami atvaizdai skiriasi tiek struktūra, tiek priežastinių ryšių nurodymu.

Tyrimo rezultatai patvirtino ir antrąją hipotezę, susijusią su situacijos atvaizdavimo fragmentiškumu ir nepilnu, selektyviu atspindėjimu. Įvertinę pranešimuose panaudotus siužetinius ir pozicinius elementus viso prieinamų informacinių faktų rinkinio kontekste, matome, kad žiniasklaidoje projektuojami įvykio atspindžiai iš tiesų yra fragmentiški. Tai labai aiškiai matome

palyginę situacijos schemą, pateiktą skyriuje 4.2.2., su kiekvienoje žiniasklaidos priemonėje pateikiamomis situacijos projekcijomis. Jos sukonstruotos selektyviai atrenkant kai kuriuos elementus, kitus paliekant dėmesio užribyje arba neakcentuojant. Pranešimai realią situaciją atspindi supaprastinai, išryškina vieną kurią siužetinę liniją, o kai kuriais atvejais ir deformuojant tikrąjį vaizdą (ypač Balsas.lt ir „Kauno dienos“, dalinai ir „Lietuvos ryto“ atveju). Vertinant analizuoto žiniasklaidos turinio kokybę faktiškumo prasme, portalai Delfi.lt, Alfa.lt ir dienraštis „Vakaro žinios“ pateikė auditorijai pakankamai kokybišką informacinį produktą. Faktiškumo lygis tiek kiekybine, tiek kokybine prasme čia išlaikytas pakankamai aukštas, kad konstruojama įvykio projekcija atlieptų realią situaciją ar bent jau jos nedeformuotą. Dienraštis „Lietuvos rytas“ visą pasakojimą pasuko kiek kitokiu kampu, bandydamas pateikti auditorijai produktą, papildytą tiriamosios žurnalistikos elementu, kuris tarsi turėtų sukurti vartotojui pridėtinę vertę – leisti pažvelgti į procesus giliau. Tačiau ši (pseudo)analizė buvo pagrįsta ne faktais, o autoriaus interpretacijomis ir konstruojamais hipotetiniais priežastiniais ryšiais. Galutinė įvykio projekcija „Lietuvos ryto“ publikacijose yra pakankamai aptaki ir kelianti daug klausimų, nes priežastiniai ryšiai lieka hipotezių lygmenyje.

Į atskirą kategoriją tyrimo rezultatų kontekste patenka naujienų portalas Balsas.lt ir dienraštis „Kauno diena“. Šių žiniasklaidos priemonių pateikiama įvykio projekcija vertintina kaip tendencinga ir faktiškumo prasme menkavertė. Portalas Balsas.lt vienareikšmiškai vykdė kryptingą informavimą, ignoruodamas oficialius faktus ir selektyviai atrinkdamas informaciją. Priežastiniai ryšiai ir įvykių eiga čia buvo konstruojama ne oficialių duomenų pagrindu, bet pateikiant autoriaus nuomonę ir interpretacijas kaip vienintelę teisingą versiją, nepaisant to, kad oficiali informacija teigia priešingai. Su panašia situacija susidūrėme ir dienraščio „Kauno diena“ atveju. Čia pasiremiant neįvardintais „dienraščio šaltiniais“ konstruojamas alternatyvus situacijos vaizdinys. Publikacijose tarsi pretenduojama į žurnalistinį tyrimą, bet iš tiesų pateikiama neargumentuota, nepatikrinamais duomenimis pagrįsta įvykio versija. Pranešimuose atvirai abejojama oficialia informacija, tačiau tokias abejones pagrįsti galinčių argumentų nepateikiama. Faktiškumo stoka maskuojama neįvardintų šaltinių ir pseudotyrimo pagalba, o autoriaus nuomonės visiškai nesistengiama atskirti nuo faktinės informacijos – ji pateikiama kaip vienareikšmiškai teisinga ir nekvestionuojama. Todėl konstruojamas A. Čapluko atsistatydinimo atspindys lyginant su realia situacija yra smarkiai deformuotas.

Išvados

Dėl masinio informavimo rinkos išsiplėtimo ir padidėjusios žiniasklaidos priemonių tarpusavio konkurencijos atsiranda polinkis individualizuoti naujienų pranešimus, kurti unikalų informacinį produktą, įgalinantį konkuruoti rinkoje ir užtikrinti auditorijos lojalumą. Reaguojant į didėjančius informacijos srautus, operatyvumo nebepakanka, tenka ieškoti alternatyvių pranešimo naujumo aspektų – specifinių akcentų, asmeninių detalių, dėmesį patraukiančių mikrofragmentų, pikantiškų detalių. Čia stebima ganėtinai ryški naujienų pranešimo žanro transformacija tiek spaudos leidinių atveju (jie priversti konkuruoti su operatyviai veikiančiomis internetinės žiniasklaidos priemonėmis), tiek ir kalbant apie internetinius naujienų portalus (jie nuolat konkuruoja tarpusavyje). Pranešimo kaip informacinio produkto patrauklumui užtikrinti faktiškumo nebepakanka, nes apie tą patį įvykį, jeigu jis yra tikrai reikšmingas, praneša beveik visos žiniasklaidos priemonės. Faktiškumo siekis tokiame kontekste nebėra prioritetas formuojant naujienų turinį.

Dėl šios priežasties žiniasklaidos kuriama tikrovės projekcija nebegali būti laikoma veidrodiniu jos atspindžiu, ji panašėja į šaržuotą paveikslą, kuriame išryškinamos įdomiausios, pikantiškiausios vaizduojamo objekto detalės, pats objektas deformuojamas, kinta jo proporcijos, charakteristikos. Įvykio atspindys žiniasklaidoje, lyginant su realia situacija, įgyja daugiau dramatismo, įtampos. Siekiant, kad atsirastų sąlytis su auditorijos subjektyviomis patirtimis, pranešimas dažnai suasmeninamas. Tam, kad auditorija lengviau apdorotų informaciją, daugiaplanės ir sudėtingos situacijos yra supaprastinamos, kartais netgi visiškai suprimityvinamos, išskiriant vieną siužetinę liniją ir paliekant dėmesio užribyje giluminius priežastinius ryšius. Todėl žiniasklaidos darbo specifikos kontekste faktiškumą galima laikyti veikiau siekiniu, nei pilnai realizuojamu turinio konstravimo principu.

Ta pati situacija stebima ir politinio pobūdžio žiniasklaidos turinyje. Politinės tematikos naujienų pranešimuose išryškėja dvi tendencijos. Pirmoji sietina su vadinamajam *politainment* 'ui būdinga stilistika, sąlygojančia vis mažesnę orientaciją į faktus ir vis didesnę dėmesį pranešimo emociniam poveikimui, pramoginiam elementui, intriguojančiai siužetinei linijai. Tokiu atveju politinio pobūdžio žiniasklaidos turinyje ima dominuoti „lengvosios naujienos“, kurioms būdingas maksimalus procesų supaprastinimas, asmeninio gyvenimo epizodų išviešinimas. Kraštutinis orientavimasis į politinių veikėjų privataus gyvenimo detales sietinas su „galinio kiemo“ žurnalistikos tradicija (*angl. junkyard journalism*). Antroji tendencija žymi tariamą užkulisinių procesų atskleidimo strategiją. Tokiu atveju įvykio nušvietimą lydi tariama situacijos analizė, žurnalistinis pseudotyrimas. Tokie elementai kuria pridėtinės vertės pojūtį, įtikina skaitytoją, kad jam suteikiama išimtinė galimybė tapti giluminių politinių procesų liudininku. Dėmesio verta ir specifinė žiniasklaidos laikysena politinių procesų kontekste. Komunikacijos analitikai pastebi, kad

žiniasklaida pastaruoju metu užėmė pakankamai agresyvią valdžios kritiko poziciją. Žiniasklaidos kaip visuomenės interesų gynėjo vaidmuo sąlygoja tendencingą naujienų turinio konstravimą, negatyvių aspektų akcentavimą, takoskyros tars politinio elito ir visuomenės kūrimą. Kritiška išankstinė pozicija lemia ne tik selektyvų požiūrį į politinių įvykių, vertų tapti naujienomis, atranką. Tuo pačiu ji sąlygoja ir tendencingą paties pranešimo konstravimą. Kuriant pasakojimą, kurio siužetas yra numatytas iš anksto, pranešimo faktiškumas nėra prioritetas dalykas.

Aptartos tendencijos atsispindėjo ir atlikto tyrimo rezultatuose. Tirtų žiniasklaidos priemonių pateiktos to paties įvykio – A. Čapliko atsistatydinimo iš pareigų – projekcijos skyrėsi tarpusavyje. Tai įrodo, kad naujienų pranešimai išties yra individualizuojami, siekiant sukurti išskirtinio produkto išpūdį – tariamai suteikti pranešimui pridėtinės vertės. Kita vertus, jis galėjo skirtis ir dėl autoriaus profesinės kvalifikacijos, įsigilinimo į temą, asmeninių nuostatų ar redakcijos požiūrio. Bet kuriuo atveju tai, kad žiniasklaidoje pateikiamos skirtingos to paties įvykio projekcijos, leidžia daryti priminę išvadą, kad žiniasklaidos turinio negalima traktuoti kaip veidrodinio tikrovės atspindžio (kiek bebūtų veidrodžių, jie tą patį objektą rodytų vienodai). Iš tyrimo rezultatų matome, kad situacija žiniasklaidoje gali būti nušviečiama fragmentiškai, atrenkant tuos įvykio fragmentus, kurie atitinka iš anksto numatytą siužetinę liniją, leidžia sukurti nesudėtingą ir lengvai suprantamą pasakojimo fabulą. Dviejose iš analizuotų žiniasklaidos priemonių („Kauno dienoje“ ir Balsas.lt) pateiktos įvykio projekcijos visiškai neatitiko realios situacijos. Jose akcentu tapo skandalinga įvykio priešistorė, pateikiamos visiškai nepagrįstos įvykio versijos, atvirai abejojama oficialių duomenų patikimumu neturint jokių racionalių argumentų. Čia pranešimų faktiškumas buvo itin menkas tiek kiekybine (faktologinio prisodrinimo) prasme, tiek ir kokybiniu aspektu (faktinė informacija neatskirta nuo interpretacijų, pastarosios pateikiamos kaip vienintelė tikra įvykio versija). Vienoje tirtose žiniasklaidos priemonėje (dienraštyje „Lietuvos rytas“) itin ryškus buvo tariamos situacijos analizės elementas – čia konstruojamos hipotetinės sąsajos, keliamos menkai pagrįstos prielaidos, todėl situacijos kontūrai labai neryškūs. Trijose žiniasklaidos priemonėse faktiškumo reikalavimas kokybine prasme išlaikytas. Tačiau juntamas polinkis supaprastinti situaciją, išgryninti lengvai suprantamą siužetinę liniją. Sudėtingas daugiaplanis procesas redukuojamas į paprastam žmogui lengvai suvokiamą situacinę schemą. Tokiu atveju objektas žiniasklaidoje nėra iškreipiamas, tačiau jis netenka kai kurių charakteristikų, tampa stilizuotu, smarkiai supaprastintu situacijos atvaizdu. Vadinas, darbe iškelta hipotezė (kad šiandien faktiškumas nėra prioritetas dalykas net tokio pobūdžio žiniasklaidos turinyje, kuriame liečiamos rimtos politinės temos) iš esmės pasitvirtino.

Darbo temos kontekste galima formuluoti dvejopas rekomendacijas. Pirmiausiai, ryšių su žiniasklaida sferoje dirbantys praktikai ir politinės komunikacijos specialistai turi turėti omenyje žiniasklaidos darbo ypatybes ir pakankamai kritišką jos nusiteikimą politinių temų atžvilgiu. Tai padėtų tiksliau prognozuoti komunikacinių procesų baigtį, numatyti galimas reputacinės krizės

grėsmes. Pranešimas, po žiniasklaidos apdorojimo neretai yra deformuojamas, o į masinės komunikacijos apyvartą patenka tik fragmentiškas jo atspindys, įvykio interpretacijos ar iš konteksto išimtos nuotrupos. Kraštutiniu atveju žiniasklaidos ištransliuoto pranešimo esmė gali būti visiškai iškreipta interpretacijų ir tikrovės neatitinkančių išvadų. Todėl viešųjų ryšių specialistai turi sekti visą pranešimo kelią iki auditorijos ir esant būtinybei operatyviai reaguoti į realybės neatitinkančias situacijos projekcijas. Turint omenyje tai, kad žiniasklaida prieinamų informacinių faktų rinkinį naudoja selektyviai, reikėtų siekti, kad žurnalistų žinioni patektų kuo mažiau dviprasmiškų pasisakymų, kuriuos išėmus iš konteksto galima sukonstruoti visiškai kitoki situacijos vaizdą. Kita dalis rekomendacijų yra skirta auditorijai – eiliniam žiniasklaidos teikiamo informacinio produkto vartotojui- Tam, kad visuomenė nesusidarytų iškreipto realybės vaizdo, reikėtų ugdyti kritiškesnį požiūrį į žiniasklaidos turinį. Toks požiūris galbūt galėtų sumažinti ir šiandien ryškiai juntamą visuotinį politinį cinizmą, prie kurio, tikėtina, nemaža dalimi prisideda ir žiniasklaida.

Bibliografinių nuorodų sąrašas.

ALEKNONIS, Gintaras. Informacijos vakuumas Lietuvos žiniasklaidoje. In *Informacijos mokslai* [interaktyvus], 2006, t. 37. [žiūrėta 2010-05-01], p. 83-90, Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Informacijos_mokslai/37/83-90.pdf>

ALLAN, Stuart. *News Culture (2nd Edition)*. Berkshire: Open University Press, 2004. 258 p. ISBN 0335210740.

BAN, Hyun. Soft News. In *The International Encyclopedia of Communication* [interaktyvus] Blackwell Publishing, 2008. Blackwell Reference Online [žiūrėta 2010-05-01] Prieiga per internetą: <http://www.communicationencyclopedia.com/subscriber/tocnode?id=g9781405131995_chunk_g978140513199524_ss79-1>

BAUM, Matthew, Soft News and Political Knowledge: Evidence of Absence or Absence of Evidence? In *Political Communication* [interaktyvus], 2003, Vo. 20 [žiūrėta 2010-05-01] p.173–190. Prieiga per internetą: <http://rcirib.ir/articles/pdfs/cd1%5Cingenta_Sage_Articles_on_194_225_11_89/Ingenta909.pdf>

BERGER, Peter, LUCKMANN, T. Socialinis tikrovės konstravimas : žinojimo sociologijos traktatas. Vilnius : Pradai, 1999, 263 p. ISBN 9986-943-48-5

BIELINIS, Lauras. *Visuomenė, valdžia ir žinasklaida: prieštaringa komunikacinė simbiozė*. Vilnius: Eugrimas, 2005, 127 p. ISBN 9955-682-10-8.

CHURCH, George. The Socio-Psychological Nature of News. In *Social Forces* [interaktyvus], Vol. 17, No. 2 (Dec., 1938), [žiūrėta 2010-05-01], p. 190-195 Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/stable/2570923>>

DOWNIE, Leonard. *News About the News*. S. l.: Vintage Anchor Publishing, 2003. 316 p. ISBN: 9780375714153

EDGAR, Andrew. Objectivity, bias and truth. In CHADWICK, R., ANDREW, B. *Ethical Issues in Journalism and the Media*, London, New York: Routledge, 1994. 179 p. ISBN: 9780415069274

ENTMAN, Robert. Democracy without citizens– media and the decay of American politics. New York: Oxford University Press, 1989, 256 p. ISBN 0-19-505313-3.

FOGARTY, Brian, WOLAK, J. The Effects of Media Interpretation for Citizen Evaluations of Politicians' Messages In *American Politics Research* [interaktyvus], 2009, Vol. 37, Nr. 1; [žiūrėta 2010-05-01] p.129-154. Prieiga per internetą: <<http://apr.sagepub.com/cgi/content/abstract/37/1/129>>

HALL, Stuart. *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. London: SAGE Publications, 1997, 400 p. ISBN 0761954325.

HERBERT, Gans. *Democracy and the News*. New York: Oxford University Press, 2003. 183 p. ISBN: 9780195151329.

- HOWARTH, Caroline. A social representation is not a quiet thing: Exploring the critical potential of social representations theory. In *British Journal of Social Psychology* (2006), 45, p. 65–86.
- KIERAN, Matthew. *Media ethics*. London: Routledge, 1998, 195 p. ISBN 0415168384.
- KUČINSKĖ, Irina. Elito įvaizdžio formavimo ypatumai Lietuvos žiniasklaidoje. In *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2005, Nr. 2, p. 55-74. ISSN 1392-3358
- LOUW, Eric. *The media and political process*. London: SAGE Publications Inc., 2005, 311 p. ISBN 0761940847.
- MACBETH, Tannis. Psychology of Media Use. In Downing, J. *The SAGE handbook of media studies*. London: SAGE Publications, 2004. 629 p. ISBN 0761921699.
- MCCOMBS, Maxwell. News Influence on Our Pictures of the World. In BRYANT, Jennings,
- ZILLMANN, D. *Media Effects: Advances in Theory and Research*.. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1994, p. 1-15. ISBN 0-8058-0917-1.
- MCNAIR, Brian. *An introduction to political communication*. 3-rd ed. London; New York: Routledge, 2003. 250 p. ISBN 0415307082.
- MCQUAIL, Denis. *McQuail's mass communication theory*. 5th ed. London: SAGE Publications, 2005, 616 p., ISBN 1-4129-0372-6.
- MCQUAIL, Denis. *Media performance : mass communication and the public interest*. London : Sage, 1995. 350 p. ISBN 0-8039-8295-X
- MENDELSON, Matthew. The Media and Interpersonal Communications: The Priming of Issues, Leaders, and Party Identification. In *The Journal of Politics* [interaktyvus], Vol. 58, No. 1 (Feb., 1996), [žiūrėta 2010-05-01] p. 112-125. Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/stable/2960351>>
- MOLOTCH, Harvey, LESTER, M. Accidental News: The Great Oil Spill as Local Occurrence and National Event. In *The American Journal of Sociology* [interaktyvus], Vol. 81, No. 2 (Sep., 1975), [žiūrėta 2010-05-01], p. 235-260. Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/stable/2777377>>
- NIELAND, Jörg-Uwe. Politainment. *The International Encyclopedia of Communication*. [interaktyvus] Donsbach, Wolfgang (Ed). Blackwell Publishing, 2008. Blackwell Reference Online. [žiūrėta 2010-05-01] Prieiga per internetą: <http://www.communicationencyclopedia.com/subscriber/tocnode?id=g9781405131995_chunk_g978140513199521_ss47-1>
- NORRIS, Pippa. *A Virtuous Circle: Political Communications in Post-Industrial Societies* [interaktyvus] New York:Cambridge University Press, 2000, [žiūrėta 2010-05-01], Prieiga per internetą: <<http://ksghome.harvard.edu/~pnorris/Acrobat/VIRTUOUS/CHAPTER3.PDF>>
- OSTGAARD, Einar. Factors Influencing the Flow of News. In *Journal of Peace Research*, [interaktyvus], Vol. 2, No. 1 (1965), [žiūrėta 2010-05-01], p. 39-63, Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/stable/423010>>

PAGE, Benjamin. The Mass Media as Political Actors. In *Political Science and Politics* [interaktyvus] Vol. 29, No. 1 [žiūrėta 2010-05-01] p. 20-24 Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/stable/420185>>

PEČIULIS, Žygdintas. Medija ir įvykis: realybės transformacijos televizijos naujienose. In *Tiltai* [interaktyvus], 2005, nr. 4 (33), [žiūrėta 2010-05-01], p. 93-100. Prieiga per internetą: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2005~ISSN_1392-3137.N_4_33.PG_93-100/DS.002.0.02.ARTIC>

RATCLIFF, Roger, et al. Components of Activation: Repetition and Priming Effects in Lexical Decisions and Recognition. In *Journal of Experimental Psychology* [interaktyvus] 1985, Vol 114, No. 4 [žiūrėta 2010-05-01], p. 435-450. Prieiga per internetą: < <http://star.psy.ohio-state.edu/coglab/People/roger/pdf/Papers/exppsygen85a.pdf>>

SCHEUFELE, Dietram. Agenda-Setting, Priming, and Framing Revisited: Another Look at Cognitive Effects of Political Communication. In *Mass Communication and Society*, Volume 3, Issue 2 & 3 August 2000 , p. 297 – 316.

STANYER, James. *Modern political communication— mediated politics in uncertain times*. Cambridge: Polity Press, 2007, 222 p. ISBN 0745627978.

UNGERER, Friedrich. News Stories and News Events. In UNGERER, F. *English Media Texts - Past and present. Language and textual structure*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2000. 304 p. ISBN: 9789027250995

VAN DIJK, Teun. News schemata. In GREENBAUM, S. & COOPER, (Eds.) *Studying Writing. Linguistic approaches* [interaktyvus] Beverly Hills, CA: Sage, 1986, [žiūrėta 2010-05-01] p.155-186. Prieiga per internetą: <<http://www.discourses.org/OldArticles/News%20Schemata.pdf>>

VAN DIJK, Teun. Structures of news in the press. In VAN DIJK, T. (Ed.) *Discourse and Communication* [interaktyvus] Berlin: De Gruyter, 1985, [žiūrėta 2010-05-01] p. 69-93. Prieiga per internetą: <<http://www.discourses.org/OldArticles/Structures%20of%20news%20in%20the%20press.pdf>>

VAN ZOONEN, Liesbet. *Entertaining the citizen— when politics and popular culture converge*. S. l.: Rowman & Littlefield, 2005, 181 p. ISBN 074252907X.

VASTERMAN, Peter. Media-Hype. Self-Reinforcing News Waves, Journalistic Standards and the Construction of Social Problems. In *European Journal of Communication* [interaktyvus], 2005, Vol. 20, No. 4, [žiūrėta 2010-05-01] p. 508-530. Prieiga per internetą: <<http://ejc.sagepub.com/cgi/content/short/20/4/508>>

VREESE, Claes, ELENBAAS, Matthijas. Media in the Game of Politics: Effects of Strategic Metacoverage on Political Cynicism. In *The International Journal of Press/Politics* [interaktyvus] 2008. Nr. 13 [žiūrėta 2010-05-01] p. 285-309. Prieiga per internetą: <<http://hij.sagepub.com/cgi/content/abstract/13/3/285>>

WATTS, Duncan. *Political communication today*. Manchester, New York: Manchester University Press, 1997, 228 p. ISBN 0719047935

Žurnalistų etikos inspektorius 2009 m. ataskaita, pateikta Lietuvos Respublikos Seimui 2010 m. balandžio 1 d. Nr.S-190 [interaktyvus] Prieieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=368656&p_query=&p_tr2=>>

ВАН ДЕЙК, Т.А. Анализ новостей как дискурса. In ВАН ДЕЙК, Т.А. *Язык. Познание. Коммуникация : сборник работ.* p. 111-155. Москва : Прогресс, 1989. 310 p

ВАН ДЕЙК, Т.А. Эпизодические модели в обработке дискурса. In ВАН ДЕЙК, Т.А. *Язык. Познание. Коммуникация : сборник работ.* p. 68-110. Москва : Прогресс, 1989. 310 p

1 PRIEDAS. ANALIZUOTŲ PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

Naujienų portalas Delfi.lt:

A. Čaplikas traukiasi dėl I. Degutienės kritikos, 2010 vasario mėn. 10 d.
A. Čaplikas gailisi nepasitraukęs anksčiau, 2010 m. vasario 11 d.
A. Kubilius: teisėsauga neturi įtarimų dėl A. Čapliko veiklos, 2010 m. vasario 11 d.
D. Grybauskaitė patenkino A. Čapliko atsistatydinimo pareiškimą, 2010 m. vasario 19 d.
Ko išeidamas nepasakė ministras, 2010 m. vasario 20 d.

Naujienų portalas Balsas.lt:

STT krėtė Sveikatos ministeriją, A. Čaplikas atsistatydina, 2010 m. vasario 10 d.
Darbiečiai mano, kad A. Čapliko atsistatydinimas yra pavėluotas, 2010 m. vasario 10 d.
Prezidentė: atsakomybės prisiėmimas yra A. Čapliko ir Premjero reikalas, 2010 m. vasario 10 d.
I. Degutienė: esu išreiškusi asmeninę nuomonę dėl A. Čapliko, 2010 m. vasario 10 d.
A. Čaplikas: man reikėjo pasitraukti anksčiau, 2010 m. vasario 11 d.
Ko išeidamas nepasakė ministras, 2010 m. vasario 20 d.
Algis Čaplikas žinojo viską? 2010 m. kovo 5 d.
Naivusis A. Čaplikas, 2010 m. kovo 15 d.
Algis Čaplikas ramiai dar nemiegos, 2010 m. kovo 22 d.

Naujienų portalas Alfa.lt:

Atsistatydino sveikatos apsaugos ministras Čaplikas, 2010 m. vasario 10 d.
Čaplikas: teisėsauga dažnai iš SAM prašo dokumentų, 2010 m. vasario 10 d.
Gapšys: už korupciją SAM turi atsakyti ir Čaplikas, ir Kubilius, 2010 m. vasario 10 d.
Koalicijos partneriai santūriai vertina sveikatos apsaugos ministro atsistatydinimą, 2010 m. vasario 10 d.
Kubilius: teisėsauga neturi įtarimų dėl Čapliko veiklos, 2010 m. vasario 11 d.
Prezidentė: Šukys – tinkamas ministras, 2010 m. vasario 23 d.

Dienraštis „Lietuvos rytas“:

B. Vyšniauskaitė „Gailisi neužvėręs durų anksčiau“, 2010 m. vasario 11 d.
V. Bruveris „Premjero pagyras lydi prakeiksmas“, 2010 m. vasario 11 d.
Laiko ženklai, 2010 m. vasario 12 d.
Lietuvos ryto savaitė, 2010 m. vasario 20 d.

Dienraštis „Vakaro žinios“:

A. Dovydaitis „Ministras neatsilaikė“, 2010 m. vasario 11 d.

Dienraštis „Kauno diena“:

S. Gudavičius „Įsikibo į Čapliką“, 2010 m. vasario 11 d.
„Šešėlis ant ministro“, 2010 m. vasario 11 d.
„STT kasa naują duobę“, 2010 m. vasario 11 d.
„Sulaukė geros progos“, 2010 m. vasario 11 d.

Karolina Semionovaitė

THE PROBLEM OF FACTUALNESS IN THE MEDIA

SUMMARY

The work deals with the problem of factualness in the media. The main issue at question is whether factualness can be perceived as a priority requirement for the content of the news media. The hypothesis lying at the base of this work assumes that today's media does not prioritize factualness even when writing on important political topics. The objective of the study is to examine, whether news media messages on political topics fulfill the criterion of factualness which itself denotes the relation between the real object and its projection in the media. The subsidiary issues, analyzed in this work include main principles of functioning of the news media, the process of and the criteria for event selection, typical structure of the news message and ways of interaction between the journalist and the source of information. A substantial part of the work is devoted to the role of news media in the area of political communication. It analysis the main trends in covering political topics, deals with the tendency of media as constant opposition to the political elite. It also defines main aspects of reporting on political issues, determines major tendencies of news reporting, including the trend of *politainment*, the rise of so called "*junkyard journalism*",

The empiric study, analyzing the media coverage on the resignation of the former minister of Health A. Caplikas, revealed that the projection of this issue in the news media was not homogeneous in its nature. Different newspapers and internet news portals projected different images of the event. What is even more important, the projections were not adequate to the real situation. In some cases the image was simplified so the latent aspects and causal relations were not revealed. In other cases the projections were deformed and constructed images that did not reflect the real situation at all. The study illustrates that news media does not perceive factualness as a priority criterion when constructing news messages. The gap between the media projections of the event and the real situation is evident. Thus the conclusion can be drawn, that media can no longer be seen as a mirror reflecting the reality is it is. Instead, it creates a transformed image of the issue by deliberately highlighting some aspects and concealing the others.

The work can be useful for practitioners, working in the field on media relations, political communication specialists and member of general publics, who wish to have a deeper look at the principles of construction of news.